IEȘIREA DIN LABIRINT

mărturii
mărturii
mărturii
mărturii
mărturii
mărturii

Panait Istrati

Spovedanie pentru învinși

DACIA

Panait Istrati

Spovedanie

pentru învinşi

După şaisprezece luni în U.R.S.S.

Cuvânt înainte şi traducere de

ALEXANDRU TALEX

EDITURA DACIA, CLUJ-NAPOCA

1990

Varianta 1.0, noiembrie 2015

CUVÂNT ÎNAINTE

La 15 februarie 1929, Panait Istrati soseşte la Paris, înapoiat din Uniunea Sovietică. Un dialog epistolar se încheagă cu Romain Rolland privitor la cele văzute şi trăite în U.R.S.S.; îi trimite şi copiile celor două scrisori adresate G.P.U.ului. Spre surpriza scriitorului nostru, regăseşte un Rolland prudent în sfaturi, care îi aprecia curajul de-a fi rostit adevărul, dar care îl sfătuia să nu publice nimic din cele constatate: „Cunosc francheţea dumitale şi nevoia de a vorbi… Zăvorăşte-te! Cât despre condeiul dumitale, ai destule cu ce să-l ocupi, fără să te afunzi în politică. Ai văzut acolo şi realizări mari. Povesteşte asta."[1] Om de opinie, care nu şi-a înghiţit niciodată cuvintele, Panait Istrati îi răspunde net: „Ştiu că *trebuie* să scriu cartea. (…) «Afacerea Rusakov» este unul dintre miile de abcese, din cauza cărora agonizează Revoluţia şi care ne-a plesnit în faţă în ajunul plecării. Nu mai cred în niciun «crez». Nu mai vreau să ascult ce spun oamenii, ci să privesc la ceea ce fac ei."[2]

Şi se aşterne la scris. La 20 mai 1929, manuscrisul cărţii *Spovedanie pentru învinşi* era bun pentru tipar. Îl anunţă pe Rolland: „Prietene, mi-am vărsat năduful. Va fi o petardă teribilă, ce va răsuna în toată Europa, după cum şi titlul o afirmă: «*Foc şi flacără*».

La începutul lui iunie 1929 se duce la Villeneuve, unde îl întâlneşte pe Romain Rolland. Cu acest prilej, îi citeşte manuscrisul. Scriitorul francez este înspăimântat.

La 1 octombrie 1929, Istrati publică în „La Nouvelle Revue Française" întreg capitolul „Afacerea Rusakov sau U.R.S.S. De azi". Romain Rolland ripostează: „Nimic din tot ce s-a scris de zece ani încoace împotriva Rusiei, din partea duşmanilor ei înrăiţi, nu i-a făcut atâta rău cât îi vor face aceste pagini. (…) Doresc ca pe viitor să nu te mai ocupi *niciodată* de politică; nu eşti deloc făcut pentru ea."[3] Dezamăgit, Panait Istrati conchide: „Nu-ţi voi ascunde deloc mirarea mea de-a te vedea devenit un sovietic, atât de oficial".[4]

Cartea *Spovedanie pentru învinşi* apare în librării la 15 octombrie 1929, editată de Rieder, în colecţia „Temoignages" (Mărturii). Partidul Comunist Francez, prin organul său „L'Humanité", dă semnalul atacurilor, la care se

---

1 Scrisoare datată 24 februarie 1929

2 Scrisoare din 29 aprilie 1929.

3 Scrisoare datată 24 august 1929.

4 Ibid. Strasbourg, 28 octombrie 1929.

raliază toată presa de stânga din Occident, urmate mai apoi de trista campanie mercenară a lui Henri Barbusse, cu văditul scop: asasinarea morală a scriitorului nostru.

Ce reprezintă această carte în contextul operei istratiene? Este „Cartea de vizită" a scriitorului cetăţean Panait Istrati, combatant pentru libertate şi dreptate socială. Cu sacrificiu de sine, el a dezvăluit – printre primii — opiniei publice mondiale, cangrena care rodea dictatura comunistă, pusă în slujba unei caste – „nomenclatura" – ce trăia în opulenţă, în timp ce poporul era asuprit, înfometat şi exploatat.

Panait Istrati a ţinut piept mercenarilor. La insinuarea că ar fi aderat la fascism, el a răspuns prin viguroasa confesiune *Omul care nu aderă la nimic.* Om de opinie, el a gândit în perspectiva timpului, care nu o dată i-a dat dreptate.

Nu şi-a sulemenit condeiul pentru chivernisire personală. N-a trădat. Considera Arta drept un soldat al Libertăţii şi dreptăţii sociale, iar literatura – războiul spiritual al unui popor. „Frumosul înseamnă – spunea el – luptă împotriva mârşăviilor şi crimelor epocii. Nu se poate vorbi despre Frumos în mijlocul unei omeniri care se sfâşie. Nu mai cred în niciun «crez», nicio idee, în niciun partid, în niciun om. Eu nu mă uit la ce spun oamenii, ci la ceea ce fac oamenii." Panait Istrati a susţinut că arta are o morală.

Campania calomnioasă a lui Barbusse împotriva lui Panait Istrati n-a fost considerată, în Franţa, drept o simplă răfuială între partizani. S-a căutat a se descoperi ce anume se afla în umbră şi cine dirija atacurile. Uneori, s-a exprimat o oarecare solidaritate cu poziţia scriitorului nostru. Ceea ce a dus la o dezbatere publică, pasionată, în rândurile elitei intelectuale a Franţei.

Vom reproduce câteva aprecieri:

Romain Rolland, şi-a păstrat tăcerea până la moartea prietenului. În „Jurnalul" său (1934-1935), el se pronunţă „împotriva execuţiei publice a unui prieten". Iar în interviul dat la Vézelay, el ia apărarea lui Panait Istrati:… „n-a trădat pe nimeni (…) i-au lipsit prietenii credincioşi, capabili prin afecţiunea lor să-i dea reconfortarea de care avea nevoie".

Este adevărat. I-au lipsit marii prieteni şi în cuvintele lui Rolland se simte amărăciunea propriilor sale remuşcări.

Joseph Kessel: „Oroarea lui Panait Istrati în faţa nedreptăţii, compasiunea lui pentru omul slab şi umilit suscita într-însul revolta. Formulele unei doctrine, mecanismul vieţii de partid nu erau, pentru răzvrătitul din naştere, decât gratiile unei închisori (…) discuţii… confruntări. Pentru această revoltă l-am iubit pe Istrati". (*Des hommes,* Gallimar, 1972).

Ernst Bendz: „Am recitit *Spre altă flacără,* ruptă total de opera sa propriu-zis artistică. Ei bine, această carte a fost un gest de curaj şi de sinceritate, ieşit din comun, un strigăt de sfidare ce şi-a avut răsunetul. Această carte marchează splendid ruptura sa cu viaţa de până atunci, cu fraţii de luptă şi de clasă, cu credinţele sale cele mai scumpe, cu speranţele sale cele mai deznădăjduite. Ea a făcut din Istrati un izolat, predat răzbunării celor care se socoteau «trădaţi», printr-un act care voia tocmai să denunţe o *trădare* şi efectiv un învins. El a cutezat totuşi s-o scrie, pe deplin conştient de urmările dezastruoase, ce aveau să se abată asupră-i". *(Visages des écrivains,* Presse de la Cité, 1948).

Charles Chautemps: „Pentru ce a avut Istrati atâţia duşmani, atât la stânga cât şi la dreapta? Fiindcă el n-a fost un om de partid, zăvorât într-o anumită justiţie, ci a fost partizanul singurei justiţii valabile, aceea pe deasupra barierelor sociale şi politice". *(„Bulletin mensuel",* La Chaux – des Fonds, noiembrie 1933).

Monique Jutrin-Klener: „Revista «Monde» a lui Barbusse a luat iniţiativa campaniei calomnioase, dirijată de Barbusse. Căzută în dizgraţie la Moscova, revista era ameninţată cu dispariţia. Barbusse a sperat, prin această campanie, să se reabiliteze, atacând autorul cărţii «Spre altă flacără»." *(Panait Istrati, un chardon déraciné*, Maspero, 1970).

Jean Texcier: „Istrati a fost târât în noroi. (…) El se aştepta la asta şi în mod voluntar s-a expus furiei partizanilor". („*Revue anarchiste", februarie 1930*).

Jacques-Henri Levesque: „Panait Istrati este vocea unui om care, prin experienţa sa individuală, dincolo de teorii, dogme şi organizaţii (…), este un om liber, natural (ceea ce-i rar astăzi), rosteşte adevăruri, punând în acord cuvintele cu faptele sale". („*Orbes", nr.* 1/1933).

Roger-Noël Mayer: „N-avea dreptul acest român să se atingă de legenda stalinismului, de-a fi primul care să ne arate' adevărata faţă a dictatorului? A fost contestarea, aşa cum o iubesc eu: avangardistă, izolată, periculoasă pentru cel ce-o încearcă. Comuniştii francezi au răspândit cele mai grele orori pe seama acestui om. Este aici metoda lor obişnuită: de-a anatemiza sau îmbrăţişa după împrejurări (…) Panait Istrati a fost toată viaţa sa un om liber. Ruşine celor care încercau să-i murdărească memoria. Nu poţi asasina un mort nevinovat". („*Figaro littéraire",* 10-16 februarie 1969).

În România, acuzaţiile lui Henri Barbusse au făcut obiectul unei analize obiective în cartea lui Al. Oprea: *Panait Istrati, un cavaler rătăcitor modern* (ed. Minerva, 1973). Capitolul „Panait Istrati a devenit fascist?", corectează

acuzaţiile lui Barbusse: că ar fi denaturat, într-o serie de reportaje, greva minerilor de la Lupeni (1929); că ar fi fost un agent provocator ce-şi denunţa foştii tovarăşi din vechea mişcare socialistă; de asemeni, Al. Oprea precizează că în revista „Cruciada românismului", unde a publicat 12 articole, Istrati s-a situat pe o poziţie netă împotriva fascismului şi stalinismului, subliniind că marele scriitor a rămas până la moarte omul „care nu aderă la nimic."

Este meritul Asociaţiei franceze „Prietenii lui Panait Istrati", de a fi readus în actualitate cartea *Spovedanie; pentru învinşi,* scoţând-o din tăcere la lumina zilei, întâi în Colecţia populară 10/18, reeditată în 1987 de Editura Gallimard în colecţia „Folio".

Tot acestei Asociaţii îi revine meritul de a fi repus campania lui Barbusse în dezbatere publică, însoţită de documente necunoscute în Occident: seria reportajelor istratiene despre reprimarea sângeroasă a minerilor grevişti de la Lupeni (incriminând teza lui Barbusse, potrivit căreia Istrati s-ar fi dat de partea asasinilor), şi „Dosarul de la Siguranţă al lui Panait Istrati" care atestă în posteritate cât a fost de urmărit şi persecutat scriitorul, a cărui corespondenţă era violată, uneori confiscată etc.

Consecinţă imediată: Partidul Comunist Francez şi-a făcut autocritica, apreciind că Barbusse a minţit. În organul acestui partid, cotidianul „L'Humanité" (21 aprilie 1978) – ziar care la moartea scriitorului nostru afirmase că „a murit în pielea unui fascist" – a admis public că „trebuie recunoscut lui Panait Istrati rolul glorios (dar ingrat) de pionier", în lupta pentru o omenire mai bună şi mai dreaptă.

La înapoierea din U.R.S.S., Panait Istrati a declarat: „Nu voi mai crede într-un viitor mai bun, decât în ziua când revoluţia va fi făcută sub semnul copilăriei" – cu alte cuvinte al tinereţii, această primă treaptă a vieţii umane, care nu cunoaşte compromisul.

Dacă ar fi trăit, Panait Istrati ar fi fost în fruntea tinerilor noştri decembrişti, pe baricada luptei pentru Libertate şi Dreptate socială. Nu s-ar fi implicat, însă, politic, potrivit crezului său că „orice organizaţie nu foloseşte decât organizatorilor, nicidecum celor organizaţi".

* * *

La *Addenda* ediţiei noastre, cititorul va găsi texte ajutătoare, pntru o cât mai fidelă înţelegere a cărţii *Spovedanie pentru învinşi,* precum şi poziţia scriitorului nostru.

Această carte – interzisă în toate ţările dictaturii comuniste – vede astăzi lumina tiparului pentru prima oară. Ea este versiunea română a ediţiei originale apărute în octombrie 1929.

Textele ajutătoare sunt urrrţătoarele:

— *Cele două scrisori adresate G.P.U ului.*

— *Opinia lui Romain Rolland.*

— *Omul care nu aderă la nimic.*

— *Itinerariul cronologic al periplului sovietic al lui Panait Istrati.*

Alexandru TALEX

Spre altă flacără

SPOVEDANIE PENTRU ÎNVINŞI

[Nota autorului]

Cele trei cărţi[5], care apar sub titlul *Spre altă flacără* sunt scrise în colaborare, fiecare cu profilul ei. Dacă le public cu numele meu, nu este decât temporar; de asemeni, fiindcă le semnez cu amândouă mâinile, nu pentru a-mi însuşi ideile lor, ci ca să le asigure difuzarea în librării.

Căci ceea ce este înspăimântător, în toate epocile şi mai ales într-a noastră, este că un om, al cărui nume n-are drept în cetate, să nu poată fi auzit, chiar de ar avea de-o sută de ori dreptate. Or, eu ţin ca vocea prietenilor mei să fie auzită cât mai departe, această voce care adesea completează şi uneori contrazice pe-a mea – voce care poate nu-i *singura* în diversitatea ei…

De n-ar fi numai pentru a suscita dezbaterea interzisă în Rusia şi în această Internaţională, a căror salvare o dorim.

P. I.

5 Este vorba de ciclul *Spre altă flacără*, în care au apărut *După şaisprezece luni în U.R.SS., Soviete 1929* de Victor Serge şi *Rusia fără mască* de Boris Suvarin, toate sub numele lui Panait Istrati, din motivele arătate mai sus, în mod succesiv la editura Rieder, colecţia „Mărturii“, începînd din 15 octombrie 1929. Victor Serge şi Boris Suvarin erau scriitori ruşi dizidenţi.

SPOVEDANIE PENTRU ÎNVINŞI

Învinşi sunt toţi oamenii care se află către sfârşitul vieţii în dezacord sentimental cu cei mai buni semeni ai lor. Sunt unul dintre aceşti învinşi. Şi fiindcă există o mie de feluri în a fi în dezacord sentimental cu semenii săi, precizez că este vorba aici de acea penibilă despărţire, care aruncă un om în afara unei clase, după o întreagă viaţă de aspiraţii comune cu această clasă şi cu sine-însuşi, şi care rămâne totuşi credincios nevoii care l-a împins totdeauna de-a lupta pentru dreptate.

Căci nevoia de dreptate este un sentiment, nicidecum o teorie. O ştiu astăzi, după o verificare pe scară foarte mare şi mii de probe în sprijin. Cu aproape câteva excepţii – câteodată măreţe, dar care nu modifică drama –, toţi cei care vin la revoltă prin teorie, se duc odată cu teoria, la fel cu cei care vin din cauza burţii sau ambiţiei şi care se duc pe acelaşi drum. Dimpotrivă, sentimentul este forţa care răscoleşte întreaga viaţă şi o împarte peste tot. Poate ar fi trebuit să dau o definiţie mai bună? Dar, dacă ar trebui să definim totul, n-aş fi făcut mai bine să rămân zugrav?!

Acum douăzeci şi şapte de ani, într-o mahala a Brăilei, am auzit vorbindu-se pentru prima oară despre dreptate. Oraşul meu natal era atunci zguduit puternic de mari agitaţii populare: elevatoare aduse pe cale ferată şi elevatoare plutitoare se abătuseră fără întrerupere asupra bătrânului nostru port, ameninţând cu foametea şase mii de hamali. Împreună cu familiile şi neamurile lor alcătuiau două treimi din populaţia oraşului.

— Dreptate!, strigară patruzeci de mii de piepturi.

— Progres, răspunse prefectul, înconjurat de trei companii de soldaţi.

Nu eram hamal. Nimeni din neamul meu nu a fost. Mama îşi agonisea pâinea spălând murdăria celor care cumpăraseră elevatoarele. Totuşi, răspunsul prefectului mă răni sufleteşte, pentru tot restul zilelor mele. Şi din cauza asta îmi aplecai urechea la răspunsul unui orator socialist, care vorbea despre dreptate. Şi deoarece hamalii strigau: „O să aruncăm elevatoarele în Dunăre!”, – răspunsul lui fu:

— Nu! Mai întâi, fiindcă o să vă împiedice, sub ameninţarea puştilor; apoi chiar de aţi reuşi, alte elevatoare vor veni să înlocuiască pe cele distruse de voi. Este tehnica modernă. Dar această tehnică, care vă loveşte astăzi, trebuie să devină într-o zi proprietatea voastră şi să slujească aşa cum se cuvine interesele tuturor celor ce muncesc.

— Bine!, răspunseră hamalii. „Să privim, cu nepăsare, evenimentele.”

A fost o lungă aşteptare, care durează încă în România, ca şi în restul lumii. Trebuie să trăieşti şi să lupţi. Ca să trăieşti poţi avea mai multe mijloace, dar ca să lupţi nu-i decât unul, singur: să loveşti adversarul. Şi adversarul meu a fost, rămâne şi va continua să fie adversarul clasei mele, cel care construieşte elevatoare pentru profitul său personal, înfometează clasa mea şi-o mitraliază atunci când ea strigă: „Dreptate!”

Până pe la patruzeci de ani, mă aflam încă printre cei care sunt înfometaţi şi mitraliaţi. Şi dacă astăzi nu mai mă înfometează, apoi mitraliat voi fi totdeauna. Căci orice s-o întâmpla după această dispută straşnică, în care m-am angajat cu clasa mea, un fapt va rămâne sigur: voi trage neîncetat în pieptul sau în spatele celor care înfometează pe oameni şi apoi îi mitraliază. Şi în ziua când mă voi afla – cum mi s-a şi întâmplat – stând la masă cu vreunul din acei care înfometează şi mitraliază, s-o ştie că nu mă aflu acolo decât ca să mă pregătesc să-l lovesc mai bine!

Dacă mă voi îndepărta de spusele mele, ai mei să mă doboare în stradă, fără nicio judecată.

Şi-acum, să vedem până unde sunt un învins şi mă despart de ai mei, neîncetând niciodată să combat pe duşmanii omului liber.

Ei bine, mă despart de prietenii mei comunişti, până la ceea ce înseamnă orgoliul lor în Rusia: construcţia socialismului. E trist pentru vechea noastră prietenie, dar asta e.

Nu discut această construcţie şi admit să fie socialistă, chiar atunci când nu e vorba decât de întreprinderi „model”, care funcţionează prost şi vor continua să funcţioneze, astfel, câtă vreme vor fi conduse de comunişti incapabili. Şi ar trebui să-i iertăm, dacă am fi şi noi nişte incapabili. Dacă s-ar încerca să facă din mine un ministru, aş răspunde îndată că nu există un minister pe care l-aş putea sluji folositor; dar dacă mi s-ar da să conduc un şantier de zugrăveală, m-aş achita cu competenţă. Aş fi de asemeni util, ori de câte ori şi pretutindeni unde m-ar face să înţeleg funcţionarea unui resort.

Căci clasa muncitoare nu-i vinovată, când este neştiutoare, de ceea ce nu a învăţat niciodată. Dar şefii ce i se impun sunt buni de spânzurătoare, când îi compromit viitorul, punând cu orice preţ carul înaintea boilor, prin toate mijloacele şi oricât ar costa.

Aici, o paranteză este necesară.

Înainte de-a şti că teoreticieni foarte energici s-au aplecat să construiască socialismul în pripă şi oricât ar costa, am fost partizanul luării puterii prin toate mijloacele. Nu era o convingere din cărţi. Ci o chestiune cu totul de temperament. Crescut în marginea somnoroasei mişcări social-democrate, care trebuia să arunce atât de josnic proletariatul în războiul mondial, m-am complăcut totdeauna într-un sindicalism bătăios. Acest sindicalism a fost ilustrat, în mişcarea revoluţionară românească, de trei figuri, dintre care două foarte importante: Al. Const(antinescu), şeful nostru, condamnat la moarte şi dispărut în lume, şi Ştefan Gheorghiu, organizator bun, azi dezamăgit şi învins. Gravitând în jurul lor, în răstimpul dintre două călătorii în Egipt, însemnam ceva cam a cincea roată de la căruţă. Dar tuspatru îl plictiseam destul pe Christian Rakovski, liderul partidului social-democrat, care ne detesta afectuos.

Apariţia bolşevismului, după Zimmerwald şi Kienthal, mă subjugă prin fermitatea, precizia şi curajul său. Am aderat de îndată, a doua zi după revoluţia din Octombrie, fără să ţin seama că mă aflam atunci în Elveţia şi că acest gest putea să mă coste scump. Această adeziune publică va putea fi citită în „La Feuille" (azi dispărută), a viteazului Jean Debrit, la Geneva. Aici am publicat primul meu articol în limba franceză. Trimes fără speranţă la „La Feuille", a apărut în pagina întâia, cu titlul „Tolstoism sau bolşevism?", semnat *P. Istr.*[6] Mi-e mai scump decât tot ce am scris de-atunci, căci orice se va întâmpla cu Internaţionala a treia şi construcţia socialistă a comuniştilor ruşi – bolşevismul pe care-l salutam se adresa lumii muncitoare prin gura lui Lenin şi el nu va pieri câtă vreme vor fi revoluţionari, trimeşi la moarte de capitalismul criminal, iar în Siberia de comunişti execrabili.

Cu această revoltă în inimă şi scăpat de fantomele wilsoniene, am debarcat la Paris, în primăvara lui 1920. Oraş-Lumină, centru al civilizaţiei occidentale.

Bieţi nătărăi ce suntem! Credeam în toate acele cuvinte. Aveam încredere în infanteristul care venea din tranşee şi într-o supremă elită a gândirii franceze de tradiţie revoluţionară. Tocmai citisem magnificul *Foc,* al lui Barbusse şi-l purtam în suflet pe Romain Rolland. De asemeni, ascunzându-mi bolşevismul cât mai bine posibil, am crezut o clipă în aceste două forţe ale Franţei civilizatoare.

---

6 „La Feuille", 24 iunie 1919.

„Ah, îmi spuneam, poate că experienţa dureroasă a victimelor războiului, unită cu curajul scriitorului revoluţionar vor izbuti să salveze lumea, fără a o face să sufere teribila operaţie bolşevică!”

Mă înşelam înfiorător. „Infanteristul” – tare pe prima sa de demobilizare, mândru de Crucea de Război şi glorios de rănile primite – fu cât pe-aci să-mi învineţească un ochi, în Place de l’Étoile, fiindcă nu mi-am scos pălăria în faţa unei mascarade războinice. Era drumul deschis fascismului în faşă.

Cât despre scriitorul francez, de tradiţie revoluţionară, e ceva mai lung de povestit:

Mai întâi, am avut nenorocirea să devin eu însumi un scriitor. La început, a fost o mare bucurie. Drace! Parisul poate face atari miracole: să scoată un golan din praful drumului şi să-i deschidă toate porţile posibile! Nu-i deloc banal, – dar aşteptaţi! Nu sunt numai eu, singurul. O familie imensă de golani – între cari nu sunt nici cel mai bun, nici cel mai rău – valorează mai mult decât mine, nu pentru ceea ce scrie, ci pentru cărbunele pe care-l scoate din adâncuri, fără a izbuti să se şi încălzească. Ea este aceea care scrie aceste teribile scrisori, care – dacă nu sunteţi de piatră, – vă împiedecă să dormiţi sau să mâncaţi.

„Oh! Tu care ai ajuns la lumină, gândeşte-te la noi care am rămas în întunerec!”

Cum, deci! Neîndoios, nu numai că mă voi gândi la voi, dar tot ce am este şi al vostru, afară de nevastă! În sfârşit şi mai ales, vom lupta în comun, acum că glasul meu va răsuna în spaţiu şi că atâţia prieteni îşi zic că sunt prietenii voştri.

Este rău să gândeşti astfel? Căci ce-i un om care parvine? Un parvenit mai mult. Atât. Dar, ar fi mai frumos şi omenesc de-a parveni mai puţin şi de-a contribui cu partea lui pentru a face să domnească cât mai multă dreptate pe pământ! Cât ar fi de frumos, de civilizat!

Or, în acea epocă în care inima mea se bucura atât, un fapt divers, o dramă obscură, unul dintre acelea care sunt ruşinea omenirii, se produse în nu ştiu care departament din Franţa. Iată-l:

Un muncitor agricol, înapoindu-se într-o sâmbătă seară cu leafa în bancnote, le pune pe masă. Un băieţaş de patru ani, copilul său, ia banii agonisiţi prin muncă şi-i aruncă-n foc. Tatăl ia o secure şi din două lovituri taie mânuţele micuţului. Mama, scăldându-şi un copil într-o încăpere alăturată, aleargă, atrasă de ţipetele copilului, vede grozăvia şi cade moartă.

Copilul se îneacă în baie. Jandarmii l-au găsit pe tată nebun, alergând de-a lungul câmpiei.

Toată drama, abia douăzeci de rânduri, în pagina a treia din „Le Journal". Faptul s-a petrecut acum patru sau cinci ani. De-atunci, n-am mai putut citi faptele diverse; dar azi, 4 iulie 1929, îmi cade privirea din nou pe prima pagină din „Le Journal". Copiez, fără să schimb un cuvânt:

O mamă, înnebunită de mizerie, îşi omoară cei trei copii mici şi încearcă să se sinucidă, tăindu-şi un picior şi o mână

Rennes, 3 iulie. O dramă înfiorătoare s-a petrecut în comuna Bréal-sous-Montfort. În micul sat Launay-la-Porte, locuia o biată familie compusă din soţ, M. Columbel, muncitor agricol, nevasta lui şi patru copii. Cel mai mare munceşte la o fermă, în timp ce fraţii lui mai mici (o fetiţă de şase ani şi doi gemeni de trei ani) locuiau cu părinţii.

Mizeria domnea în casă. Femeia lui Columbel, împinsă de nevoi, comisese un furt şi o condamnaseră la două luni închisoare, cu suspendare, lucru care o afectase profund.

Atunci, ea se hotărî să termine cu o existenţă penibilă şi să se omoare împreună cu fetiţa şi cei doi gemeni.

Ieri seară, în timp ce copiii dormeau în patul lor, ea luă o bardă, se aplecă deasupra capetelor micuţe, culcate pe perne şi învârtind în aer barda, de trei ori, tăie capetele celor trei copii. Sângele ţâşni, moartea fu fulgerătoare.

Femeia lui Colombel se înverşună atunci pe ea însăşi, şi încercă să se omoare. Îşi tăie piciorul şi pumnul stâng, încercă apoi cu un cuţit uzat să-şi taie beregata. În sfârşit, se prăbuşi.

Azi dimineaţă acest carnaj oribil a fost descoperit. Mama criminală zăcea într-o baltă de sânge, la picioarele patului unde se aflau cele trei victime micuţe. Fu găsită pe podea mâna ce şi-o tăiase.

Femeia lui Colombel a fost transportată la spitallul din Rennes, într-o stare disperată.

Un anume cititor, care-mi va spune că-l „bărbieresc", mă va întreba unde vreau să ajung. Iată unde:

Sentimentul de bine şi frumos este nemăsurat de puternic, faţă de cel al

răului şi al urâtului. El este temelia vieţii. Graţie lui îi datorăm că nu am mai văzut ars un cavaler de la Barre, fiindcă „pe vremea lui Voltaire n-a salutat o procesiune”; ţi se mută însă fălcile, uneori, fiindcă n-ai salutat o cârpă atârnată de-o prăjină, – dar stricăciunea nu-i atât de mare. De acest sentiment al binelui şi frumosului, îmbuibaţilor vieţii nu le pasă. Mărunţii vieţii, care trăiesc în beznă, sunt, cei cari îl inspiră. Pentru ei, el este pâinea şi sarea de fiece zi.

Dacă s-ar evoca binele şi frumosul, într-o adunare a Societăţii Naţiunilor, s-ar ajunge chiar să emoţioneze inima unei dactilografe, în timp ce la Poarta Clignancourt ar răscula zece mii de suflete. Acelaşi lucru la noi, în Balcanii sumbri, sau în imensa Rusie. Elitele umane, tremurând în colibe şi hrănindu-se cu un pumn de porumb, se adapă cu aviditate din gândirea generoasă.

Dintre toate naţiunile darnice cu această gândire, Franţa ne este cea mai cunoscută. Ea ne-a otrăvit adolescenţa cu ale sale două secole de filosofie şi literatură. Am crezut în ele. Am luat-o în serios. Ne-a ambalat. Şi noi venim, adesea, cu trenul sau pe jos, ca să-i cerem socoteală.

Am venit la Paris prima oară în 1913. Îndată Ionescu, cismarul, m-a luat de mână şi m-a condus la Luvru. El îmi arătă pe micul cerşetor, omorându-şi păduchii. Am rămas acolo trei luni. Voiam să trăiesc toată această istorie şi artă a Parisului. L-am părăsit beat de fericire şi aproape cerşetor, promiţându-mi să revin acolo, să învăţ limba, să trăiesc acolo, să trăiesc în această ţară a gândirii generoase!

Mi-am ţinut promisiunea, dar mirajul a dispărut.

Acum doi ani, aflându-mă într-o seară în compania a doi francezi, bogaţi şi scriitori, unul din ei mă întrebă brusc:

— Cunoşti Parisul?

— Puţin.

— Ce?

— Muzeele, monumentele, cocioabele.

Izbucniră în râsete. Îşi rideau de mine:

— Ai văzut femeia care face dragoste cu câinele ei?

— Nu.

— Şi cei doi bărbaţi care fac dragoste între ei?

— Nici.

— Şi casa particulară, unde vin să fie violate soţiile „cinstite”, cu faţa acoperită?

— Nicidecum.

— Dar bordelul, unde se face dragoste într-un coşciug?

— Într-un coşciug?
— Exact.
— Aş vrea să văd această oroare.
Automobilele luară drumul spre strada Provence. Faţadă discretă. La intrare, o sonerie dă alarma brusc. Ni se arată casa şi marfa, pentru cincizeci de franci de persoană.
Marfa n-are nimic extraordinar, vreo treizeci de fete goale pentru toate gusturile.
— Toate sunt obligator franţuzoaice, domnilor!, insistă patroana.
Dumnezeu protejează popoarele şi Franţa fetele ei.
— Haideţi să vedeţi coşciugul!
O încăpere, cu pereţi acoperiţi de draperii. Spre unul dintre pereţi, un coşciug adevărat, pe duşumea, din lemn tare, interiorul capitonat luxos şi prevăzut cu un puişor mic, ca să sprijine capul femeii.
Se dau draperiile la o parte: imagini de bordel. Şi apoi, un lanţ de „camere”: „persană”, „arabă”, „chineză”, „japoneză”, „turcească”, de toate culorile: „roşie”, „verde”, „albastră”, „galbenă” – până la camera „biciuielii”, care este ca un subsol inchizitorial şi la fel de macabru, ca şi camera cu coşciugul. O cruce mare, la mijloc (sărmană cruce!), cu un simulacru de rug la bază. Lanţuri. Bice. Se leagă când femeia, când bărbatul, după sminteala „clientului” multimilionar, şi-i biciuieşte, nu cu acelaşi bici; inofensiv pentru femeie, teribil pentru bărbat.
În sfârşit, iată-ne la piscină. Somptuoasă. Patroana ne arată frumoasa decoraţie murală:
— A fost executată de un „premiul întâi” al Romei, domnilor!
Bravo pentru premiul întâi al Romei!
Întreb:
— Puteţi să-mi spuneţi, doamnă, cât a costat construcţia acestui bordel?
— Patru milioane!
Ei bine, conchid:
Când o civilizaţie construieşte bordeluri, în valoare de patru milioane, în timp ce ţăranii ei, înspăimântaţi de mizerie, îşi masacrează copiii cu lovituri de bardă, – această civilizaţie nu mai are drept la existenţă, chiar atunci când scriitorii ei se convertesc la catolicism, iar avocaţii ei devin episcopi, după şapte ani de penitenţă. O atare civilizaţie, dacă îi mai rămâne puţină pudoare, trebuie să-şi îngroape bibliotecile, să demonteze şi să depoziteze cele mai nobile dintre monumentele sale şi apoi să facă să răsune marele clopot de la Notre-Dame, de către cel mai magnific episcop-avocat al său. Dacă nu…

Dacă nu, toate mijloacele sunt îngăduite s-o distrugă.

Şi acum, iertaţi-mi această paranteză.

Da! nu ar fi prima oară în istorie, ca o civilizaţie să se prăbuşească în mârşăvie şi a fost silită să lase locul liber, cu lovituri de bâtă. Astăzi, bâta se ridică dinaintea ei, teribil de ameninţătoare. Ea se numeşte bolşevismul.

Acest bolşevism a făcut dovada. Perfectă. Ireproşabilă. A fost o treabă frumoasă. Niciun muncitor manual sau intelectual n-ar putea să nu-i aplaude.

Când vă veţi duce la Livadia, care-i un paradis, când veţi vedea două sute şaptezeci de mujici tuberculoşi umplând palatul imperial, unde Rasputin îşi muia degetele în sos ca să i le lingă Ţarina, când veţi afla că Ţarina se prefăcea că uită, din nenorocire, pe o linie de depou în imensele stepe, vagoane arhipline cu soldaţi încarceraţi, care se topeau cu încetul în mii de schelete, deasupra cărora roiau muşte mari, când veţi vedea şi veţi afla aceasta, numai aceasta, dumneata, muncitorule, n-ai putea să nu fii bolşevic.

Eu sunt. Şi o vreau, cu preţul vieţii mele, să contribui la nimicirea civilizaţiilor ţariste, – eu Rasputinii lor, cazărmile lor, bordelurile împodobite de primi laureaţi ai Romei, monumentele înşelătoare, bibliotecile ipocrite, – eu vreau să contribui la distrugerea lor, prin toate mijloacele. Dar, aşteptaţi puţin.

Căci iată:

După mii de ani de mizerie şi martiriu, mă gândesc la clasa mea… Dar, mai întâi, ştiţi care care clasă? Aceea din uzine? De pe ogoare? — Da sau nu. Am văzut şi toată lumea a văzut muncitori şi ţărani schimbându-şi clasa, ca ciorapii, din capacitate sau pungăşie, – ceea ce puţin îmi pasă, fiindcă pentru mine o clasă nu înseamnă un muncitor sau un ţăran…

Din moment ce este vorba de-a despărţi lumea în clase, asta înseamnă fără îndoială că vrem să despărţim fiinţe diferite între ele, – dar care se deosebesc prin ce? Că alţii sunt exploataţi? Că unii mănâncă şi alţii nu? Şi când o să fie asta? Ce o să faceţi cu clasele voastre, când una va lua locul celeilalte, aşa cum o vedem întâmplându-se de mii de ani, a doua zi după revoluţii şi în toate zilele numai pentru câţiva muritori? Vă întreb, dacă asta le ţine de cald zugravilor mei, fiindcă eu mănânc astăzi cât mi-e poftă, în timp ce ei continuă să crape de foame? Credeţi că asta înseamnă ceva pentru milenara omenire suferindă, că Petre cocoşatul munceşte din greu în mină sau că dictează ordine de la înălţimea unui fotoliu confortabil?

Desigur, nu! Iată de ce, admirabila învăţătură socialistă spune că trebuie suprimate clasele şi odată cu ele exploatarea omului de către om. Operă imensă, care n-a fost realizată niciodată şi care eşuează istoric clasei

muncitoare.

Minunat! Asta e ceva atât de nobil, încât îmi binecuvântez părinţii că au fost nişte golani şi că au adus pe lume tot un golan. Îmi binecuvântez, de asemenea, viaţa care m-a încărcat cu patruzeci de ani de mizerie. Căci de vreme ce soarta (sau istoria) ne-a ales pe noi, cei nevoiaşi, ca să ne încredinţeze o misiune pe care nicio clasă, în trecutul sumbru, nu a ştiut s-o ducă bine până la capăt, – ce recompensă ar putea fi mai mare pentru suferinţa noastră milenară, ce glorie mai ameţitoare în eternitatea eternităţilor?

După atâtea secole de mârşăvie, gândesc deci că clasa mea se vede, atribuindu-şi brusc un rol, unde virtutea, dreptatea, demnitatea, cinstea, frăţia, lepădarea de sine, abnegaţia sunt pe primul plan. Sunt obligatorii toate acestea. Trebuie, sub pedeapsa de a ne vedea acoperiţi de mârşăvie, dacă am trecut lumea prin foc şi sabie, fără a schimba ceva. Trebuie şi pentru că noi ne spunem, în mod just, moştenitorii unui lung martiriu, ce numără prea multe victime şi nu avem dreptul să uităm munţii de suferinţă, în numele căreia ne erijăm în justiţiari implacabili. Nu ne putem îngădui să comitem aceleaşi nedreptăţi, pe care le-am denunţat în faţa universului.

Nouă, bolşevicilor, nu ne este îngăduit tot ceea ce a fost taxat drept crimă şi pedepsit cu moartea. Şi anume: uşurinţa, desfătarea, confortul, nedreptatea, favorurile. Şi când unul de-ai noştri – cel puţin din generaţia noastră – şi le-ar îngădui, noi trebuie de îndată să-l pironim la stâlpul infamiei, agăţându-i pe piept această tăbliţă:

„Opreşte-te, trecătorule şi plângi acest om, pe care noi l-am luat drept tovarăş! Căci în clipa când voiam să dăm, cu mâinile însângerate, un exemplu de ceea ce trebuie să fie viaţa nouă, el a comis crima, – în calitate de judecător – de-a fi trimis un nevinovat în Siberia, ca să-şi poată însuşi raţia lui de unt.”[7]

Iată despre ce stoicism trebuie să facem dovadă, dacă vrem a da o raţiune crimelor noastre şi a păstra oarecare şansă de redresare.

Dar, asta nu-i posibil în ansamblul unei clase. De ce? Pur şi simplu, pentru că în ea colcăie aceleaşi dorinţe şi apetituri ca şi în cealaltă clasă. Dacă ea

7 Nu-i nimic exagerat: în Rusia au fost ucişi oameni, ca să le ia ghetele. (Nota autorului).

este cea strivită şi nu aceea care striveşte, nu-i datorită unei oarecari purităţi sufleteşti, ci neputinţei de-a pune mâna pe maşina care striveşte. Fi-voi acuzat de trădare fiindcă am făcut această afirmaţie? Desigur, mamele noastre sunt nişte sfinte fiindcă n-au putut face din noi nişte mareşali. Asta-i atât de adevărat, că nu cunosc niciun dictator „revoluţionar” sau înstărit, care n-a făcut din feciorul lui un „intelectual”.

Altfel spus, cred că noi, toţi, nu ne asemuim decât în mică măsură. Mai întâi, majoritatea omenirii e alcătuită din însetaţi de dreptate. În consecinţă, însetaţi de dreptate şi oameni care au dreptul să se considere mai buni umplu atmosfera cu strigătele lor, care tulbură spiritele, creează curente revoluţionare şi reuşesc adesea să dea îndărăt hidra militară şi imperialistă. Şi unii şi alţii par, a merge mână în mână, câştigând teren asupra duşmanului actual al omenirii: capitalismul.

Din nenorocire, între aceşti oameni mai buni, care reprezintă buna credinţă şi progresul şi marea masă, care-şi revendică dreptul sub soare, acordul nu-i decât aparent. Primii invocă scrupule şi nu vor să se comporte decât în limita posibilului, în timp ce masa suferindă n-are scrupule şi limite, ea îşi cere drepturile cu orice preţ, arătându-se gata de-a interveni prin orice mijloace.

Am nenorocirea de-a fi acest bastard, care uneşte conştiinţa omului de bună credinţă cu setea de dreptate a masei căreia aparţin şi al cărei martiraj e foarte cunoscut. Din cauza asta, mă cert cu toată lumea, dar mai ales cu speţa umană care – conştient sau nu – înşală pe toată lumea, adânceşte şanţul care desparte oameni uşor de apropiat, zicându-şi că este în stare – ea, singură – să realizeze toate aspiraţiile revendicate de clasa muncitoare, monopolizându-le.

Această speţă umană este personificată de un anumit revoluţionar, foarte frecvent, dar greu de identificat, într-o mare mişcare de mase, el ocupând toate „treptele”, de la apostol la canalie. El este cel care se gargariseşte cu stoicismul şi se pretinde superior celor mulţi şi mai hotărât decât cei de bună credinţă. El devine, el este agitatorul providenţial. Într-o „epocă, în care conştiinţele scrupuloase se izolează voluntar de mulţimea, care cere dreptate cu orice preţ, acest militant răspunde unei necesităţi sociale, exact ca un cioclu în timp de ciumă. El nu se lasă rugat. N-are concurent. Nimeni nu i se poate împotrivi. Devine de temut, căci acolo unde marea figură revoluţionară se teme că o să eşueze, el nu se sperie de nimic. „Totul este pentru el o reuşită, chiar dezastrul din care trage profituri personale.

Cunosc această specie şi o urmăresc de vreo douăzeci şi cinci de ani. Astăzi, chipul ei mi-e de-ajuns de familiar. El este de două feluri, la fel de nefaste: moderaţii şi fanaticii. Primii aparţin social-democraţiei. Cei de-ai

doilea şi-au găsit contul în comunism.

Social-democraţia de dinainte de război nu mai există nici ea şi militantul s-a cufundat odată cu ea.

Cel ce poate încă întâlni câţiva oameni de treabă de-o parte, nu-i decât un lăsat pentru socoteala familiei, care s-a şi aşezat la masă. Dacă-i plăcut, nu-i decât însperanţa că într-o zi masa se va lungi, înmulţindu-şi scaunele.

Altădată nu era aşa, când masa nici nu exista. Doar câteva locuri pentru scribi şi lătrători, destul de strâmte. Trebuia să fii destul de înţelept, dacă voiai să fii remarcat, fie la sediul ei, fie visavi şi într-un fel sau altul să realizezi dorinţa bunului social-democrat: intrarea în dumnezeescul parlament, acest rai al patriei recunoscătoare, pentru a cărei salvare trebuie să moară în curând cotizantul disciplinat.

Sindicaliştii-bolşevici în faşă care eram pe-atunci (Jos parlamentul, acţiune directă!) nu iubeau aşa-zisa elită care dădea ordine, în numele clasei muncitoare, acapara tribunele şi ziarul, ne excomunica şi ne umilea cu pseudo-evanghelia marxistă în mână. Militantul îndrăzneţ, bun de gură şi tare în marxism, juca atunci acelaşi rol tiranic ca al comparsului comunist de astăzi. El, singur, reprezenta „conştiinţa revoluţionară”, „aspiraţiile”, „ideologia proletariatului”. Noi nu eram decât mai mult sau mai puţin trădători.

Mulţimea a ascultat şi a urmat pe acest militant, până la marele masacru, care aduse nenorocirea într-o parte şi fericirea în cealaltă.

Dar, acestea nu sunt decât istorie.

Să trecem la actualitate. Ea este şi mai tragică.

Mai mult ca oricând, „conştiinţa de clasă” este monopolul celor ce au frânele în mână. Căci astăzi, proletariatul are o sobă imensă, a cărei friptură slabă excită pofte mari. Iată unde mă despart de militantul „revoluţionar”, pe care sunt gata să-l combat.

Încă o dată, nu-i neg totdeauna sinceritatea. Se va vedea îndată, când am intrat în Rusia, până unde m-am dăruit lui, ce încredere şi credinţă pusesem în el. Dar istoria se repetă, se precipită şi merge drept spre ireparabil. E ceea ce trebuie împiedecat prin toate mijloacele legale.

Da! Nu poate fi vorba decât de-o luptă legală, chiar atunci când părţile nu sunt egale, că unii au mâinile goale şi alţii Siberia. Totuşi, nu putem lucra altfel. În ciuda a toate, Uniunea Sovietică trebuie să rămână pentru proletariatul mondial ceea ce este ea în realitate: fortăreaţa inexpugnabilă, împotriva căreia capitalismul va trebui să se prăbuşească, într-o zi. Criminal şi demn de spânzurătoare, muncitorul care ar atinge-o cu arma în mână.

Prăbuşirea acestui bastion ar preda lumea celor ce muncesc la cheremul celei mai negre reacţiuni.

Dar, odată spus asta categoric, pentru totdeauna, am dreptul să mă întorc spre putreziciunea birocratică şi să-i strig: lepădătură!

Lepădătură care, – ieri moderată, azi fanatică; ieri bălăcindu-se în „marxism”, azi în „leninism” – ne arăţi aceeaşi figură stupidă, te adevereşti cu totul neînduplecată, înfige-ţi adânc ghiarele în ceafa masei cu căluşul în gură şi sabotează astfel cea mai frumoasă operă de justiţie socială.

Tu asasinezi astăzi mai bine, – oroare pe care analele luptelor socialiste n-au cunoscut-o niciodată. Prin foame, închisoare şi adesea chiar cu un ciomag, tu asasinezi muncitorul (muncitorul!), care refuză să facă sluj înaintea puterii tale tiranice.

Pot oare să te menajez, lepădătură mârşavă? Pot face public, că am venit la tine în felul cel mai dezinteresat şi a fost cât pe-aci să mă bagi în buzunarul tău! Pot, – ca să-ţi fac plăcere şi pentru aşa zisa „să nu daţi arme burgheziei”, – să dispreţuiesc mulţimea pe care tu o calci în picioare, de viitorul ei pe care tu îl înjunghii şi de luptătorii ei cei mai buni, pe cari îi exilezi, întemniţezi şi flămânzeşti, în numele unei doctrine elastice, pe care numai tu pretinzi că o cunoşti? Pot însă consimţi fără rezerve la extinderea în lume a metodelor tale de convingere a clasei muncitoare, trebuie să scriu că numai tu, singura, ai dreptate? Că numai tu singură ai dreptul să vorbeşti? Că numai tu ştii să construieşti socialismul?

Dar, atunci când e vorba de U.R.S.S., ar trebui încă ştiut dacă trebuie deosebit militantul-lepădătură, de birocrat sau să-i confunzi într-un acelaşi tip răufăcător. Căci, iată ce se petrece în Rusia: dacă pătrunzi într-o instituţie, într-un tramvai, într-un local, nu se poate să nu întâlneşti acest afiş-invitaţie: *Tovarăşi! Luaţi parte la lupta împotriva birocraţiei!*

Asta te impresionează. E mişcător. Şi conchizi de îndată că trebuie să fie un aparat diriguitor, care luptă împotriva unui aparat birocratic. Or, tu ştii că acest aparat diriguitor nu-i altul decât partidul comunist; în timp ce birocraţii sunt neîndoios oameni adunaţi de peste tot şi puşi în slujba Statului proletar. Ultimii sunt deci fără credinţă, fără ideal, fără convingeri, pentru că ţi se spune că trebuie combătută tendinţa lor de-a crea situaţii personale, în detrimentul comunităţii precum şi sabotajul lor de raci de mare rozători.

Iată un afiş, cu totul indicat să împacheteze un om ca mine. Şi dacă aş fi părăsit Rusia, după şase săptămâni, – ca toţi delegaţii veniţi la a zecea aniversare, – aş fi scris articole ditirambice despre acest subiect. Ar fi fost în felul meu. Eu ştiu ce înseamnă un om de credinţă. Însă mai ştiu că pământul

nu-i plin de ei. Dar Partidul Comunist trebuie să conteze pe legiuni, din moment ce el este în întregime cel care vă invită să luptaţi împotriva acestui rău social: birocraţia.

Ei bine, nu! Această invitaţie nu-i decât un artificiu al militantului-lepădătură, fiind el însuşi un birocrat. Cu o mână sè fabrică „cuvinte de ordine” şi cu cealaltă se votează în „linie”, adică: pentru menţinerea a ceea ce este şi care este bine, fiindcă ocupă un loc bun.

Am cunoscut comunişti sinceri, care au luat în serios această datorie de-a „lua parte la lupta împotriva birocraţiei” şi care au vrut să meargă până la capăt cu datoria lor de-a lovi răul în inimă sau la rădăcină. N-au făcut decât să-şi piardă pâinea. Şi-i o tristeţe să-i asculţi. Păţaniile lor sunt demne să figureze într-un mare roman de moravuri sovietice.

N-are a face. În ciuda nemilosului adevăr, care răspunde momelilor oficiale prin revelaţii usturătoare, militantul birocrat – numit acolo „militant responsabil” – merge drept pe drumul său, cu capul înainte. El este stăpânul tribunei şi al presei. Singur el poate vorbi. Doar el poate scrie. Se fabrică o majoritate şi un prezidiu, aşa cum se fabrică un comitet de redacţie şi o cenzură. Astfel, nimeni nu poate să-l contrazică.

Conştient, totuşi, de nemulţumirea care mocneşte sub cenuşă şi care are nevoie de supape, se monopolizează de asemeni contradicţia şi se inventă contrazicători. Iată pentru ce se născură şi crescură aceste două „gogoşi” ale presei sovietice: *samokritika* (autocritica) şi *control-mass* (controlul maselor).

Faptă mârşavă! Măcar de-ar fi numai mârşavă; ea este cu dibăcie înşelătoare şi uneori sângeroasă. Căci pe de-o parte, ea a ştiut să impresioneze demascând abuzuri şi spărgând abcese, dar pe de altă parte, ea a sortit morţii pe sărmanii corespondenţi-muncitori, care au crezut în eficacitatea acestei „opere de asanare”, până la a se socoti misionari, au declarat război fără milă funcţionarilor veroşi, mari şi mici, omorându-se ca muştele. Desigur, asasinii erau executaţi – ceea ce făcea o slabă consolare victimelor şi o mai frumoasă operă de asanare.

Atunci, s-au ivit *rabcors* (corespondenţii-muncitori), fabricaţi în serie. Aceştia, înţelegând că răul nu e la picioare, ci la cap, de care e interzis să te atingi, şi-au făcut o meserie lucrativă în a adulmeca ţapul ispăşitor, ales să fie pradă şi să-l denunţe din oficiu. Inutilele lor „tartine”, ce făceau să zâmbească pe iniţiaţi, se etalau în toate ziarele, dar şi mai pompos în oficiala *Pravda,* care le consacra o pagină, o dată pe săptămână, sub arogantul titlu: *control-mass.* Se afla atâta „control” al „maselor” câţi ţânţari la Polul Nord şi voinţă de dezarmare la Societatea Naţiunilor.

Am întâlnit adesea *rabcors,* de la un capăt la altul al U.R.S.S. Cu prilejul neîncetatelor mele călătorii. Am găsit printre ei câţiva indivizi rari, care mi-au vorbit înflăcăraţi, dar care au o viaţă grea, fiindcă fac gafe, una după alta. Alţii, greu de descoperit, sunt bieţi tipi care nu îndrăznesc să-ţi înfrunte privirea. Restul nu-i decât vermină, ce-ţi colcăie sub picioare. Despre unul din aceşti cioflingari, am aflat o poveste destul de frumoasă, în timpul sosirii mele la Sukhum, în Caucaz, prin noiembrie 1928.

Candidat la celebritate şi ştiind cu câtă promptitudine au parvenit acei dintre colegii săi care au suferit martiriul meseriei, rabcor-ul plăti un beţiv şi-i arătă cum să-i facă dintr-o împunsătură în spate o rană uşoară. A doua zi, rabcor-ul fu găsit pe jumătate mort, zăcând într-o baltă de sânge. Emoţie la G.P.U. Fu căutat culacul criminal sau directorul vindicativ al întreprinderii; golanul criminal le căzu în mână, ceea ce îi plictisi la culme, căci tovarăşul" denunţă toată tărăşenia.

— Dar, puteai să-l omori!

— M-am înşelat. Eram beat.

Afacerea fu înăbuşită.

Ăsta nu-i decât un fapt neînsemnat, în masa dramelor cotidiene, dar cât de edificator! Unde s-a mai auzit vreodată de-o astfel de carieră, care să fie făcută prin astfel de mijloace? Un Albert Londres, care nu-i decât un burghez, ar fremăta de ruşine. Şi nu s-ar găsi, în altă ţară, un ziarist care să gândească astfel. S-a găsit totuşi, un comunist, în ţara care aspiră la maximum de moralitate civică. Dar, omul este numai parţial vinovat. O mare parte din ruşine cade asupra regimului, care creează condiţiile în care se pot naşte şi dezvolta asemenea cariere.

Aici, ajungem în inima răului.

U.R.S.S. este ţara cea mai puţin burgheză din lume, dar care aspiră cel mai mult la burghezie, la fel cu toate naţiunile din Balcanii noştri, care ies lent din viaţa patriarhală. Iată pentru ce gândesc că a fost o nenorocire, ca cea mai grandioasă tentativă de-a construi socialismul să fie făcută tocmai în Rusia.

Rusul, şi la fel cu el ucraineanul, georgianul, tătarul, armeanul, nu se încurcă în doctrine; ei sunt plini de inimă, de tandreţe, legaţi în dragoste şi melancolie. Ei îşi iubesc nebuneşte limba, pământul, cerul lor. (Toate cântecele populare şi toate literaturile acestor ţări o atestă.) Şi ei înşişi o dovedesc până la a face să izbucnească, în plin banchet comunist, rapsodia lor alături de *Internaţionala.*

Cum dracu vreţi ca aceste popoare să iasă din izbele lor şi să le înece de azi pe mâine în zgârie-nori americani, deasupra cărora nu cântă

privighetoarea şi unde omul este o brută mecanică, iar existenţa un fel de-a ucide viaţa?

Să spunem că se află două milioane de comunişti burduşiţi cu doctrine, goliţi de inimă şi de creier, automate ale fordismului şi americanizării, pentru care sentimentele nu sunt decât o infirmitate burgheză şi dragostea o simplă împărechere sexuală, – mai rămân o sută cincizeci de milioane, o întreagă omenire, care trăieşte şi vrea să trăiască cultivând cât mai bine ceea ce avem în noi mai etern şi de asemeni mai mişcător.

Trebuie să-i împiedecăm să trăiască?

„Dimpotrivă”, se va spune, reamintindu-mi Constituţia sovietică. „Toate aceste popoare dispun acum de ele-însele!”

Răspund: da, dispun de ele-însele, în felul tinerelor fete medievale, care erau libere să tuşească în voie, dar care erau închise într-o mânăstire, îndată ce refuzau să se mărite cu omul ales de părinţi.

Într-o seară, am avut o conversaţie lungă cu o ţărancă basarabeancă inteligentă (basarabeancă sau grecoaică, nu vreau să precizez, căci aş putea face să le trimită în Siberia). Această femeie mi-a dat cea mai lungă versiune a felului în care o mamă sovietică poate dispune de copiii ei, care rămân toată viaţa ei:

„Nu suntem comunişti, – îmi spune, – fiindcă la drept vorbind, nu ştim ce înseamnă asta. În satul nostru, comuniştii sunt nişte intriganţi. „Politica” este totul. Vai şi amar pentru cine nu gândeşte ca ei.

De la început am fost cu bolşevicii. Bărbatul meu s-a bătut în războiul civil, a făcut parte din primul soviet şi a murit în urma rănilor. Din partea mea, nu sunt decât o mamă care vrea să-şi crească copiii, – băiatul şi fetiţa de colo –, cât mai cinstit posibil. Nimeni nu este aici adversarul regimului şi nici adept. Nimeni nu poate să ne poarte pică. Şi totuşi, suntem lipsiţi de orice posibilitate de a ne câştiga existenţa. De ce? Pentru că le spun copiilor mei că nu trebuie să se înscrie la Tineretul comunist şi ei sunt de aceeaşi părere. Căci aceşti consomoli trec cântând şi scuipă în ferestrele casei părinteşti, insultă bătrânii şi se uneltesc între ei, mai mult decât oamenii mari. Asta să însemne a fi comunist?”

Previn pe cititor că atari mărturii, ca şi altele pe care le-aş putea aduce, fie în avantajul sau dezavantajul regimului, nu vor apărea în această carte decât rar, din pură întâmplare şi nu vor însemna nimic alt decât că am vrut să mă exprim într-un fel, mai degrabă decât în altul. Contrar predecesorilor mei, simpatici sovietelor, eu nu aduc o colecţie de mărturii pro şi contra, copios putrezite de imparţialitate. Mărturia sunt eu; imparţialitatea, o ignor. Şi eu nu

practic simpatia sau antipatia, ci dragostea şi ura.

Ceea ce aduc aici sunt convingeri care mă costă scump şi ar putea într-o zi să mă coste chiar viaţa. (Ar fi drept: n-am adorat în viaţă decât ceea ce m-a costat foarte scump.) Astăzi, când viaţa îmi dă lovituri grele în stare să doboare un hipopotam uman, mă agăţ de dragostea şi ura mea. De acolo, convingerile mele, pagini ale credinţei mele în oameni, pe cari îi iubesc, îi urăsc şi aş vrea să-i slujesc atât.

Să nu se uite că, sosind în Rusia, am dat palme verminei egoiste şi prudente din acest Occident ignobil[8]. Şaisprezece luni mai târziu, ducându-mă să cer viza Ambasadorului Franţei la Moscova, acesta mi-a pus mai întâi sub nas aceste palme, apoi foarte demn, necerându-mi nimic, mi-a aprobat întoarcerea. E acelaşi langaj, pe care îl ţin privitor la această vermină, care nu şi-ar sacrifica un fir de păr ca să salveze o omenire nebună. Dar… Dar acum, sunt un învins. Cei pe cari îi credeam tari ca o piatră, pentru a mă sprijini, sunt încă o vermină, – o vermină care ar sacrifica totul pentru salvarea scumpei sale doctrine, stâlcind pe inocenţi.

Cum aş putea deci măsura termenii, consulta carnetul meu de note şi să mulţumesc pe toată lumea şi pe tatăl meu? Eu ştiu un lucru: ştiu că o majoritate strivitoare de oameni din clasa mea se află la putere; că ajungând acolo, s-a pus de îndată pe mâncat şi cu gura plină îndepărtează de la masă şi lasă să moară de foame pe toţi fraţii care nu sunt de părerea lor. Când realitatea este asta – şi veţi vedea până la ce punct –, la ce mi-ar folosi mărturiile, documentele, imparţialitatea, simpatia şi tot calabalâcul?

Vreţi voi, ca toate acestea să mă facă chiar să scriu sau nu o carte? O pagină, un rând, un strigăt disperat, aruncat spaţiilor ar fi de-ajuns. Căci durerea, ca şi bucuria ţâşnesc din pământ spre a trăi în eternitate.

Când aveam optsprezece ani îmi petreceam nopţile – singur, în doi sau zece – în căutarea sublimului din cărţi şi din inima oamenilor. Sunt încă în această situaţie, cu diferenţa că în acest moment cartea era scrisă de Balzac şi când era Doamna de Staël era încă ceva sfânt, în timp ce azi Balzacii fac pederastie literară, iar Doamnele de Staël anunţă cam acestea la apariţia cărţii lor:

O! Omule! Dacă tu ştiai…
Nicio femeie nu ţi-ar rezista.

Dar, doamnă, noi ştim prea bine că până la burtă nu ne puteţi rezista. Şi

---

8 Interviu dat ziarului „Pravda”, reprodus în „L’Humanité”, 1 noiembrie 1927.

apoi? Apoi, nu-i aşa, suntem cu toţii aceiaşi sacerdoţiu?

Mârşav Occident, sărmanul meu domn Massis a rămas catolic de la Academiile sale până la sicriul din strada Provence!

Da! Lumea moare din toate părţile, de sus până jos. Totuşi dacă e drept să crapi sus, unde a dat tot ce putea da, eu protestez în faţa cerului împotriva imoralităţii de jos înainte de a-i sosi ceasul! Ea, mizerabila, totdeauna i-a fost foame şi nu s-a gândit la sublim, decât în virtutea stomacului său. Ea este de iertat. Dar, cum să ierţi pe cei cari ies din sânul ei, se proclamă elite, îşi impun salarii bune pentru galerie şi în schimb sufocă, strivesc, fură, violează, omoară în tăcere.

Nu-i oare aici, pentru totdeauna, falimentul unei Revoluţii?

Îmi este peste putinţă să fac bilanţul unei atari imoralităţi. Ea ar umple volume şi ar cuprinde întreaga ierarhie, de la cap la bază, atât în U.R.S.S. cât şi în Internaţională, unii pentru că şi-au muiat degetele, alţii pentru că au văzut ce se face şi n-au zis nimic, toţi pentru tot ce ştiu şi ascund, în ochii lumii, care cel puţin are dreptul la speranţă.

Printre aceşti ultimi, culpabili de complicitate, dintre cei mai culpabili, fiindcă se află plasaţi cel mai sus în stima mondială, este Maxim Gorki.

Maxim Gorki a pornit cel mai de jos, ca mulţi, şi avea datoria să rămână cel mai aproape de cei de jos. N-a făcut-o. Iată dovada.

În Rusia (putem spune acelaşi lucru şi pentru restul lumii) n-are nimeni nevoie să cunoască limba ţării, dacă vrea să ştie ce se petrece acolo. Nu-i nevoie să cunoşti, ca mine, două dialecte vorbite de două popoare, care-şi au republicile lor; moldovenească, şi greacă. Şi eu pot spune chiar surdo-mut, că Adevărul iese la iveală dacă-l cauţi.

Ceea ce este greu de obţinut în Rusia, când eşti străin sau semi-oficial, – cum am fost eu, – este încrederea oamenilor. Dar, odată în posesia cheii minunate, toate porţile adevărului se deschid în faţa ta ca prin farmec. Atunci, în ruseşte, turceşte, chinezeşte sau prin semne, oamenii cei mai feluriţi, chiar oficialii îţi spun ceea ce este în realitate, fără să mai aştepte să le apreciezi limba, căci în cazul acesta ar trebui să înveţi vreo două sute.

Or, Gorki n-avea nevoie să înveţe nimic, căci ştia tot. Şi toată omenirea, care citeşte, ştie că. El ştia, căci a spus-o el însuşi şi într-un fel să-ţi scoale părul din cap. Dar, în acea epocă, oficialii aveau dreptul să greşească. De-atunci, ei nu au mai greşit. Ei au instalat conştient nedreptatea la ei acasă. Au corupt straturi vaste sociale şi în special pe cei căzuţi în mizerie, pentru a-şi face majorităţi şi a guverna. Corupţia lor este dintre cele mai neomenoase: ca să mănânci chiar pe sponci, trebuie să fii pe „linie”, mai trebuie să-ţi denunţi

tovarăşul-frate care refuză.

Astfel Rusia a ajuns la această mârşăvie, pe care lumea n-a cunoscut-o niciodată: să arunci jumătate din aceeaşi clasă contra celeilalte jumătăţi, să compromiţi pe cel care mănâncă şi latră, să demoralizezi pe cel care ajunează şi strânge din dinţi. Mai mult, s-a ucis viitorul, căci cadrele de comsomoli, cadrele tineretului, sunt în întregime putrezite.

Când a fost judecat întreg Comitetul Tineretului, din Leningrad, – pentru fraude, delapidări, viciu, orgie şi chiar crimă de drept comun, – unul din judecători a întrebat pe un martor:

— Cum procedaţi voi, ca să nu recrutaţi asemenea scursori sociale?

— Nu ni s-a cerut decât aderenţi pe „linie”, – a fost răspunsul.

Cu atari aderenţi s-au format majorităţile „disciplinate”, cele care merg. Cu ajutorul lor şi în numele proletariatului, pe care-l înfometează şi umple închisorile din Siberia, cu muncitori denumiţi „trădători” şi care în realitate sunt singurii revoluţionari în această Uniune Sovietică, care l-a primit pe Maxim Gorki, azi, în sânul parlamentului suprem, – Tsik-ul.

La Moscova, în căminul său, timp de trei ore petrecute în intimitatea sa, nu a vrut să vorbească. Faţa lui sinceră, dominată de ochi care pot fi tot ce vor, a rămas închisă. Şi ne-am bălăcit în banalitate. Dar, ceea ce Gorki nu-mi datora mie, el o datorează, lumii care-l stimează. El o datorează mai ales celor ce sunt striviţi de toate majorităţile: vagabonzilor săi, care sunt nişte învinşi, – dacă nu însăşi clasei muncitoare care furnizează şi susţine propriii ei tirani.

Căci va veni ziua când învinşii vor avea glas la acest capitol, pe deasupra tuturor claselor şi în acea zi, voci teribile îl vor interoga pe Maxim Gorki, care nu va mai putea răspunde, din nenorocire pentru memoria lui.

Iată confesiunea mea.

ÎN U.R.S.S.

DESPRE VOIAJ

Deşi ar merita osteneala, totuşi să nu se aştepte că voi povesti amănunţit şi într-o manieră pitorească tot ce am parcurs, văzut, simţit şi gândit între 15 octombrie 1927 data plecării mele din Paris – şi 15 februarie 1929, data înapoierii mele. Nu-mi este cu putinţă, din mai multe motive, dintre care cel mai puternic este acela că nu mai mă trage inima s-o fac. Am plecat acolo cu gânduri şi elanuri, cari s-au prăbuşit pe drum.

Apoi, dacă aş avea încă pofta s-o fac, m-ar reţine o teamă: aş fi obligat, desigur, să dau nume de oameni, fapte, drame intime şi diverse localităţi, predând astfel unei persecuţii nemiloase mii de nevinovaţi. Şi când ar fi vorba de adevăraţi vinovaţi, nici pe ei n-aş vrea să-i denunţ, căci nu pe micii rozători am pică, ci pe cei mari şi mai ales metodele lor de-a „revoluţiona" lumea.

În sfârşit, ceea ce mă reţine este locul pe care aceste denunţări l-ar ocupa şi care m-ar împiedica să fac o operă mai utilă, aşa cum încerc s-o fac în cele trei volume[9].

Să vă gândiţi la această călătorie, de peste douăzeci de mii de kilometri, – cu trenul, vaporul, automobilul, călare sau cu căruţa, – care a pornit de la Alexandrovsk (mică localitate de pescari laponi situată la „poarta" Oceanului Îngheţat de Nord, în golful Kola, mai sus de Murmansk) şi care a sfârşit la picioarele Acropolei. Între aceste două extremităţi, am fost de două ori la Moscova şi în Caucaz; de trei ori în Ucraina; de patru ori Moscova-Leningrad; apoi Republica Moldovenească, Crimeea şi Volga.

Ar trebui să umplu patru volume, de mărime mijlocie:.1) Moscova-Leningrad, Carelia şi nordul Rusiei; 2) Ucraina, Moldova, Crimeea; 3) Volga, cu vilele şi delta ei; 4) Transcaucazia.

În toate aceste volume, ca să ajung la capăt, nicio nevoie să fac „literatură". Evenimentele, oamenii, relatările şi tragediile lor şi puţin din mine ar fi suficient, căci am trăit peste tot. N-am fost turist. Că a fost o lună,

9 Este vorba de ciclul „Spre altă flacără“, în. care au apărut „După 16 luni în U.R.S.S.“ (Panait Istrati), „Soviete 1929“ (Victor Serge) şi „Rusia fără mască“ (Boris Suvarin).

o săptămână, o zi sau o oră, am trăit, adică m-am dăruit oamenilor şi deseori ei mi s-au dăruit, aşa cum erau, buni sau răi, eroi sau cioflingari. Am mâncat, băut, cântat, dansat şi adesea dormit împreună. Aproape totdeauna, ne-am îmbătat în comuniune. Rareori i-am refuzat căldura şi timpul meu celui mai păcătos dintre ei, căci el ascunde un grăunte de sublim şi în consecinţă merită osteneala inimii noastre.

Am văzut colţuri sau oameni care trăiau împreună, din totdeauna, fără ca unul să cunoască inima celuilalt şi care strigau deodată în mijlocul bucuriei generale:

— Niciodată nu ne-am iubit atât, ca acum când sunteţi printre noi! Reveniţi! Rămâneţi! Şi se aruncau unii în braţele celuilalt. Nu întotdeauna erau beţi. Erau beţi de viaţă, de suferinţă, de speranţă.

Oh, voi toţi care mi-aţi smuls promisiunea sau am făcut-o eu însumi, de-a reveni şi a-mi construi o izbă printre voi, poate că nu ne vom revedea niciodată!

Totul nu-i decât iluzie. Dar, oare, asta nu-i toată viaţa?

O ÎNTREBARE

Dat fiind ceea ce s-a numit în mod impropriu schimbarea mea la faţă – sau cum a şi scris-o „Literaturnaia Gazeta” la Moscova: „Panait Istrati, faţă dublă”[10], – aş putea, de vreme ce intrăm acum în Rusia, să-mi pun întrebarea următoare;

— Nu eram deloc la curent cu aceste treburi, înainte de-a pleca în U.R.S.S. Sau îndată după aceea? Căci erai cunoscut mai de grabă ca bolşevizant.

Răspund:

Bolşevizant, – adică pentru luarea puterii de clasa muncitoare şi distrugerea capitalismului – totdeauna am fost şi voi rămâne în condiţiile ce se vor vedea după ce va fi citită această carte. Ele sunt toate un elogiu faţă de bolşevismul lui Lenin, Troţki, Dzerjinski şi a tuturor eroilor Revoluţiei din Octombrie, care n-au devenit asasinii proprii ai operei lor.

Adaug că nu-i nici schimbare la faţă, nici „faţă dublă”, pentru buna raţiune că – după ce am trăit şaisprezece luni în U.R.S.S. şi atunci, când aş fi putut să scriu binişor şi să public cel puţin şaisprezece articole bolşevizante, dacă nu chiar cincizeci, plătite gras – nu mi s-ar putea arăta trei, care să fie astfel, niciun interviu, niciun discurs, care au fost văzute sau corectate de mine. O atare rezervă este necunoscută „Prietenilor U.R.S.S.”, al cărei unul din cei doi

10 Boris Volin: „Istrati cu două feţe“, în „Literaturnnaia Gazeta“, 29 aprilie 1929.

vice-preşedinţi sunt în Franţa.

„Faţă dublă”… Sărmană lepădătură. Feţe am treizeci şi şase de mii, dar nu pentru „Literaturnaia Gazeta”.

Cât priveşte întrebarea propriu-zisă: „Eram la curent?”, răspund: nu. Nu există o zecime din proletariatul comunist internaţional care să ştie exact ceea ce se petrece în Rusia, dacă partidul ar fi dezertat în întregime şi un alt partid bolşevic s-ar forma pe baze noi, cinstite şi care n-ar mai da şefilor puteri nelimitate.

Cum vreţi s-o ştie muncitorul din uzină – biet cotizant disciplinat, cu capul burduşit, când servitorul vostru, bucurându-se de prietenia unui Rakovski şi citind aproape tot, de-o parte neştiind nimic, de alta nedorind să ştie nimic.

Avem dreptate amândoi, muncitorul din uzină şi eu: Revoluţia se află atât de sus plasată în ceruri, încât numai foile Opoziţiei reuşesc s-o facă să coboare printre oameni, dovedind că ea nu-i azi decât un mit, dar un mit care posedă virtuţile păsării Phoenix. Şi pentru ceea ce sunt informaţii, furnizate pe canalul duşmanilor proletariatului, ca şi cărţile scriitorilor burghezi cinstiţi, – primii nu contează şi nimeni dintre noi nu poate înghiţi aceste lături; cât priveşte pe ai doilea nu sunt pe linie şi fac poezii sau trec pe lângă esenţial, bătând câmpii.

Singură Opoziţia şi şeful ei Troţki ar fi în măsură să lumineze opinia maselor, dar până azi, ei nu dispun de mijloace care ar fi, la înălţimea dezastrului. Peste tot, membrii Opoziţiei se înţeleg prost, foarte prost, formează bisericuţe de la care nu vine decât vuietul. În sfârşit, un număr de opozanţi sunt oameni de nimic şi tot atât de compromişi ca şi oficialii. Troţki, – bolşevic cu conştiinţa nealterată, credit intact, cel mai capabil şi dintre toţi şi cel mai înzestrat, va trebui să dea atenţie la infirmierii, de care se va înconjura într-o zi, atunci când va trebui să panseze plăgile Revoluţiei, care-i plină de plăgi. Preţuiesc destinul acestui om şi am încredere în dânsul. Este imposibil ca el să nu ştie să profite de înspăimântătoarea experienţă, pe care o are sub ochi şi pe care o cunoaşte ca nimeni altul.

De asemeni, nici de Opoziţie nu ştiam nimic şi nici nu voiam să ştiu înainte de-a mă duce în Rusia. Îmi ziceam: „Ehei, unde-i baltă se află şi broaşte; asta nu-i o chestiune de putere, simplă sciziune produsă de moartea lui Lenin.” Mi-am spus asta, încă un timp, fiind în Rusia., se va vedea cum.

Cât despre Troţki însuşi, vedeam bine că de ani îl înfăşura un nor de tăcere, dar cum m-aş fi îndoit că i se pregătea drumul la Alma-Ata, cel spre Stambul şi epitetul de „contrarevoluţionar”?

Personal, se poate spune că nu ne cunoşteam. Şi nici până acum, când

spun ceea ce gândesc de bine despre el, într-un fel cel mai dezinteresat, – nu i-am scris nicio scrisoare, nici de-aici, nici când mă aflam pe malurile Mării Caspâce, la circa două mii de kilometri, de Bastilia sa.

Dar, ne-am strâns mâinile o dată şi el o să fie mirat s-o afle. Se afla la Bucureşti, dacă nu mă înşel, în 1911 sau 1912. Nina Arbore – sora doctoriţei Ecaterina Arbore, pe care trebuia s-o regăsesc comisar al poporului la Sănătatea publică în Moldova Sovietică veni într-o zi să-mi ceară pe neaşteptate:

— Vrei să vezi o pasăre mare călătoare?

— Cine-i?

— Un exilat de frunte: Leon Troţki, preşedintele Sovietului din Revoluţia de la 1905 şi cel mai strălucit orator şi publicist din Rusia revoluţionară, din zilele noastre.

— Da, vreau să-l văd! Hai să ne grăbim.

Mă conduse la hotelul „High-Life”, din piaţa Episcopiei. Într-o cameră foarte mică, Leon Davidovici, cu capul lui clasic, ochi necruţători, îmbrăcat cu o bluză neagră, sta în picioare, rezemat de pat. Necunoscând nicio limbă europeană, l-am privit ca un viţel. Întrebai, totuşi, de ce purta o bluză neagră.

— Pentru că sunt pesimist!, îmi răspunse, în bătaie de joc.

PLECAREA— CHRISTIAN RAKOVSKI— SEBESCH

Am mai vorbit, în altă parte, despre această plecare precipitată şi ambasadorul căzut, în compania căruia am mers până la Moscova. Dar, aici, sunt la mine, mă pot completa, adăuga noi detalii, ceea ce n-am putut face în nicio „Monde”, din lume[11], care te cheamă cu braţele deschise, dar care îţi trânteşte uşa în nas, de îndată ce vrei să rămâi un om.

Ah! Libertatea, Libertatea! Mi-aş da tot sângele pentru, ea.

La cererea revistei „Ogoniok”, am făcut un portret al lui Rakovski[12], în 1927, care l-a găsit excelent, care trebuia să apară şi care n-a apărut la ora când Rakovski era încă ambasador, dar disgraţia lui era deja hotărâtă de mult. Ori articolul meu nu conţinea absolut nicio polemică, căci pe atunci mă aflam la o mie de leghe departe de-a gândi cel mai mic rău despre oficiali. Ce spuneţi de acest „mezelic”? Mă adresez muncitorului. Lui îi cer să-mi spună

11 Aluzie la revista, al cărei director era Henri Barbusse.

12 Apărut în „Caietele Panait Istrati“, nr. 17, ianuarie 1975.

dacă acceptă o atare tiranie.

Cât despre mine, opozanţii să ştie că dacă vor să ne pregătească o a doua versiune de bolşevism, ei vor găsi în mine un duşman implacabil, un duşman singuratec care va muri pentru ceea ce consideră a fi primul bun al omului: acela de-a putea să se exprime la lumina zilei, fie tovarăş sau adversar. Lenin a îngăduit adversarilor să se exprime şi dintre toţi Gorki a fost cel care i-a spus lucrurile cele mai crude, adesea cele mai abominabil de nedrepte şi ruşinoase.

Mi se va spune că această, libertate a fost cât pe-aci să coste viaţa Revoluţiei. Răspunsul meu: tirania voastră a omorât-o mult mai sigur. Şi nu-i cazul apariţiei unui nou Gorki, în confreria de astăzi, care să-l reînvie.

E păcat că trebuie să vorbesc cu o atare duritate, oamenilor care sunt, la urma urmelor, victimele unui sistem a cărui menire nu le poate fi reproşată, dar e mai presus de mine. Îmi cunoşteau felul de-a fi. Nu trebuia să mă invite la serbările celei de-a zecea aniversări a Revoluţiei. Şi cel mai vinovat este Rakovski, pe care l-am întrebat înainte de-a pleca „ce-i cu Rusia Sovietică”, şi care mi-a dat acest răspuns de diplomat:

„Dacă vei privi la suprafaţă, nu vei fi mulţumit. Dacă însă ai să ştii să vezi, vei iubi Revoluţia noastră.”

Eram curat. Ca şi cum Revoluţia putea fi confundată cu urâciunea omenească. Aş fi preferat să-mi spună sincer care era situaţia, ceea ce ochii mei nu erau în stare să vadă. Dar aceşti bolşevici sunt ca nişte morminte, chiar atunci când ei vă sunt prieteni şi vechi camarazi.

Rakovski nu făcea excepţie. Niciodată n-am putut obţine de la el cea mai mică mărturisire, una dintre acele mărturisiri pentru care am fost azi duhovnic. În Franţa, îi iertam tăcerea. Era ambasador. Eu eram cel care vorbeşte. Dar, el a păstrat acelaşi mutism tot timpul călătoriei. La un moment dat, când intram în Germania, i-am pus această întrebare, la care un răspuns sincer ar fi fost suficient ca să-mi reveleze atitudinea adevărată a Opoziţiei şi soarta ce-o aştepta. Iată întrebarea:

— Oare este Franţa aceea care te, alungă sau ai tăi care te darâmă?

Îmi răspunde, scoţându-şi ceasul:

— Vom fi la Frankfurt pe la unsprezece seara. Ţi-e foame?

Altfel spus: „Ţine-ţi limba, ca să mănânci o varză cu carne la Frankfurt.”

Şi totuşi, mi-a dat nu o dată dovezi de prietenie trainică, fie venind într-ajutorul meu în sărăcia lustruită de „povestitor oriental”, fie primindu-mă într-o intimitate desăvârşită.

În compartimentul nostru diplomatic, văzându-i într-o. Zi manşeta deşirată

de bătrâneţe, o stupoare amestecată cu admiraţie mă împinse să fac o remarcă:

— Într-adevăr, Christian, eu ştiu că bolşevici ca tine nu folosesc fondurile secrete, dar salariul tău e slăbuţ, de vreme ce porţi o cămaşă ca asta”.

El nu se dădu bătut:

— Tu nu spui decât prostii! Lasă-mi cămaşa în pace!

Dar, odată la ambasadă, mi-a spus:

— Când nu voi mai însemna nimic şi va trebui să-mi câştig pâinea, ca medic care a uitat medicina, dacă vei fi bogat o să mă ajuţi la rândul tău, nu-i aşa?

Tocmai consimţise să-mi dea un avans la cărţile mele, editate în Rusia, ale căror drepturi de autor nu-mi fuseseră plătite din lipsa unei convenţii. O făcuse pe propriul său risc. Şi luai vorbele lui drept o glumă. Cum a putut Rusia Sovietică să se lipsească de un diplomat ca Rakovski?

Bietul de mine! L-am înţeles mai bine, când un an mai târziu am aflat că ambasadorul din ajun, ca să aibă ce mânca, vindea prin nevastă-sa lucruri din modesta lor gospodărie.

Dar, îl vom întâlni mai târziu în exilul său, la Astrahan, unde am petrecut opt zile în tovărăşia lui şi am luat de-acolo şi o malarie.

Din acest memorabil voiaj păstrez frumosul suvenir ai sosirii noastre la Sebesch, punct de frontieră sovietic venind de la Riga, ocol făcut de noi ca să evităm trecerea prin Varşovia.

Frumoasă amintire… Să fie blestemată viaţa care urâţeşte toate frumuseţile, de care sufletul nostru este avid. De câte ori n-am dat drumul acestui strigăt, în această călătorie pe care o refac acum pe hârtie! (Din fericire, nu mai vreau să trec din nou peste tot, nici să le retrăiesc, căci mi-aş fărâma peniţa.)

S-a scris mult şi uneori cu oarecare emoţie despre intrarea trenului în Rusia, atunci când el trece pe sub faimoasa arcadă roşie, cu porunca teribilă, asemenea unei porunci în parte realizată: *Proletari din toate ţările! Uniţi-vă!*

Oh, fraţii mei de nenorocire! Uniţi-vă odată pentru totdeauna şi duceţi-vă în mase compacte, mii şi mii, ca să vedeţi aceasta. Uniţi-vă şi duceţi-vă să simţiţi cum inimile voastre bat să se rupă, în momentul intrării maiestuoase a trenului roşu, pe pământ roşu, pe sub arcada roşie, cu litere de foc!

Dacă vreodată, un ordin pornit din măruntaiele unui prieten v-a fost intimat, apoi acela este:

PROLETARI DIN TOATE ŢĂRILE! UNIŢI-VĂ!

Uniţi-vă şi nu mai trimeteţi delegaţii de imbecili, care nu văd nimic şi nu vă raportează nimic. Dar, duceţi-vă singuri, fără ghid, fără şef şi veţi simţi mai mult decât toţi şefii lumii, chiar de-aţi fi proşti ca o cismă.

Căci nu-i inteligenţa, fără inimă, care face atari minuni, ci amândouă împărecheate sau mai degrabă inima singură; ori inimă aveţi, Doamne!, să lăsaţi cu tonele în toate tranşeele, pe toate sârmele ghimpate şi în toate angrenajele ocnelor voastre mecanice.

Cu sângele generos al milioanelor de inimi ale voastre au fost pictate şi aprinse aceste arcuri de mare triumf şi aceste litere de flacără de la frontierele sovietice. Şi dacă într-o zi, va trebui ca nimic să nu mai rămână în picioare din tot ceea ce aţi construit şi visat acolo, ei bine: de la primul la ultimul dintre mercenarii care se vor năpusti la asaltul împotriva Uniunii Roşii, ca s-o devore, nimeni nu va trece pe sub această arcadă a destinului vostru, fără a nu cădea fulgerat de spaimă.

Acolo este tot ceea ce continuă să trăiască, în urma Revoluţiilor pe care oamenii le asasinează.

LA SOFISKAIA NABIEREJNAIA

Sosim la Moscova, într-o frumoasă dimineaţă[13]. În gară, nimic care să ateste cea mai mică atenţie din partea guvernului, faţă de un mare ambasador, fie el căzut în disgraţie. Astfel, de exemplu, niciuna dintre acele limuzine luxoase care plimbă pleava birocratică şi în care am umblat atâta şi eu, cu deosebire că era o rablă. Nimic. Şi mâna fostului preşedinte de Consiliu al comisiunilor poporului Ucrainei, care a semnat atâtea documente la Geneva, la Londra şi Paris, n-a fost strânsă de nimeni.

Letonul de gardă al lui Rakovski, de statură atletică şi foarte inteligent, se duse să caute un taxi, în timp ce tovarăşii fotografi-reporteri îşi pironeau obiectivele asupra noastră.

Christian se eschivă. Îi spun:

— De ce te eschivezi, cu atâta răutate? Ei fac asta ca să-şi câştige pâinea.

— În acest caz, ei nu ştiu ce fac. Îi scutesc de-o gafă şi câteva clişee stricate.

În aşteptarea instituţiei Voks – care mă invitase şi se ocupa să-mi găsească un culcuş, îl însoţii pe Rakovski la Sofia Nabierejnaia, unde este reşedinţa

13 20 octombrie 1927.

diplomaţilor, — un impozant palat, altădată locuinţa unui rege al zahărului.

— Nu vei fi rău găzduit!, îi strigai intrând acolo.

Prietenul meu se mulţumi să zâmbească. Vedea oare venind bălţile de la Astrahan, care trebuiau peste puţin timp să-i zdruncine sănătatea pentru tot restul vieţii?

Ne conduse drept în sufragerie, unde nu întârzie să ne fie servit bunul ceai, care îmi place, întovărăşit de un mic dejun copios. Apoi, Rakovski mă introduse într-un salon somptuos. Acolo, văzui apărând dintr-o cameră alăturată un om gras şi mărunt, cu o figură blajină, ai cărui ochi incolori mă fixau într-un fel pătrunzător. Purta nişte pantofi vechi, fără guler, cu o vestă şi un pantalon de patru bani. Îl luai drept un servitor.

— E Litrinov, îmi şopti Christian, Nevasta lui dă lecţii, ca să poată trăi.

Simţii urcând în mine o admiraţie profundă, pentru care inima mea era deja pregătită; auzisem vorbind despre austeritatea şefilor bolşevici, care nu era înşelătoare, ci, reală, la un grad necunoscut oamenilor de stat burghezi.

Îi fui prezentat. Ne strânserăm mâinile şi atât! Desigur, nimic altceva nu putea fi cu aceşti diplomaţi, care ştiu, de câte ori pe zi beau colegii de la antipozi. Dar care nu ştiu ce uragane de dragoste dezlănţuie în sufletul omului de pe stradă, când ei îi răspund unui Chamberlain, exact ceea ce Litrinov pe drept trebuia să-i răspundă într-o zi la Geneva:

— Voi, bolşevicii, nu vă gândiţi decât la derbedeii care vă ascultă.

— Perfect. E vorba de interesele acestor derbedei, pe care vrem să le slujim.

Asta era ceva. Era cel mai autentic bolşevism. Pentru ce, când un om, este atât de mare şi simplu nu pune şi puţină căldură. Derbedeul nu are decât burtă. A fost scris că doar Lenin trebuia să fie acel psiholog.

Mai mult de-o oră, asistai – ca un străin – la colocviul lor rece, plictisindu-mă de moarte. Niciun semn pe faţa lor, care să trădeze cea mai mică fraternitate. Două maşini idealiste, înfocate de precizie. Ce vor aduce lumii? Pâine?

Nemilosul cleşte al vieţii muşcă întotdeauna mai mult sărmana inimă omenească. Între strigătul răguşit al omului de peste Atlantic, care vrea să trăiască singur şi scâncetul metalic al copilului feroce, care vrea numai el să învingă, niciun loc pentru vis. Nici pentru dragoste. Nici pentru milă.

Tu eşti cu mine sau împotriva mea, dar nu-mi încurca drumul! Este lupta finală care înghite mijloacele şi scopul.

Trebuia să mergi şi încă zdravăn.

Eu merg, cu copilul feroce. Dar nu voi şovăi o clipă să-i urlu în ureche că

lumea aşteaptă de la el Dreptate, nu Victorie.

PRELUDIUL SĂRBĂTORILOR ŞI DIVAGAŢIUNI DE OM SINGUR

Moscova, în fierbere, nu mai găsea un locşor să găzduiască un şoricel. Şi şoricei şi şobolani se aflau vreo două mii, veniţi din toate colţurile pământului. Toate rasele şi toate poftele.

Cel mai mare Stat din lume şi cel mai sărac îşi ruina vistieria, pentru a face faţă evenimentului. Putea fi oare altfel? Şi este util să ţopăi pe dragoni. Mă aflu aici numai pentru a spune adevărul pe acest ton de confesiune de la început şi mă vor crede cu atât mai uşor. Este cazul să spun că eu însumi am făcut parte din serbare.

Desigur, ne aflam în prezenţa unei tentative colosale de bolşevizare sentimentală, întemeiată de astă dată pe generozitatea „spiritelor independente”, pe care le invitaseră pentru a vedea proletariatul la muncă. Nu subscriu deloc acestor tentative şi voi spune pentru ce, dar trebuie să fie acceptate ca un fapt, de vreme ce este admis că nu se poate construi socialismul numai într-o singură ţară, că trebuie deci să-l propagi peste tot, profitând de toate împrejurările. Cea de-a zecea aniversare era una.

Gazdele care ne-au chemat puţin prea în pripă şi care erau ceea ce lumea „spiritelor independente” de azi oferea mai comod din punct de vedere al capacităţii de spirit a guvernului bolşevic, nu puteau dinspre partea lor decât să privească ceea ce li se oferea să vadă şi să spună ceea ce era la modă.

Iată toată neînţelegerea. De-o parte, se răsturnase morala dictonului românesc care declară că cel care face ce poate, spune ce ştie. Comuniştii au făcut contrariul de ceea ce puteau. Era sortit să nu reuşească. Dar, invitaţii vorbeau despre ceea ce nu ştiau. Asta le reuşea de minune, căci la hoţ, hoţ şi jumătate.

Când un stat proletar – care înainte de toate trebuie să fie moral şi care nu-i cel mai sărac, decât numai dacă o vrea – îşi pune întreaga soartă pe înşelătorie, el nu poate întâlni în drumul său decât înşelători mârşavi. Şi aici nu sunt în joc numai sărbătorile, ci întreaga tactică comunistă.

Răii idealişti ai tuturor Birourilor politice şi toate Kominternurile fac pe importanţii, mândri de ştiinţa lor politică şi doctrinară, de ştiinţa lor în răscularea maselor; mai trebuie însă să ştii face cărămida, atunci când vrei să

construieşti şi clasa muncitoare nu ştie s-o facă decât la cărămidărie, sub conducerea competentă şi responsabilă a inginerului. Asta e şi nimic altceva. Mă pot trimite la Marx şi Lenin, de câte ori vor. Asta o ştiu, totuşi din experienţă şi puterea de înţelegere a vieţii, pe care nu le au oamenii, care n-au făcut toată viaţa lor decât să buchisească şi să falsifice cărţile.

Clasa muncitoare face totul şi îi datorăm totul. Ne-am înţeles. Oile îşi datoresc totul lor însele. Numai că atunci, pentru a face oile fericite este de ajuns să fie stârpite toate carnasierele de pe pământ, – inclusiv omul; exterminarea tuturor consumatorilor de oi umane n-ar fi destul ca să le facă fericite. Trebuie de-o parte învăţat cum se fabrică această iarbă complicată, care-i mijlocul lor de existenţă şi pe de altă parte de-a le apăra împotriva metamorfozei iminente a oii umane în lup uman sau mai degrabă inuman, ceea ce nu-i cazul la oi.

Aici este toată problema. Or, s-o rezolvi excitând apetiturile cu strigătul atrăgător:

— Cine vrea să fie cu noi? Iată că a început fericirea!

— Eu, eu!, va răspunde un negru, venit din fundul Africii, la Congresul Mondial al popoarelor şi raselor oprimate.

— Tu? Cât eşti de gentil! *Pajaluista!*

Şi-l luaţi pe acest negru, îl îndopaţi, îl exhibaţi pe toate panourile, îl faceţi să spună toate idioţiile, apoi pentru a scoate din minţi canibalismul mondial, îl instalaţi pe tronul însângerat al Romanovilor şi-l fotografiaţi.

S-a făcut asta la Moscova, dar n-am ştiut-o decât prea târziu. Altfel, aş fi plecat imediat. Vedeam, ca toată lumea, un negru de-o impertinenţă demnă de luat la palme. Se precipita la toate tribunele, pe toate aripile de pui, se gargariza cu toate cuvintele mari ale comunismului de paradă, grohăia ca un animal la sunetele *Internaţionalei* şi ne silea, în orice împrejurare, să luăm cuvântul în felul său şi să urlăm victoria U.R.S.S.-ului.

Era un spectacol ce te făcea să vomiţi.

Cu o lună înainte de plecarea mea, intrai la un fotograf de pe Tverskaia, pentru paşaportul meu şi remarcai un tablou mare. Era negrul. Rânjind cu gura sa largă, picioarele răscăcărate, cu întreg corpul într-o poziţie indecentă, era aşezat într-un fotoliu somptuos. Îl privii mai de-aproape: deasupra capului se detaşa în relief coroana şi vulturii imperiali.

Îi spun fotografului:

— Nu este tronul ţarului?

— Ba da!

— Binevoiţi să-mi faceţi trei copii 13 x 18.

Nu-mi reveneam în fire. Şi nu era totul. Căci informându-mă, aflai că negrul nostru era membru în „Partidul lui Lenin" şi trezorier al unei organizaţii comuniste negre, că înghiţise „broasca" şi fusese exclus, fără să fie „opozant".

După asta şi chiar înainte de asta, o oarecare prinţesă rusă, instalată alături de un „savant" comunist „pe linie", putuse scrie unei mari conştiinţe prietene[14] (ca să mă spioneze, apoi mărturisindu-mi-o şi făcând excese de prietenie), că tot felul de zvonuri circulau la Moscova pe socoteala mea. Nu voi rămâne câtuşi de puţin convins că tronul ţarului – la zece ani de la masacrul tiranului, — putea fi ars într-o piaţă publică, dar să nu fie un obiect de mascaradă mondială. De altfel, rămân convins că, adesea, a fi prinţesă-poetă, asta nu spune nimic, chiar adăugând la aceste calităţi adeziunea la comunism.

Şi, în definitiv, cred că clasa muncitoare are câteva lucruri de câştigat, de-a suferi că la Moscova se oferă azi tronul ţarului dindărătului unui escroc negru; mâine, coroana aceluiaşi ţar în mâinile unui scriitor mare francez—şi unul şi celălalt deopotrivă pe „linie". Şi să fotografieze acest escroc negru şi acest mare scriitor francez, fiecare înarmat cu lucrurile rămase de la ţar, negrul cu şezutul său, scriitorul în mâini şi să fie arătaţi sus pe coperta revistelor, spunând proletariatului că dacă nu se poate face grâu, se face cel puţin asta, care e mereu ceva tot aşteptând mai binele.

Nu! Nu aşa înţeleg eu să fii revoluţionar.

ÎN JURUL SĂRBĂTORILOR CELEI DE-A X-A ANIVERSARI

Aflasem, sosind acolo, că se înghesuiau musafirii mai puţin consideraţi câte doi-trei şi patru în aceeaşi cameră, dar că în schimb îi spitaliza în hoteluri mari. Asta mă supără. Nu-mi place camaraderia impusă. Am suferit mult în trecut. Aşa că spusei la „VOKS" că m-aş mulţumi cu un culcuş în cel mai mic hotel, numai să fiu singur. Dacă e posibil. Dacă nu, cu atât mai rău.

Mi se dădu satisfacţie. Avui, la început, o cameră bună la „Hotel Internaţional", pe Tverskaia. Vecini, la dreapta mea, Francis Jourdain şi Léon

---

14 Maia Kudasceva, viitoarea doamnă Rolland, din cauza căreia se întrerupe în mai 1930 corespondenţa dintre Panait Istrati şi scriitorul francez, care îi ceruse să-i prezinte scuzele de rigoare.

Moussinac în aceeaşi cameră. Moussinac era bolnav, la pat, Jourdain, cu o mină comică de om speriat, se plimba năucit de vizitele ce i se făcuseră şi de discursurile în rusă, germană şi alte limbi, pe care le-a suportat răbdător. Am fost în Rusia, foarte buni prieteni, totdeauna de-acord. Dar, ce ştiam noi!

Căci, trebuie să fim drepţi: o ţară şi mai ales o atare ţară nu ne invită ca să ne arate groapa cu murdării. E o stupiditate să porţi pică comuniştilor ruşi pentru îndârjirea de-a exhiba binele realizat şi numai atât. De ce ne aflam acolo, hrăniţi, găzduiţi şi plimbaţi, ca nişte paşale, între Leningrad şi Tiflis, pe cheltuiala prinţesei în zdrenţe? Desigur, nu ca să ne arate ochilor, pantalonii lor peticiţi, amintire de dus acasă.

E cu totul altă chestiune, când declarându-vă gata de a-i apăra cu preţul vieţii voastre, le cereţi socoteală şi-i rugaţi să vă spună cât îi costă această construcţie de paradă pe muncitorii sovietici, inclusiv întreţinerea formidabilei haite de lătrători ai „Internaţionalei”. Dar, pentru ca s-o apere, cu preţul vieţii lor, nu s-ar fi găsit douăzeci printre cei două mii de invitaţi la serbările lui Octombrie, care să fie gata s-o facă. Asta sărea în ochi. Afară de câţiva oameni integri, într-adevăr devotaţi Rusiei, al căror model – după mine – era excelentul scriitor german Arthur Holitscher, în compania căruia am parcurs Caucazul, restul nu era decât o adunătură de profitori ocazionali.

Din cauza asta, încă de la deschidere, Congresul lor Mondial nu mi-a spus nimic de valoare şi o declarai de îndată în articolul „În jurul unui Congres”. L-am dat reprezentantului ziarului „L’Humanité”, care a făcut gafa de-a publica în editorial câteva din impresiile mele la sosirea aici; articolul meu, deşi timid, l-a supărat teribil pe bietul redactor. Pierre Naville mi l-a luat şi l-a publicat în „Clarté”[15] , acompaniindu-l cu o introducere în care mă apuca de picioare şi mă zvârlea în capul organului oficial al Partidului Comunist Francez. De-aici, o răceală bruscă în dezmierdările noastre de proaspeţi logodiţi.

Şi totuşi, acest articol era un întreg elogiu la adresa U.R.S.S.-ului. Ceea ce nu m-a împiedicat de-a constata că gazdele îi trăgeau chiulul. Mulţimea de rase, care se înghesuiau în vastul Palat al Colonadelor, sub focul orbitor al proiectoarelor şi în vacarmul difuzoarelor, făcea impresia unei reuniuni electorale în stil mare, cu diferenţa că aici puteam cel puţin contempla în mijlocul Prezidiului figura mult resemnatei Krupskaia, tovarăşa lui Lenin, care nu merita o atare companie.

Societatea Prietenilor U.R.S.S.? Dumnezeule, de ce nu, cum spunea un

15 „În jurul unui Congres“, în Clarté, decembrie 1927—ianuarie 1928.

altul: să apăsaţi pe un buton din apartamentul vostru la Paris, ca să omorâţi un mandarin în China şi să vă îmbogăţiţi peste noapte. Desigur, a deveni preşedintele unei secţii mondiale a „Prietenilor U.R.S.S.”, asta nu îmbogăţeşte omul, nu-i hrăneşte, dar asta vă dă ocazia unui mare voiaj, pe sprânceană, sau ceva drepturi de autor. Dumneata reprezinţi una din sutele de steguleţe, prinse cu un ac, datorită cărora preşedinta Kameneva ar repera, pe-o hartă plasată în cabinetul ei, oraşele din lume care posedă o secţiune a „prietenilor”. Este adevărat că cea mai mare parte din sus zisele secţiuni nu există, cum e cazul la Atena unde societatea se fondă şi se topi, sub ochii mei, în aceeaşi săptămână. N-are a face, steguleţul roşu fâlfâie mereu pe hartă. Şi când într-adevăr se află o secţiune în oraşul indicat, este şi mai rău deoarece costă mult şi nu produce decât hârţogăria pe care „Prietenii” o schimbă între ei, de la un cap la altul al lumii, pe spinarea tovarăşului muncitor.

O revistă pariziană a scris că aş fi fost ales preşedintele acestui Congres Mondial. Ar fi fost o mare „onoare” pentru mine, dar eu cred că acest organ s-a înşelat. În tot cazul, n-am ocupat acolo niciun scaun, nici în Congres, unde numai prezidiul şi oratorii plicticoşi îşi ocupau în mod riguros scaunele, în timp ce congresiştii îşi petreceau timpul la bufet.

La Hotelul „Internaţional”, am înştiinţat pe portar că uşa camerei mele este deschisă oricui voia să vină la mine. Se luaseră măsuri de precauţiune, ca să mă apere de „oameni inoportuni”. Inoportunii nu vă fac niciodată să plătiţi scump descoperirea unui om sau a unui fapt, în timp ce o izolare aproape întreagă poate să mă lipsească de însuşi ţelul vieţii noastre. Este drept că totul depinde de valoarea respectivului.

În Uniunea Sovietică, practica uşii deschise mi-a confirmat de altfel mai mult decât oriunde justeţea acestui raţionament. Şi dacă uneori m-a copleşit cu minute plicticoase, n-am recoltat mai puţin grăuntele semănat. Acestei practici, ca şi a felului meu de-a primi un om, datoresc astăzi cunoaşterea pulsaţiilor vieţii de dincolo de pereţii camerei mele şi pentru asta meritând să am o cameră.

Aceea pe care o ocupam la „Hotel Internaţional” nu mi-adusese decât defilarea unor oameni amabili, ziarişti în mare parte, care veneau să ceară articole de la toate notorietăţile europene prezente. Dar, ei nu erau decât amabili. Pentru mine, care nu mă îndoiam prea mult că lucrurile ar putea fi felurite, speram totuşi să aud câteva sunete de clopot contrare tam-tamului oficial şi să văd apărând figuri mai puţin surâzătoare.

Nu s-a petrecut nimic în această cameră. Şi, câteva zile de la sosire, o

părăsii ca să mă duc la Leningrad, cu alţi invitaţi. O săptămână mai târziu, înapoiat la Moscova, mi-am găsit lucrurile aruncate claie peste grămadă într-o debara. M-am mutat atunci la hotelul „Passage”, care deveni hotelul meu preferat pe toată durata şederii mele în Rusia, ori de câte ori descindeam la Moscova. Dar e cazul să spun cum se prezenta lumea sovietică în faţa ochilor mei, în acele zile la Hotelul „Internaţional”.

Aici, mărturia mea va fi cu pasiune în onoarea Sovietelor şi va da dreptate atâtor legende. Doamne, cât de sfâşietor e s-acorzi cu picătura ceea ce credeam că nu-i decât un imn al Vieţii noi! Căci dacă nu eşti orb, din meschină părtinire politică, trebuie recunoscut că Sovietele – tot urmărind un scop determinat –, au fost nobile, largi şi sincere în această circumstanţă, cum numai copilăria unei vieţi noi, furioase. Puţini au înţeles-o. Şi dintre toţi cei cu care am vorbit atunci, Francis Jourdain era cel mai mişcat, fără să se arate prosteşte sedus. Dimpotrivă, norul lăcustelor democrate, venite ca să ronţăie, n-au pus râvnă decât pentru foamea lor subită, insensibilitatea, falsul entuziasm şi ingratitudinea.

Am cunoscut cazuri, unde exigenţele şi perfidia unor atari oaspeţi mergea atât de departe, încât cel mai bun răspuns ar fi fost o lovitură promptă de picior în spate. Dar, ruşii – răbdători, blajini, adesea pur şi simplu doritori să evite scandalul, – închideau ochii, satisfăceau pe cioflingari, îndeplinindu-şi datoria, – nu-i aşa, bunule tovarăş Guenkin, pe care nu te voi revedea niciodată?

Nu i-au văzut cumpărând valize, efecte şi chiar maşini de scris, cu care imbecilii înotau în noroaie, în timpul călătoriei, în ciuda tuturor sfaturilor şi avertismentelor împotriva unor cheltuieli nebuneşti? Şi la „Hotelul Krasnaia”, de la Harkov, unde abrutizaţii unei întregi delegaţii anglo-americane, care şi-a pus încălţămintea aliniată pe culoar, pentru ca a doua zi dimineaţa să nu se mai găsească decât o pereche? N-a trebuit apoi să încalţe douăzeci de cretini, amuzaţi de această aventură, pe punctul de-a juca charleston în ciorapi, în aşteptarea cismarului?

Este drept că un atare furt, în cel mai luxos hotel din capitala Ucrainei, era rocambolesc şi cu atât mai de neînţeles, fiindcă Rocambole n-a fost descoperit. Dar asta l-a înnebunit pe bietul ghid, responsabil de această delegaţie, care a trebuit să care la hotel un întreg magazin de încălţăminte, pentru ca fiecare să aleagă ce-i convenea şi apoi să găsească suma respectabilă pentru această cheltuială, neprevăzută în buget.

Am spus că Sovietele au fost largi. Nu au fost, precum s-a afirmat, pentru a cumpăra conştiinţe. Asta este fals şi nedrept. Nimeni, în timpul serbărilor

sau în timpul sejurului meu, n-a venit să-mi propună cea mai acceptabilă tocmeală. Şi dacă mă dau ca exemplu este că se va vedea până unde mă credeau unul de-ai lor, eu însumi declarându-mă, adeziunea mea totală fiindu-le scumpă.

Se plăteau drepturi de autor celor care aveau opere traduse în rusă? Da, în condiţiile cele mai normale. Şi-mi pare că era cea mai mică dintre delicateţi, ca să nu spun cea mai mică reparaţie a unei nedreptăţi. S-ar fi procedat la fel chiar cu domnul Vladimir Dekobra, dacă ar fi fost acolo şi în acest caz, însuşi Romain Rolland nu s-ar fi trezit cu atâtea ruble sub braţ ca cei care reprezintă drepturile acestui scriitor, aflat în fruntea prostiei literare sovietice, în materie de traduceri. Să nu se supere Lunacearski şi cel în cauză.

Cât despre articolele cerute viguros, era încă un fel dintre cele mai corecte, retribuind pe autori în mod normal. Nu era un cuvânt de ordine excepţional, ci buna aplicare a regulii existenteîn toate ţările din lume, când se produce un eveniment, la care asistă ziarişti străini. Pot chiar spune că trebuia să alergi şi să aştepţi mult şi bine în jurul casieriilor, pentru a vedea culoarea banilor.

Tineri entuziaşti – ieri încă muncitori în uzine, azi ziarişti care făceau pe marii reporteri – veneau să reclame imperios articolul datorat.

— Ce vreţi să vă spun? Abia am venit. Nu cunosc nimic.

— Spuneţi binele pe care îl gândiţi despre Revoluţia noastră, precum şi răul, pe care l-aţi lăsat în murdarele ţări capitaliste, de unde veniţi!

— Şi apoi dumneavoastră – tovarăşul X – sunteţi de-ai noştri, vă cunoaştem revolta şi trebuie să vă simţiţi aici ca acasă.

— Da! Asta pot s-o spun în câteva cuvinte.

— Asta-i: un simplu autograf! Salutul vostru adresat Sovietelor noastre.

Şi trage-i cu autografele: „Nu vă cunosc încă, n-am văzut nimic, dar văd că sunteţi mari, magnifici, dacă nu în cele ce aţi realizat, măcar în ceea ce vă gândiţi să faceţi, dacă sunteţi ajutaţi. Trăiască Uniunea Sovietică! Trăiască Revoluţia Mondială!”

Texte ca acestea şi adesea chiar mai categorice am dat cu duzinele. Am dat de asemeni două sau trei articole mici şi vechi bucăţi literare neutre, în timpul celor şaisprezece luni de şedere acolo, pentru că era imposibil să fac altfel şi ce gândeam scriam.

OCTOMBRIE ROŞU

Când viermii vor fi terminat ospăţul trupului meu, – ai acestor ochi care au

văzut atâtea, al acestei inimi care atât a iubit, al acestei cărni devastată de pasiuni frenetice, – oamenii acelor timpuri să ştie că mi-a fost dat să trăiesc, cu anticipaţie, însăşi viaţa lor în al meu *Octombrie Roşu.*

Micuţă vermină umană! Te îndoieşti de comorile, de generozitate, pe care le ascunzi în cuvintele meschinei tale dubluri? Dacă trebuia să te judec după egoismul tău, ai fi meritat să fii arsă de vie. Dar eu, care m-am rostogolit în noroiul tău, purificat la cascadele tale, hrănit de pământ şi adăpat de toate izvoarele tale răcoritoare şi amare, – eu cunosc bine generozitatea ta devorantă şi te absolv. Te accept şi-ţi acord încredere.

Căci, îmi spun, în orele mele de singurătate voinică, – atunci când mă gândesc la cei pe cari îi iubesc şi la cei de care m-am despărţit; la femeile pe care le-am mângâiat şi la cele pe care nu le voi mângâia niciodată; la durerile fizice suferite şi la cele care mă aşteaptă, – îmi zic:

„Sărmană lepădătură… Ce tiran s-a înverşunat vreodată să te facă mai bună, măcar în răstimpul unei bune existenţe şi cine poate spune că şi-a pierdut timpul degeaba? Desigur, te-a făcut să ridici Piramidele? Pentru care vanitate? Nu ştiu nimic. Dar, fiindcă m-am învârtit multă vreme în jurul acestor urâcioase grămezi de pietre, m-am întrebat dacă n-au fost ridicate ca să rezerve faraonilor plăcerea de-a vedea într-o zi englezi slabi căţărându-se stoic, un felah trăgându-i de mână, un altul împingându-i din spate. Cât despre scopul cântat de poet, care spunea că Piramidele au obosit, cu masa lor indestructibilă, timpul, ei bine, timpul a putut să se lipsească de această oboseală, dând-o celor douăzeci de mii de sclavi, care au trudit pentru englezi.

„Sărmani sclavi… La patru mii de ani distanţă, nu vi s-au mai ridicat Piramide. Dar, voi săpaţi tunele şi metrouri, în care vă obligă să călătoriţi, ca şi cum viaţa voastră ar trebui să fie neagră şi lipsită de aer şi soare, ori de câte ori parcurgeţi drumul dus-întors, între cocioabele voastre catolice şi ocnele fordiste, – singurul lucru pe care-l faceţi de la un cap la altul al sinistrei voastre vieţi. Şi, dacă faceţi ceva în plus, este petrecerea duminicilor voastre de sclavi sau beţia din zilele de sărbătoare sclavagistă, când se organizează pentru voi toate aceste divertismente: escrocherii oficiale, denumite curse, unde vă lăsaţi pâinea copiilor; sporturi moderne, care nu sunt decât întreprinderi mari naţionale, unde lăsaţi ceea ce a mai rămas din inteligenţa voastră firavă; defilări macabre în faţa „flăcării eterne” a stăpânilor voştri, în faţa asasinatului lor „necunoscut”, înaintea unuia din călăii voştri iluştri, când vă repeziţi în mase compacte ca să reclamaţi apropiatul şi prea fericitul moment, ce vă va îngădui să cădeţi glorios, cu nasul în pământ.

„Sărmani şi trişti paria… Nu vi se face decât asta. Dar, care tiran s-a plecat vreodată deasupra leagănelor voastre şi mai târziu asupra feţelor voastre arzânde, ca să vă spună: omul nu-i o brută; prima lui datorie este să fie bun, drept, omenos. Nenorocire celui care nu ar fi deloc! Căci a trăi înseamnă să trăieşti pentru Comunitate şi a muri să trăieşti pentru tine. Cine a încercat să dovedească vreodată că munca nu duce de altfel decât la foamete; exploatarea omului, la avere; crima organizată la glorie? Ce satrap a construit cel puţin pentru voi locuinţe plăcute la vedere pe coastele munţilor, tot construind în apropierea lor inevitabila temniţă modernă, unde Taylor vă dictează cel mai bun fel de-a munci, ca idioţii, de-a trăi ca imbecilii şi de-a procrea ca onaniştii.

„Ce dictatură a încercat vreodată să vă convingă, dând exemplul, că Puterea nu-i decât o povară de onoare, pentru cel care o deţine, un titlu de recunoştinţă din partea celor care-i dau ascultare? Că demnităţile publice nu cuprind decât responsabilităţi grele şi că exercitându-le în mod nenorocit eşti sigur că vei fi omorât cu pietre? Că înseşi Artele şi Literatura, vocaţii sacre, nu sunt decât nişte paceaure din vagoanele cu paturi sau aceste gondole cu himere, pentru îndobitocirea Comunităţii şi masturbarea artistului glorios, în loc de-a fi cea mai înaltă funcţie a omului, de care depinde sănătatea Omenirii."

Deci, înainte de-a avea dreptul de-a condamna puiţa omenească, ca să fie arsă de vie, ce tiranie i-a dat vreodată aceste exemple?

Niciuna, afară de *Octombrie Roşu.*

El a suflat în 1917 ca o rafală ieşită din adâncurile sângerânde ale generozităţii populare unită cu elita oamenilor.

Îl întrebai, într-o zi, pe Rakovski:

— Cum aţi putut voi, o mână de bolşevici, să fiţi pretutindeni, să vă războiţi cu atâţia duşmani şi să învingeţi pe această a şasea parte a pământului?

— Nu noi am fost pretutindeni, ci revolta. Ea este aceea care s-a bătut şi a învins. Noi n-am ştiut decât să-i dăm expresia ei, figura ei, dăruindu-ne trup şi suflet. Du-te să vezi în muzeele Revoluţiei tunuri primitive pe care mujicii le construiau singuri, în timpul războiului civil, care bubuiau la amândouă capetele şi speriau pe duşman într-un fel în care nicio dicke Bertha[16] n-a

16 Aluzie la tunul cu care germanii au bombardat Parisul, în primul război mondial.

făcut-o.”

În acea epocă, bolşevicul era un erou, un titan, un dumnezeu. Primul între toţi, era ultimul la hrană şi ignora odihna. Jăratecul unei fecundări, care trebuia să înnobileze viaţa, îi devora pieptul. Nimic pentru sine. Totul pentru Comunitate. Şi nici crime, nici nedreptăţi, nici bariere prosteşti între oameni. Aceştia, chiar de-ar fi trebuit să piară trei sferturi dintre ei; în cataclismul acestui elan generos, aveau datoria de-a smulge din propriile măruntaie copilul care nu trebuia niciodată să devină un monstru uman.

Acesta e *Octombrie Roşu.*

L-am văzut sărbătorindu-i-se a zecea aniversare şi am plâns de bucurie. Am plâns pur şi simplu.

Amestecat în gloată, fără invitaţie specială şi nici loc rezervat, m-am zbătut ca toată lumea să găsesc o treaptă, cât mai sus „ca să pot cuprinde ansamblul Pieţii Roşii, unde erau toţi adunaţi, unde toate gusturile erau în păr, fără a excepta eterna prostie.

Aceasta îşi avea locul ei în exhibiţia oficială, cu măştile strâmte ale lui Chamberlain, Briand şi Mussolini, în nasul corpului diplomatic. Dacă plângeam, această mascaradă nu mă putea face decât de ciudă, aşa cum desfăşurarea forţelor militare roşii era just contrariul de ceea ce mi se arăta. Căci bolşevismul n-a triumfat în U.R.S.S. graţie cazacilor furioşi, dotaţi cu lăncii irezistibile – şi în ziua când nu vor mai fi decât lănci pentru împuns inimile oamenilor, minutele lor vor fi numărate.

Din fericire, se afla ideea, sentimentul, elanul viitorului. Aveai imaginea a ceea ce va fi lumea în ziua eliberării ei totale, căci un milion şi jumătate de fiinţe omeneşti defilară în Piaţa Roşie, arătând atâtea feţe, pe care focul generozităţii le transfigura, cum nici o exaltare religioasă n-ar fi putut s-o facă. Aceste fiinţe ar fi fost moarte până la ultimul, pentru ca flacăra, de care erau devoraţi, să câştige tot pământul. Şi omenirea n-ar fi ştiut să le reziste.

Plecaţi cu milioane, cu zeci de milioane, câte putea număra Uniunea Sovietică, în acea zi, – plecaţi cu mâinile goale şi feţele înflăcărate, nici o armată n-ar fi fost în stare să le oprească. Şi toate egoismele s-ar fi topit dinaintea înflăcărării năvalei generoase, dacă este adevărat că nimic nu rezistă în faţa celui care-şi dăruieşte viaţa.

Târziu, în noapte, m-am plimbat prin Moscova, în sărbătoare. Nici o armată, nici oficiali nicăieri şi totuşi valurile omeneşti continuau să se îndrepte spre Piaţa Roşie. Într-un grup – care preceda un car simbolic, reprezentând globul pământesc, legat cu lanţuri adevărate, un copil lovea, cu toate puterile, cu un ciocan ca să le sfărâme, – recunoscui un muncitor român,

care a luptat în Ucraina în timpul războiului civil. Îi spun:

— Hei! În noaptea asta nu mai dormiţi?

Îmi sări de gât şi mă sărută:

— Nu, frăţioare, nici în noaptea asta, nici niciodată. E atât de frumos ceea ce am făcut în acea zi de Octombrie Roşu 1917!

A DOUA ZI DUPĂ OCTOMBRIE ROŞU

Nimic nu rămâne, dumnezeule, nemurdărit din tot ce iese din mâna omului! Sărmană, biată lume… Dacă dracul te-ar lua în curând n-ar mai fi vorba de tine.

Nu mai târziu decât a doua zi, după aceste mari zile aniversare, un abces al Revoluţiei crăpă sub ochii noştri: Joffé îşi zbură creierii, în semn de protest împotriva festelor, ale căror victime fuseseră prietenii săi opozanţi. Această lamentabilă sinucidere a unui bolşevic, care ne era cunoscut din zilele de la Brest-Litovsk, puse un deget glacial pe inimile noastre mişcate. Nu au fost numai de petreceri, au fost de asemeni deci oameni care au tulburat sărbătoarea?

Noi observasem, în ziua marii parade, că Opoziţia îşi făcuse auzită vocea şi trebuia doborâtă. Personal, fusei prins în mijlocul învălmăşelii, care se produse sub balconul unde mă aflam şi unde şefii opozanţi încercară să vorbească mulţimii. M-am salvat la timp, tocmai când gărzile călări îşi croiau drum prin mulţime, cu o duritate proprie gărzilor roşii, îmbrâncind pe manifestanţi, roşii ca şi ei înşişi. Aflarăm că la Leningrad, asta a luat o turnură violentă; s-au bătut binişor, între fraţi, timp de mai multe ore.

Atunci, mă cuprinse o îndoială serioasă: după toate, ce putea fi bine pentru această Opoziţie. Ce voia ea? Şi de ce nu se putea exprima nici la tribună, nici în vreun jurnal?

Un alt fapt mai revoltător scandaliză pe toţi delegaţii sau invitaţii cinstiţi. Puterea tipărea pentru noi o foaie ocazională, imprimată în trei limbi: franceză, engleză, germană, care ne punea la curent cu ce se petrece în lume. În paginile ei, ni se vorbea pe larg despre Opoziţia „troţkistă” şi despre Troţki, cu atâta ură încât eram stupefiaţi. Pentru prima oară citeam calificativele „trădători”, „albi”, „contrarevoluţionari”, „menşevici” etc. Ni se povestea o istorie, de dormit de-a-n picioarele, potrivit căreia o „imprimerie clandestină” fusese creată de Troţki, condusă de un fost ofiţer vranghelian.

Asta mă scoase din fire. Cu ziarul în mână, plecai să caut pe

„comandantul” echipei, din care făceam parte, îi spusei:

— Este ruşinos să etalaţi atari minciuni, sub ochii străinilor. Dacă sunteţi inocenţi şi dacă afacerea cu tipografia şi ofiţerul alb este adevărată, împuşcaţi-l imediat pe Troţki! Ori, voi nici nu l-aţi arestat.

Şi nu fără motiv. Căci toată „imprimeria” se reducea la un roneo, iar „ofiţerul vranghelian” era un agent al G.P.U. Ce murdărie frăţească!

Dar, în acel moment, această murdărie noi n-o întrevedeam decât în aceste incidente şi moravuri revoluţionare ruse: divergenţe de păreri în problema culacilor, a industriei grele sau uşoare, regimul politic interior, opresiunea cordială. Puţinii opozanţi care mă frecventau atunci nu se întreţineau cu mine decât cu prudenţă, deoarece mă vedeau „mergând” cu încredere desăvârşită. Ei se strecurau printre noi, tăcuţi, melancolici, ascultând mult, vorbind just când era vorba să eludeze un răspuns categoric, ferindu-se de orice denigrare. Ai fi zis că sunt câţiva străini, ca nişte umbre cu gurile cusute. Îi înţeleg mai bine astăzi şi mai ales acea privire adânc mâhnită a celor mai buni dintre ei, când mă auzeau strigând:

— În sfârşit! Cred că aici voi putea munci, mult mai util ca-n Franţa. Suntem acasă. Se va merge drept spre ţintă: revoluţia mondială. Aici îmi voi sfârşi zilele.

Acest limbaj nu era făcut pentru a câştiga încrederea celor ce ştiau mai multe decât noi. Dar, aveam momente de primire urâtă, când vizitele una după alta, plecările kilometrice şi insuportabile, cădelniţările cu „Internaţionala” mă ucideau literalmente.

Totdeauna am avut o aversiune profundă faţă de paradă, oricare ar fi ea. Or, în aceste zile de sărbătoare, totul era paradă. Şi dacă mă impresionă câteva zile, la capătul unei săptămâni nu mai putui. Uzină după uzină, muzeu după muzeu, spital după spital, şcoală după şcoală, banchet după banchet. Şi peste tot, pretutindeni, aceleaşi înfiorătoare discursuri. În fiece împrejurare-reuniune, congres, conferinţă, – fiecare orator era neapărat salutat, la sfârşit, de aceeaşi fanfară, pe care toată asistenţa trebuia s-o asculte în picioare. Prima oară,.

Emoţia mă strangula. Era grandioasă. A doua oară, n-am mai simţit nimic. Simţisem tot în ajun. A treia oară, nu mai putui, îmi puneau barbă.

Oamenii au această superioritate asupra animalelor, că banalizează tot ceea ce face măreţia vieţii.

Un alt aspect al paradei contribui să mă îndepărteze. Constatasem că peste tot unde ne conduceau, comitetele de recepţie erau compuse, în majoritate, din oameni ce te călcau pe nervi. Cu cît câte unii dintre ei te câştigau prin

francheţea lor, simplicitatea şi curăţia lor, cu atât ceilalţi îşi trădau falsitatea şi arivismul.

Nu odată m-am aflat în faţa unor adevărate adunări, unde trierea oficială nu lăsase să treacă acea canalie, cu intenţii necurate şi entuziasm la comandă. Declaraţiile lor de dragoste mă îmbolnăveau. Şi trebuia, vrând-nevrând, să le răspund cu acelaşi ton.

Atunci începui să „neglijez" cohorta şi „comandantul" ei. Începui să vagabondez singur sau cu o cunoştinţă simpatică. Strada mă reconforta, cu mulţimea care se înapoia acasă, cu pâinea sub braţ, faţă naturală, privire sinceră, conversaţie francă. Apoi, începui să practic claustrarea în camera mea, când o mulţime de oameni veniră să mă caute, să mă întreţin cu ei asupra atitor lucruri, fără să le dezlegi prea bine limba. Un prim pas era făcut.

Această atitudine fu remarcată. Mă făcură s-o ştiu:

— N-aţi fost invitat ca să staţi în camera dvs., nici ca să vă izolaţi de grup. Trebuie să vedeţi tot, ca toată lumea.

Am răspuns:

— Nu sunt grăbit. „Lumea voastră" o să plece. Eu rămân. Socotiţi-mă un cetăţean sovietic. Şi dacă aşa vreţi, încetez imediat de-a fi „un invitat". Am din ce trăi.

Într-adevăr, Editurile de Stat îmi ceruseră să semnez ün contract de exclusivitate, oferindu-mi mii de ruble, acont. Aveam alte mii în buzunar. În plus, cărţile mele se vindeau cu zecile de mii de exemplare. Filmul *Chira Chiralina,* turnat de „Vufku" fără ştirea mea, constituia o mică avere ce-mi era datorată. Puteam deci să mă lipsesc de „jghiabul" oficial şi ocazional.

Deci, continuai ca mai înainte, încă şi mai bine, timp de încă trei săptămâni. Se organizară călătorii magnifice în Caucaz, Moscova-Ucraina, Georgia, Marea Neagră şi retur. Mă invitară să particip la una din ele, în compania altor nouăsprezece delegaţi, mereu. În întregime pe seama prinţesei în zdrenţe.

Un vagon „miaki", – de care nu trebuia să ne despărţim decât la sfârşitul visului, – ne aştepta în gară. Doi ghizi, „comandanţii noştri", cutreierară toată Moscova, ca să adune la aceeaşi oră, pentru plecare, pleava scriitoricească ce eram.

Şi credeţi oare că n-a fost pentru ce să strigăm: „Trăiască comunismul?" Păcat numai că aceste strigăte n-au fost în aceeaşi limbă: ne-am fi înţeles de minune pentru a înşela pe cineva.

UN TOVARĂŞ DE DRUM

Nu voi spune nimic despre această primă călătorie în Transcaucazia, fiindcă, vizitând-o din nou un an mai târziu, şi de astă dată nu oficial, voi vorbi atunci de ea. Dar îi datorez una dintre cele mai frumoase întâlniri din viaţa mea; şi spunându-ţi, cititorule, ce a însemnat, această întâlnire, voi face o nouă digresiune, dar îţi voi dovedi, dacă eşti mizantrop, că viaţa este demnă de-a fi trăită, atunci când ea însăşi te face să urli, ca şi când ai fi fost muşcat de-o viperă.

Desigur, povestea mea nu are nimic comun cu Rusia, dar oricum mă vor acuza că n-am făcut aici decât să bat câmpii. Ei da, oameni buni înarmaţi cu un creion roşu şi cu creier de iaurt, – da! Îmi place să bat câmpii! Încercaţi-o şi voi, deasemeni, cu inima voastră fără vlagă, ca o balegă de vacă: la primul contact cu iarba în flăcări, a acestui pământ, vă veţi arde dindărătul. Căci câmpiile pe care le iubeşte fantezia mea, dracul le-a arat cu coada lui straşnică şi Dumnezeu le-a fecundat cu fierbintea lui sămânţă. Totul vine aici din străfunduri; fără floarea moartă a gândirilor voastre de eunuci.

Dar între toate, dragostea pentru om, pasiunea pentru prieten este ceea ce creşte acolo ca un stejar, al cărui creştet ar atinge aştrii, iar rădăcinile lui s-ar cufunda în focul pământului.

Om, cu faţa aprinsă de dorinţe… brăzdat de spaime… frământat de generozitate. Om care te iveşti în drumul meu, cu existenţa ta milenară; eu nu sunt decât un infidel, dar când îţi iau faţa între mâinile mele şi o privesc, atâta mă adăp din puterea ta, că tu te poţi întoarce la singurătatea ta voinică şi să te gândeşti la întâlnirea noastră toată viaţa. Căci în acea clipită, te-am golit, aşa cum m-ai golit. Tu mi-ai dat toată dragostea ta, cu care nu ştiai ce face, iar eu ţi-am dat-o pe a mea care mă copleşea.

Există, oare, în viaţă altceva mai mult? Pentru mine este totul. Afară numai dacă nu intervine amărăciunea despărţirii, absurdă ca o mască pe-o faţă omenească.

Şi acum, iată frumoasa întâlnire:

În mijlocul unui furnicar de invitaţi, printre care căutam zadarnic privirea în care zbucnesc pasiuni vaste, se ivi într-o zi un om. Corpul său de ascet pare în prada unei lupte, aci şăgalnică, aci sângeroasă, cu ghearele tuturor dorinţelor. Lumina care îi pluteşte pe faţa chinuită este aceea a omului, căruia credinţa îi pustieşte măruntaiele.

Ochii, mult deschişi, sunt jucăuşi ca argintul viu. Privirea străpunge,

atrage şi îndepărtează mii de lumini într-un minut. Gura i-a muşcat peste tot, scuipând tot ceea ce a muşcat şi continuă să muşte. Nările nasului se deschid şi se închid, neîncetat, adulmecând toate mirosurile.

Omul vorbeşte. Vrea să fie banal, potrivit cu circumstanţa care ne-a unit, dar el îşi înfige lăncile privirii sale în faţa mea şi de îndată cuvintele sale abordează universalitatea, în timp ce braţele-i descărnate se alungesc ca să înşface himerele.

Înţeleg de îndată că am de-a face cu cineva mai puternic decât mine, în multe domenii, şi mai ales în cel al viziunilor trecutului şi al conjuncturilor viitorului.

Mă aflam în pat, serios bolnav de trei zile. Îi întind mâna. Mi-o inşfacă. Şi, ca prin farmec, nu mă mai simt bolnav. Îi spun:

— Aşteaptă, vreau să te întovărăşesc. Cine eşti tu?

— Eu sunt Cretanul[17].

— Mă cunoşti deci?

— Tu eşti Cefalonitul[18]; după Cretani, Cefaloniţii sunt oamenii din Grecia pe care îi iubesc mai mult. Ei sunt mai rasaţi decât ceilalţi.

Îmi descrise aceşti oameni de rasă ai Greciei şi din toată lumea. Scotea cuvintele cum ai scoate un băţ de chibrit, cu buzunarele pline.

— Păcat, zisei. Trebuie să ne despărţim peste două zile.

El tresări şi asta îmi plăcu.

— Unde te duci?

— În Transcaucazia.

— Dar şi eu merg acolo, ca tine!

Am pornit-o împreună.

În vagonul de vis, amândoi lungiţi pe banchetele compartimentului, imensele stepe ne înghiţiră în neantul lor, populat de poveşti de necrezut. Lungi ore de mers voluptuos. Opriri în gări, pentru a hrăni animalul. Coborâri ici-colo, pentru a-l sătura de paradă şi pentru a încerca să-l uluim.

Cretanul era foarte serios: lectură, grifonaj, visare, somn. Nici pic de vorbărie multă. Nici o alocuţie, în ciuda tuturor insistenţelor. Greoi la vizitarea fabricilor sau spitalelor. Le trăgeam clapa, la orice pas, ca să alergăm la muzee, la biserici vechi, la stradă. Dar, mai ales acest document uman, eroul, pe care-l căuta cu cea mai mare ardoare. Ah, cu câtă putere se arunca asupra tuturor iluziilor, pentru a descoperi uneori o realitate

17 Nikos Kazantzakis, scriitor grec.

18 Aluzie la originea tatălui lui Panait Istrati, originar din insula Cefalonia.

strălucitoare! Nu cunosc un om, care să aibă o mai mare sete de puritate şi eroism decât el.

Ieşit dintr-un ţăran cretan, cu pumn de fier şi ladă înţesată cu lire sterline, el se adăpase cu întreaga înţelepciune antică, cu toate ştiinţele moderne, apoi s-a despărţit de tatăl său şi clasa lui, ba chiar de înţelepciune, pentru a adera la un bolşevism, la începuturile lui şi încă eroic. Îmi spunea:

— Este viitorul lumii. Bolşevismul nu marchează începutul unei civilizaţii noi, ci sfârşitul celei în care trăim. Iată de ce trebuie să-l ajutăm, ca să precipite în abis această cocotă bătrână, cu farafastâcuri pretenţioase.

Totul este astăzi un farafastâc. Ceea ce nu e încă este şi mai rău: o greutate moartă care împiedică orice naştere. Cât p-aci să mă prăbuşesc sub această greutate. Cinci zecimi din ce m-au învăţat sunt plicticoase, patru zecimi îmi sunt inutile. Doar o singură zecime mă serveşte într-un fel binefăcător.

Du-te să faci o vizită marilor conştiinţe ale timpului nostru; cu rare excepţii n-ai să întâlneşti decât arlechini, de unde vei ieşi cu mâinile goale.

Da! Bolşevismul este chemat să distrugă tot acest talmeş-balmeş de false valori.

Ceea ce mă tem tare este să nu-l văd răspunzând misiunii sale, să înceapă să se îndoape, să se îngreuneze de vreme. Dispariţia lui prematură ar preda lumea unei masturbări cerebrale, din cele mai dezgustătoare.

Să întărim, deci, curelele acestui bici, să-l împiedicăm să se înnoade. Şi să crape toate pieile, aceea a filosofului ca şi a căpcăunului.

Apoi, vom vedea.”

N-am făcut decât să rezum, foarte şchiop, o gândire vastă, coaptă îndelung. În ziua când Cretanul va vorbi, el însuşi, cu probe în sprijin, ah! prea bunilor, vă veţi găsi contul! Căci el are în buzunarul jiletcii sale tot ceea ce voi nu aţi putut găsi în capetele voastre şi „fudulii” cretane, în faţa cărora veţi ceda.

Este o ignominie că lumea este guvernată de oameni reci! Şi nici chiar de oameni de afaceri, cari ar fi cel puţin arzători să creeze întreprinderi, organizatorii geniali ai energiei umane, prin aceşti oameni care cu o mână smulg abundenţa pământului, aruncând-o cu cealaltă în gura omenirii înfometate.

Cretanul era unul dintre aceşti oameni. Se hrănea cu o supă şi o jumătate de kilogram de mere. Bagajul său: zece kilograme, ca să facă înconjurul lumii. Apartamentul său: un pat păcătos. Dar dorinţele lui: un întreg univers. Tovărăşia lui: o fericire devorantă.

Lui îi datorez acest fel de cult, pe care îl simţea dinaintea mocirlei

omeneşti, constrâns să evolueze neîncetat, cu preţul a numeroase zguduiri. În bolşevism el vedea drama cea mai demnă de veneraţia noastră, pe cel care răsunase până în criteriul bestial al triburilor sălbatice.

De aşemeni, – îmi spunea:

— Tu, chefalonitule! Să jurăm că niciodată nu vom ridica mâna noastră împotriva bolşevismului, chiar de ne-ar arunca, într-o zi, în închisoare: lui îi va fi datoare, mâine, omenirea pentru libertatea ei totală. El nu va realiza decât foarte puţin din ceea ce promite, – dar, el promite chiar imposibilul şi iată îndrăzneala care-i trebuie secolului nostru timorat. Adu-ţi aminte de povestea ciuvaşilor.

Îndată după terminarea războiului civil, o delegaţie ciudată de ciuvaşi se prezintă în faţa comisarului poporului la instrucţia publică:

— Ei bine, zise acesta. V-aţi constituit un soviet? Povestiţi-mi ce aţi făcut la voi.

— Tovarăşe Lunacearski!, strigă şeful delegaţiei. Am format sovietul nostru! Apoi, i-am izgonit pe popi, pe care ni-i impusese Ţarul şi am adus îndărăt pe *şamani* (vrăjitori), care trăiau în pădure.

— Nu-i un progres prea mare, replică comisarul, să înlocuieşti un popă cu un vrăjitor, dar voi aţi realizat ceea ce aţi vrut. Şi asta-i libertatea. Restul va veni mai târziu, fără voia voastră.

LA ATENA

Din călătoria în Caucaz, ne-am înapoiat încălziţi peste măsură. Popoare şi iar popoare, în picioare, delirând, primind delegaţii după delegaţii, cum nu s-a mai văzut nicăieri în lume. Imposibil de văzut mulţimi nemulţumite, deoarece eram sărbătoriţi şi primiţi chiar de ele. Cei mai nevoiaşi, pe care regimul îi înlătura de la masa lui, veneau să ne salute cu stomacul gol, împărtăşindu-ne bucuria şi încrederea lor în viitor.

Atunci, hotărâi cu Cretanul să părăsim pentru un timp Rusia şi să mergem împreună pentru a dovedi ataşamentul nostru dezinteresat faţă de bolşevism. Dar, unde să mergem? Desigur, în Balcanii noştri. Pentru început, Grecia.

Bani aveam, cât niciodată în viaţa mea: trei mii de ruble. Şi nu încasasem drepturile mele de autor decât numai la două cărţi şi o traducere în ucraineană, la care se adăugase o bagatelă de-o mie de ruble, pe care „Vufku” a binevoit să mi-o dea pentru filmul *Chira Chiralina.* Toate astea mă lăsară departe de orice socoteală.

Sosirăm la Odesa, pe un ger siberian, la 25 decembrie 1927. Şi înainte de-a ne îmbarca, adresarăm o scrisoare lui Stalin, al cărei text nu l-am păstrat,

din nenorocire. Îi spuneam, pe scurt:

„Iată doi oameni, care taie toate punţile în urma lor. (Din partea mea, n-aveam nici una.) Vrem să ne devotăm cauzei proletare. Nici un interes, afară de ceea ce ne inspiră idealul nostru. Avem din ce să trăim şi nu vă cerem nimic. Vrem numai întreg concursul dumneavoastră, legal, pentru ca toate porţile să ne fie deschise, ca să vedem totul. La nevoie, suntem gata să acceptăm unul dintre oamenii dumneavoastră, care să trăiască în cea mai strictă intimitate cu noi şi să ne întovărăşească peste tot, căci nu ne ferim de nimeni, neavând decât un singur drum. Pentru a vă dovedi francheţea noastră, mergem acum în Grecia, ca să ne strigăm entuziasmul despre ceea ce am văzut în U.R.S.S. Apoi, ne vom înapoia aici, ca să trăim, să învăţăm şi să luptăm."

Această scrisoare, trimisă recomandat, aşteaptă şi azi răspunsul lui Stalin. Şi dacă dumneavoastră veţi spune că sunt un imbecil, vă replic că Stalin e tot Stalin, adică un om care are nevoie de cu totul altceva decât ceea ce îi ofeream noi..

Să ştie, totuşi, că doi oameni i-au oferit viaţa, într-un fel dintre cele mai dezinteresate.

Oh! Sărmanul meu Cretan! Guvernanţilor nu le trebuie lei, ci potăi! Numai tu, o! ideal omenesc, ai nevoie de eroi şi-i vei avea cu miile, căci ei vor renaşte din propria lor cenuşă şi te vor sluji. Şi tu vei învinge! Da, vei învinge în ciuda guvernanţilor şi a potăilor lor, pentru că omenirea poate trăi fără pâine şi fără foc. Nu poate însă ţrăi fără tine, prea-fericitule ideal, sare a vieţii şi căldură a sufletului nostru! Îţi sărut acum picioarele însângerate şi mâinile tale atinse o clipă de labele călăilor, şi-mi voi apăra părticica mea din tine, sacrificându-mi viaţa.

Mortăciune de guvernanţi.

Dar, deocamdată, înapoi cu veninul! Mă aflu încă la Odesa, ars de flacăra mea cea mai frumoasă! Îmbrăţişez toată lumea şi briza care-mi biciuie faţa. Fără un vestmânt de iarnă, doar cu un biet pardesiu, în ciuda celor trei mii de ruble ale mele. Cretanul e obligat să-mi împrumute blana lui. Alergăm cu sania, toată ziulica, pe străzi transformate în patinoare, din instituţie în instituţie. Sosiţi în ajunul plecării, nu aveam nici locuri reţinute pe vapor, nici

bani schimbaţi. Biletele le obţinem, iar de schimbat toţi banii, aleargă, băiatule! Şi e foarte bine să fie trimeşi la plimbare toţi cei care vor să-şi exporteze rublele; dar poate ar fi mai bine să fie trimeşi să se plimbe singuri toţi cei care nu ştiu să se descurce.

Încercăm un demers telegrafic, din biroul Comisiei financiare de la Odesa, dar cum răspunsul nu vine, plecăm doar cu ceea ce Banca schimbă legal la toată lumea: o sută cincizeci de dolari de persoană. Restul rublelor îl lăsăm la Odesa.

Ce-are a face… Bani se găsesc pretutindeni! O să ni se dea chiar acolo unde ne ducem cu făclia noastră bolşevică. Şi Grecia, deşi fascistă, îmi va da cele douăzeci de mii de drahme, datorate pentru drepturile mele de autor, la cărţile traduse acolo, căci n-o să gândiţi că pot fi în acelaşi timp bolşevic şi fascist, când îmi strig mânia ajuns la Atena, vizitez comuniştii întemniţaţi, pe tuberculoşi cu încetul şi când ţin o conferinţă, care mi-aduce expulzarea. Voi n-o gândiţi, voi cei cari mă credeţi deja cumpărat de Soviete.

Doamne, ce destin am! Aici urmează să se înscrie una din paginile de la activul vieţii mele.

Grecia? Un popor brav, ca toate popoarele, mai generos şi mai zgârcit decât toate, în funcţie de ceea ce îi ceri. Nimic alt decât să-l revăd, după cincisprezece ani, să-i cunosc rănile proaspete şi să-i spun ceea ce gândesc, în privinţa remediilor. Să nu-ţi poţi spune gândirea în vremea noastră?

Nu! Nu este cu putinţă.

La început, aproape toată presa din Atena mă salută, cum n-a făcut-o aceea de la Moscova. Salutai, la rândul meu, patria tatălui meu, pe întemniţaţii şi exilaţii ei, suferinţa ei. Astea au fost scrisorelele dulci pentru Anul Nou grec, la care cei pe care-i salutam răspunseră cu o avalanşă de telegrame şi scrisori, care mă invitau să vorbesc.

Mă dusei, mai întâi să vorbesc la „Eleftheron Vima”, cel mai mare ziar al Greciei. Directorul se declară gazda mea. Am fost, ca şi la Moscova, foarte onorat. Îmi plac purtătorii de voce, cu condiţia să mă lase să urlu şi eu. *„Vima”* nu-i păsa de ce face, cu o surdină puternică. Menaj bastard. Totuşi, automobilul ziarului, după cele sovietice, mă făcură să văd tot ceea ce-i mai frumos în împrejurimile Atenei, apoi ma lăsă la hotel, care de mâine deveni ţinta atacurilor cele mai înverşunate.

Niciodată n-am fost înjurat în aşa fel. Niciun ziar sau aşa ceva care să mă apere. Se văzu, cum *„Estia”* — Organul oficios al guvernului, – mă trată într-un editorial drept *pusti,* adică pederast pasiv. Cum nu sunt deloc, nici pasiv, nici activ, refuzam să cred ceea ce ochii mei citeau, în ciuda cunoaşterii

moravurilor balcanice, — mai ales a moravurilor greceşti, unde copiii de familii bune şi-aruncă cuvântul *pusti,* în nasul părinţilor.

De la presă, injuriile trecură în Parlament. Atunci, ca să-mi dovedească că nu toată Grecia era implicată, Papanastasiu – ministrul Agriculturii, – îmi luă apărarea la tribună, cu prefaţa lui Romain Rolland în mână, apoi veni să mă invite la o serată, intimă dată în onoarea mea.

Căzu rău. Ranchiuna politică îl făcu să piardă portofoliul.

Continuai cu ale mele, pe care nimeni nu le voia. Fu conferinţa de la Teatrul „Alhambra”, care degeneră în manifestaţie de stradă; o vizită la bolşevicii întemniţaţi, care-şi strigară credinţa în proletariat şi o alta la „Sotiria”, un fel de „casă a morţilor”, pe care Dostoievski n-a cunoscut-o, – toate la un loc aruncară paie peste foc. Se deschise o instrucţie judiciară împotriva mea, a Cretanului şi a preşedintelui Glinois, organizatorul conferinţei. Asta ne permise să facem o frumoasă profesiune de credinţă bolşevică, dar poliţia îşi permise să ne dea opt zile, ca să părăsim Grecia.

Am lăsat acolo suferinţe care nu vor putea să-şi găsească un loc demn de ele decât într-o mare epopee a timpurilor noastre de teroare oribilă. Pentru ce se vorbeşte de civilizaţie, când la picioarele Acropolei, oamenii sunt aruncaţi pe stâncile insulelor pustii, afară de câţiva ciobănaşi săraci cu ordin ca exilaţii să fie lăsaţi să moară de foame, – aceşti comunişti, aceşti oameni care „se culcă cu surorile lor” şi care afirmă că Fecioara Maria n-a fost decât „o biată femeie”? Pentru ce se vorbeşte de ştiinţă, de milă, de asistenţa celor bolnavi, când lângă Atena, la „Sotiria” nu-i decât o aliniere de barăci mortuare, unde sute de tuberculoşi, de toate gradele, se scuipă în faţă, se luptă cu ploaia şi cu frigul, se hrănesc cum nu sunt hrăniţi porcii, vânătoare de păduchi şi şoareci, urlete zadarnice de fantome dispărute, care aşteaptă lamentabil ora supremei eliberări.

Pentru ce, fratele meu muncitor, nu se dă foc acestei lumi şi să te arăţi capabil de-a construi una mai bună, de vreme ce tu plăteşti cel mai mare tribut al muncii, închisorii şi morţii mârşave?

ÎNTOARCERE ÎN PATRIA PROLETARIATULUI

Spectacolul Greciei teroriste mă făcu să refulez în mine puţinele rele sovietice, pe care le cunoşteam la începutul lui 1928. Mai mult ca oricând, mă ataşai operei bolşevice. De la ea singură aşteptam salvarea lumii care munceşte din greu. Astfel, mă înapoiai pe acest pământ fierbinte, cu ferma hotărâre de-a rămâne acolo. Şi din mai multă curăţie morală, îmi adusei şi tovarăşa de viaţă, o femeie de caracter, dintr-o bucată. Mai bună decât mine,

mai chibzuită, deşi mai tânără, îmi va fi de un ajutor sigur în momentele de slăbiciune, de furie sau neînţelegere.

Acum suntem doi. Pentru a vedea şi a simţi, aşteptând să ne întâlnim cu Cretanul şi soţia lui, ca să formăm un bloc de patru conştiinţe în serviciul aceluiaşi ideal.

Debarcăm la Odesa, pe un ger de crăpau pietrele, îmbrăcaţi subţire într-o asemenea ţară, ceea ce ne obligă să ne baricadăm în camera de la hotel. Ziariştii, fotografii, operatorii de film alergară şi ei, alertaţi de telegrafistul de pe vasul „Cicerin”, care anunţă U.R.S.S.-ului expulzarea mea din Grecia. Simt, totuşi, că serbarea s-a sfârşit. Din fericire. Străzile nu mai sunt pavoazate, vitrinele sunt mai puţin fastuoase; tam-tamul a dispărut. De astă dată, avem de-a face cu patria sovietică din toate zilele. Este ceea ce noi voim, ceea ce ne trebuie.

Dar, pentru prima oară trebuie să plătim peste tot. Aflu acum că o rublă valorează o jumătate de dolar. Camera de la hotel, cu greu locuibilă pentru o femeie — lipsesc apa caldă şi chiuveta – costă între cinci şi şapte ruble, fără taxele respective. O masă în doi, patru-cinci ruble. La capătul unei săptămâni modeste, mai am o sută cincizeci de ruble, cu cheltuielile la zi. Duc o viaţă de nepman. Nu pot rezista şi cer reducerea care se acordă emigranţilor politici, printre care mă număram. O cer, molatic, căci am oroare de regimuri de favoare şi aflu că trebuie să umplu o puzderie de formalităţi, să fac demersuri plicticoase, să risc să mă lovesc de un refuz sau în cel mai bun caz să nu obţin decât o reducere de şase la sută. Nu!, renunţ. Dacă nu pot trăi ca emigrant, voi trăi ca nepman, afară dacă unele republici vor voi să mă considere musafirul lor.

Căci aceste popoare sunt primitoare şi ospitaliere ca nici un altul. La masa cea mai modestă, în coliba ultimului dintre pârliţi, se află totdeauna un loc pentru unul şi mai pârlit: sau pentru vizitatorul care cade pe neaşteptate. Această generozitate explică o inepuizabilă capacitate de rezistenţă în faţa răului. Întrajutorarea este practicată pe o scară necunoscută în Occident. Şi a trebuit ca o doctrină de Stat, lipsită de sentimente, să îngheţe inimile, să abrutizeze capacitatea de-a judeca, să exagereze egoismele, ca să vezi producându-se erupţii sistematice de ură colectivă, care merg între fraţi nevoiaşi până la denunţări în masă şi până la crime.

Cu mult înainte ca eu să aflu adevărul – ceea ce n-a întârziat să vină, în toată oroarea lui când aveam să părăsesc Rusia, – aici trebuie să previn pe cititor că aceste conflicte intestine şi mârşăvia lor, aceste drame sociale şi cruzimea lor, această degradare morală, unică în lume, a vastelor straturi

populare, aveau să constituie singura documentaţie care m-a interesat, (singura pe care aveam s-o cunosc în profunzime şi aveam s-o aduc din U.R.S.S. Ea se află la baza criteriului ce mi-am făurit în materie de progres social. Ea va fi, vrând-nevrând, sabia lui Damocles, sfinxul cu enigma monstruoasă sau acel *manetekel-fares,* al legislatorului pe care viitorul îl va chema pentru a răsturna ordinea umană, nu să-i dea un chip mai puţin abject decât cel purtat astăzi, graţie unei lupte milenare pentru mai binele individual, în detrimentul celui ai comunităţii.

Or, ceea ce se face pentru urâţirea şi mai mult a acestui chip. Or ceea ce se face şi mai mult pentru sluţirea acestui chip este atunci când se instituie regimuri care provoacă atari vârtejuri în străfundul noroios al sufletului omenesc, aducând la suprafaţă tot ceea ce instinctele noastre au mai hidos. Minciuna, ipocrizia, delaţiunea, asasinatul devin atunci mijlocul cel mai facil pentru a asigura existenţa tuturor celor care au înţeles că nu ajungi la nimic prin muncă, cinste, francheţe.

În ordinea capitalistă democrată, aceste vicii sunt pedepsite de Codul penal. Fără îndoială că unii izbutesc să scape de legi, să-şi etaleze ziua-n amiaza mare şi să creeze situaţii de invidiat celor ce le practică în complicitate tacită cu regimul putred. Ce am deveni noi, în ziua când o dictatură de dreapta sau stânga, le va ridica la rangul de sistem de guvernare?

Lăsaţi slobozi oficial aceşti monştri, fie şi numai o zi, — zece generaţii nu vor fi în stare să-i pună cu botul pe labe. Din înălţimea fotoliului vostru dictatorial, spuneţi oamenilor că pot face tot ce vor, cu singura condiţie de-a asculta pe stăpân şi ei nu vor face altceva decât să alunge pe popi şi să-i aducă înapoi pe vrăjitori, cum au făcut inocenţii ciuvaşi. Căci ambiţiile, egoismul, desfrâul sunt mult mai nemăsurate la omul pretins civilizat, decât la cel sălbatec. Şi cutare fabricant de parfumuri, – divin furnizor pentru vaginuri sifilitice şi duşman feroce ai comunismului, – nu va fi mirat să afle că, în patria proletariatului, produsele lui de negăsit au devenit un ţel vital pentru toate femeiuştile sovietice, de la nevasta Comisarului poporului până la comsomolista isterică.

Alte ţeluri vitale sunt frumoşii ciorapi de mătase, blănurile splendide, apartamentul frumos, postul bine plătit, adică tot ceea ce în ţară burgheză rămân ţeluri vitale pentru majoritatea cetăţenilor. Cu o diferenţă! Cu această diferenţă jalnică, că în „patria" burgheză – „patria" fascistă, separat – un denunţ de erezie politică nu-i suficient ca să trimită un om la moarte sau închisoare pentru a-i lua locul sau apartamentul, nefăcând din denunţător un stâlp al puterii, aşa cum se poate vedea, vai! în patria proletară de azi.

Raţiunea acestei cărţi este, deci, numai de-a pune fierul roşu pe abcesele care acoperă în întregime corpul Revoluţiei şi între care unul, pe care-l voi descrie mai departe, m-a plesnit în plină faţă, inundându-mă cu un puroi ce-l port şi-acum pe obraz, otrăvindu-mi existenţa. În faţa unei atari putreziciuni precoce, care constituie temelia a tot ceea ce acest regim a construit şi promite să construiască nu va sta în picioare. Chiar de-ar ajunge la capătul viitorului „plan cincinal” să aducă fericirea întregii omeniri, eu le-aş cere totuşi socoteală pentru oasele sfărâmate în maşina de fabricat fericirea, atât cât este de adevărat că fericirea omenirii nu mă interesează decât din ziua când ea încetează să mai fie criminală, începând să devină morală.

Spuneţi-mi care-i mărimea puterii, pe care viaţa v-a pus-o în mâini; şi în funcţie de exercitarea ei, ce aţi făcut cu această putere în raport cu semenii voştri. Numai astfel vă voi spune cine sunteţi.

Iată în ce fel sunt revoluţionar. Iată tot ceea ce viaţa mea aspră – universitatea mea frumoasă, – m-a învăţat să cer de la oameni şi de la mine însumi.

În afara acestei legi, nu cunoc nimic, nici chiar prietenia. N-am de cerut socoteală nimănui.

STRĂBĂTÂND ORAŞE ŞI SATE, STEPE ŞI MĂRI, MUNŢI ŞI FLUVII…

Acum când mă pregătesc să-mi golesc sacul, datoria mă obligă să spun la începutul acestui ultim capitol că Sovietele mi-au satisfăcut tot ce le-am cerut, informându-mă şi înlesnindu-mi, în toate felurile, călăltoriile de-a lungul şi de-a latul Uniunii. Patru permise de „liber parcurs”, pe apă şi pe pământ, valabile pe tot întinsul Uniunii Sovietice, mi-au fost eliberate la simplă cerere în iulie 1928, valabile până la sfârşitul anului[19]. În cele mai multe dintre republici, cele mai frumoase automobile, – ale guvernului sau instituţiilor oficiale, – veneau să ia grupul nostru de patru pelerini, ca să străbatem mii de kilometri. Bărci cu motor şi chiar vaporaşe ne-au stat la dispoziţie, din zori, pentru a ne conduce departe spre golfuri, delte şi în desişul fluviilor. În Caucaz, ne-am urcat pe cai şi am pornit la drum, însoţiţi de patru carabinieri, ca să vedem ruinele castelului reginei Tamara şi cavernele troglodiţilor de la Vardzia. În Moldova sovietică, la Bârzola, prieteni vechi — deveniţi comisari ai poporului – au venit cu drapele şi muzici în frunte, să ne ia la coborârea din tren, – primire neaşteptată, în faţa căreia mi-am stăpânit cu greu lacrimile, căci am oroare de animalul din noi când se ambalează în folosul său. Mi-au fost decernate titluri de onoare. În sfârşit, ceea ce este capital, mii de oameni m-au sărbătorit între Murmansk şi Erevan, între Nistru şi Volga. Am îndrăgit un mare număr dintre ei. Şi tuturor le-am jurat să-i slujesc.

Cum vreţi, oare, să nu blestem ziua când maică-mea m-a adus pe lume, de vreme ce o politică neghioabă dublată de-o doctrină de neînţeles mă desparte acum de ceea ce constituia pivotul credinţei mele şi-mi acoperă faţa cu un văl al apostaziei care mă nefericeşte?

Fiţi blestemaţi, politicieni şi dogme care comiteţi atari crime, care învrăjbiţi oameni de aceeaşi credinţă, semănând ura în inimile oamenilor înfrăţiţi, desfigurând chipul prietenului şi faceţi să eşueze opere, ce nu vor fi niciodată create de alţi oameni şi în alte timpuri. Fiţi blestemaţi politicieni şi

---

19 O „recomandare“, semnată de A. Lunacearski, ruga autorităţile să le arate „tot ceea ce avem poftă de văzut“. Călătoriile au fost făcute împreună cu Nikos Kazantzakis şi soţia sa. Panait Istrati a fost însoţit de prietena sa Marie-Louise Baud-Bovy (Bilili în intimitate.)

dogme!

Iată, din mers, cronologic, călătoria noastră de necrezut:

ODESA

Petrecem aproape toată luna martie la Odesa, unde români şi greci rusificaţi, îmi mărturisesc, sincer şi în intimitate, încrederea lor în Puterea Sovietică. Printre ei, o figură frumoasă de „fost”, trăind lâ marginea vieţii sovietice, – mă tulbură cu existenţa lui penibilă şi bucuria sa. Paralitic de ambele picioare şi tuberculos, mătăhăind în cârje, din toate proprietăţile de ieri nu mai are decât un parter luminos, garnisit cu mobile frumoase, ca şi biblioteca sa foarte frumoasă. Pentru că i le-au lăsat, păstrează bolşevicilor o recunoştinţă impresionantă. El se cabrează pe cârje, la idea singură că „profitorii” vechiului regim ar îndrăzni într-o zi să se atingă de ordinea nouă. El însuşi mi-o spune, cu dezgust profund, că a fost unul dintre aceşti „profitori”. Vanitate, exces, exploatare, indiferenţă faţă de tot ce este progres uman şi incapacitate în a simţi gravitatea vieţii. Această gravitate o cunoaşte acum şi o găseşte impozantă, bogată în lupte, suferinţe, dar de asemeni cu bucurii reale şi meritate. Îl revoltă că această faţă adevărată a vieţii să nu fie cunoscută decât de cei umili.

— Aş fi murit ca un imbecil, dacă bolşevicii n-ar fi trecut pe acolo!, o strigă el, cu fervoare.

Este un intelectual rafinat, se pasionează de arheologie, pictură şi cărţi rare. Îşi câştigă existenţa, într-un fel impropriu infirmităţii sale, conducând delegaţii de muncitori sovietici prin muzee, fabrici noi şi instituţii.

Lui îi datorez ceea ce este mai elogios în activitatea comuniştilor ucraineni.

Unui muncitor român îi datorez oribila poveste a asasinării institutoarei franceze Jeanne Labourbe de către trupele albilor şi pentru care proletariatul şi institutorii francezi trebuie să ceară socoteală imperialiştilor din ţara lor.

Dar, la Odesa, am pătruns pentru prima oară în casa directorului comunist al unei mari întreprinderi de Stat. Am ieşit de la el dezgustat. Interior de proaspăt îmbogăţit, de mic burghez, confortabil după pofta inimii şi gemând de lucruri bune. Avea ca stăpână o femeie searbădă şi înzorzonată şi ca maistru, un muncitor modest, ce nu-şi revenea din chilipirul ce i-l aducea legitimaţia de comunist.

Părăsesc Odesa, alungat de medic, care mă găseşte bolnav şi bun pentru o serioasă odihnă în Crimeea.

CRIMEEA

Ajungem acolo, cu vaporul, însoţiţi de zăpadă învolburată. La bord, sunt recunoscut de un grup de tineri cineaşti, care mă recunosc de îndată. Entuziasm, profesiune de credinţă. Mă dăruiesc lor, cu frenezie şi sunt răsplătit. Sunt tineri care au făcut războiul civil şi îmi povestesc isprăvi nebănuite şi de neînchipuit. Îmi par plini de talent, capabili, bogaţi în naturaleţe şi sinceritate. Cum sunt înarmat cu o scrisoare de recomandare, abia sosiţi la Ialta – care este înzăpezită –, ei mă conduc la vechea fabrică de filme „Vufku", al cărei personal se înghesuie şi ne rezervă o cameră mică, împodobită cu mici obiecte, care vin din palatul de la Livadia şi care sunt făcute de mâinile auguste ale împărătesei „tuturor Rusiilor". Asta mi-ajunge ca să-mi devină odioase, în ciuda înfăţişării lor distinse.

La Ialta cădem peste prima personalitate bolşevică fanatică, ce se dedublă pentru noi într-un prieten tandru, sentimental, inteligent. Este Mihail Pugaciov, gardianul responsabil al acestor studiouri, în curs de abandonare. Mşia e un om pur, un sincer, o inimă. Pentru început şi ştiind, plin de admiraţie, ce musafir de mare încredere primeşte, devotamentul său îi impune o rezervă curtenitoare, care după câteva zile se va transforma îndată într-o prietenie de care îmi voi aduce aminte mereu. Devenim fraţi, mai degrabă trei, căci tovarăşa mea îl iubeşte ca şi mine. El e tânăr, îndesat, corect, pudic, sever. Din păcate, nu ştie o boabă din vreo limbă străină, iar noi tocmai buni de bătut dacă vorbim ruseşte cu oricine ar fi.

Şi totuşi, nu se terminase luna, că începuserăm să ne înţelegem, chiar în amănunt. Cu dicţionarul în mână, compuneam fraze caraghioase, pe care le corijam râzând cu lacrimi. Mişa nu ştiu să spună corect, în franţuzeşte, decât „cutremur de pământ", cuvând ce-i revenea adesea în conversaţia cu noi, după teribilele cutremure suferite de Crimeea, şi de care Ialta ne oferea lamentabilul spectacol.

Aici a fost turnat, fără să fiu anunţat, filmul după prima mea carte. Este o frumoasă reuşită fotografică; cât priveşte Chira mea, ea devine din nefericire o femeie care îşi regretă trecutul şi se omoară.

În prezent, fabrica de filme nu-i decât un comerţ cu vechituri, care imobilizează de ani şi ani un imens teren şi a cărei întreţinere costă câteva mii de ruble pe lună. Îl întreb pe Mişa care sunt raţiunile acestei incurii. Îşi cască ochii gravi şi-mi răspunde cu convingere:

— Se va lichida totul, dar nu se poate face cât ai bate din palme. Nu-i cu putinţă. Suntem debordaţi şi lipsese oamenii. Revoluţia înseamnă mult, dar

după Revoluţie situaţia e alta. O veţi vedea, când o veţi face în Europa.

Când o vom face!…

Mişa mă plimbă peste tot şi mi-arată tot. Oficiali vin de la Simferopol. Şi în loc să mă odihnesc, iată-mă rostogolindu-mă de-a lungul unui paradis terestru, care nu suportă comparaţia. O pădure de vile şi palate feerice, care au aparţinut toate prinţilor şi marilor duci. Astăzi, această comoară de sănătate şi de admirat se află în mâinile poporului.

Desigur, cei mai răi iau partea leului. Toate aceste *domoldyka* (case de odihnă) nu sunt totdeauna pline de cei care au mare nevoie. Funcţionari, care ştiu să dozeze zilele de odihnă şi să distribuie locurile disponibile, îşi rezervă uneori, pe cele mai bune. Dar, oare nu se spune că justiţie perfectă nu-i în astă lume?

N-are a face. Doresc clasei muncitoare franceze să facă din Coasta de Azur ceea ce a făcut clasa muncitoare sovietică din Crimeea şi Caucaz. Chiar imperfect, chiar comiţând nedreptăţi, aceasta ar fi infinit mai bine decât ceea ce este acum.

Orice ar fi.

UCRAINA

Sfârşit de aprilie, după ce am terminat un scenariu[20], pe care „Vufku” mi-l ceruse să-l scriu, părăsim Crimeea şi urcăm spre nord. Despărţirea de Mişa ne-a fost într-adevăr dureroasă. Am trăit, ca nişte fraţi buni, timp de-o lună. Piaţa şi popota de fiece zi, în comun; conversaţiile instructive, locurile vizitate împreună; proiectele de viitor ne legaseră unul de celălalt, mai bine decât am fi fost din aceeaşi familie.

Dar, destinul meu aşa este: peste tot şi nicăieri, cu lumea întreagă şi cu nimeni.

Sosim la Kiev, în ajunul lui 1 mai. Este unul dintre cele mai frumoase oraşe ale Uniunii. Bărbaţi şi femei alcătuiesc o rasă superbă, cu suflet de artist, muncitoare, curată, puţin prea orgolioasă şi naţionalistă. Mulţi nepmani şi prostituate de cincisprezece ani.

Iubesc Ucraina, care este ţinutul cel mai apropiat de România mea şi e păcat că nu-i pot spune tot binele pe care-l gândesc despre căminul ei revoluţionar (nu mai pot s-o spun despre nici una dintre republici, deorece mi s-a omorât inima), dar mărturisesc că printre reproşurile pe care le merită este acela al orgiei literare a scribilor, la care se dedau în ucraineană toţi cabotinii

---

20 *Domniţa din Snagov, epopee populară română. (Film nerealizat.)*

peniţei şi care mi-a displăcut puternic. Mi s-au arătat, cu mândrie, douăzeci şi şapte de reviste, în limba naţională, care se publică între Kiev şi Harkov. Trei sferturi din ele sunt de departe plicticoase şi strivesc pe muncitorul care n-a devenit scriitor.

La „Kino-Vufku”, unde s-a inaugurat un studio dintre cele mai moderne din lume, îmi pare deopotrivă risipitor de energie proletară, faţă de puţinul pe care îl realizează. Scenariul meu, plătit cu două mii de ruble, un alt scenariu scris în colaborare cu Nikos Kazantzakis, plătit cu acelaşi preţ, mi-au dat ocazia să văd de-aproape ce se petrece în această casă; foarte puţin talent, enorm talmeş-balmeş. Mii de scenarii plătite şi neintrate în producţie. O masă de birocraţi, artişti şi tehnicieni, care istovesc omul de pe câmpuri şi din uzine.

Pentru ce se înverşunează în a pune căruţa înaintea boilor? Pentru ce vor să facă artă şi în realitate nu produc decât paraziţi artişti, în timp ce lumii îi lipseşte pâinea, cămaşa şi odihna?

Pentru ce se urmează exemplul unei civilizaţii care sabotează viaţa?

MOSCOVA

Regăsesc o capitală potolită. Nici banchete. Nici cete de nebuni confiscând autobuze întregi. În vitrinele cooperativelor de consum nu se mai vede bustul lui Lenin, din ciocolată, între două turtiţe de unt. Congrese, conferinţe, discursuri se află totdeauna, dar numai pentru urechile galeriei din interior. Internaţionala se odihneşte.

De la hotelul „Passage”, unde am închiriat o cameră, m-am ostenit mult până am obţinut legătura cu câteva cunoştinţe, făcute în timpul serbărilor aniversare. Rakovski se află în exil la Astrahan. Troţki, la Alma-Ata. La „Micul Paris”, întâlniri încântătoare cu toţi cei care vor binele Revoluţiei, dar care nu au ochii oblojiţi. Pierre Pascal zâmbeşte tandru, vorbeşte cu plăcere şi nu spune nimic. În sfârşit aflu, că la Pascal, sunt considerat drept un semi-oficial, iar la oficiali ca un semi-opozant. Iată-mă înconjurat de-o izolare, care nu-mi displace, căci iubesc lupta. Haidem pentru ostilităţi.

Prima îmi dă o lovitură, ce mă face să urlu: cel mai bun prieten al meu în Rusia, publicistul francez Victor Serge (Kibalcici) este arestat de-o lună la Leningrad. Ah, asta n-o înghit, fără a riposta.

L-am cunoscut pe Victor Serge în timpul serbărilor din noiembrie 1927, când am vizitat oficial Leningradul. Citisem câteva din scrierile lui şi m-am dus la el acasă în strada Jeliabova nr. 19 unde-l găsii în mijlocul unei familii numeroase şi cinstite de muncitori: socrii lui, cumnaţii, nevasta, un copil, –

nouă persoane, o întreagă colonie, toţi voinici, toţi vorbind franţuzeşte.

Din primul ceas, simt că mă aflu în sânul unei familii de treabă, pe care le-am frecventat şi iubit atât în viaţa mea. Ceva mai mult: această familie este în întregime alcătuită din revoluţionari, care au adus nenumărate servicii operei sovietice şi au suferit mult pentru idee. Acum, par să lupte încă dur, căci îi văd în jurul unei mese de pe care icrele negre sunt departe de-a străluci.

Îl ştiu pe Victor opozant. Cu atât mai bine. Opozanţii au şi ei dreptul de viaţă. Ar fi chiar o nenorocire să nu-i aibă deloc, mai ales aici unde atâtea merg anapoda, fiind demne de critică. Şi Victor, cu privirea lui frăţească de inchizitor, inteligenţa şi sinceritatea sa, mă fac să ghicesc într-însul revoluţionarul perfect, pe care l-am cunoscut de-atunci. Ne-am legat spontan, într-o prietenie care va înfrunta toate încercările, şi ale cărei peripeţii vor fi etalate în mârşava şi oribila afacere Rusakov (numele socrului lui Victor Serge), care va găsi în mine un apărător fără rezerve, dar neputincios.

Aici, nu-i decât preludiul, arestarea lui Victor Serge, în aprilie 1928, care şi-a avut ecoul la Paris.

Suntem în 5 mai. Ca să-l scot din închisoare, nu mă gândesc la nimic altceva decât a scrie un articol, care să lămurească opinia publică. O spun unui prieten, care-mi răspunde că sunt un imbecil. Cum? Să nu pot publica eu un articol în Rusia, patria mea? Ba da, ca să lauzi regimul. Şi pentru a salva un nevinovat, nu? Nu!

Mă învârtesc ca o fiară în cuşcă. Învârtesc pe toate feţele dilema: sau Victor a comis o crimă şi trebuie să fie pedepsit; sau e nevinovat şi în acest caz trebuie să-i dea satisfacţie. Dar, cum s-o ştiu? Mi se spune că nimeni nu poate şti dacă e vinovat sau nevinovat, deoarece nu se dau lămuriri la o arestare. Bine. Iau asta drept o calomnie. Totuşi îmi spun că dacă acesta e adevărul, părăsesc imediat Rusia, mă înapoiez în Franţa şi fac un scandal îndrăcit. În clipa aceea, aveam o încredere absolută în moralitatea Sovietelor, le credeam incapabile de-o nelegiuire conştientă şi, dacă mă înşel, dacă sunt înşelat, sunt gata s-o strig de pe acoperişurile, caselor.

Pentru început, alerg la G.P.U. Cunoşteam acolo un om, care ţinea toate iţele în mâinile sale, care mă stima şi-l stimez. Îi spun toată prietenia ce mă leagă de Victor şi credinţa mea în curăţia sa morală.

Mă ascultă cu multă atenţie şi câteva zile, mai apoi, Victor e liber. Jubilez. Vedeţi? Nu-i ce gândiţi voi. Zâmbetele îndurerate mă cruţă de un răspuns, pe care mi-l dau mai târziu evenimentele, doborându-mă, căci eu eram imbecilul.

Dar, pentru moment, cred, mai mult ca niciodată, că sunt omul care poate

face mult bine. Oare nu s-a văzut că vocea mea a fost ascultată în instituţia cea mai de temut din Rusia bolşevică? Ce-mi mai trebuia încă pentru a fi un om binefăcător?

Să ne oprim deci şi să cultivăm puţin aceste relaţii, mai preţioase între toate.

BEKOVO

Vizitez împrejurimile Moscovei şi închiriez trei camere într-o *datşa* (casă de ţară), la vreo patruzeci de kilometri de Moscova, pe linia Kazan. E frumosul Bekovo, pentru trei luni: mai, iunie, iulie.

Câte lucruri de aflat! Câte lucruri de spus! Dar totul e mort şi îngropat, afară dacă dracul mi-acordă zile suficiente, ca să revin la datoria mea.

La Bekovo suntem în inima pădurii, ticsită cu privighetori şi ţânţari. Aer, răcoare, singurătate, pitoresc. Se închiriază camere, cu nemiluita, iar ţăranii se dedau la reflecţii ciudate pe seama evreilor, care nu se uită la preţ:

— ”De ce *înainte* evreii erau cei care o duceau mai bine şi tot ei sunt cei care o duc şi-*acum*?”

Ştiu eu, pentru ce? Mai întâi, eu nu cred în *evreu,* ci în *om.* Şi apoi nu cunosc nimic din viaţa lor, nici cea dinainte, nici aceea de azi. În schimb, văd ţărani invidioşi, haini, care construiesc *datşe* cu zecile şi-ţi iau trei sute de ruble pentru două-trei camere goale sau cu un pat, fără lenjerie! Ei bine, dacă evreul plăteşte mai repede decât rusul, apoi vinovat eşti tu, burghezie nouă, care pretinzi că banul nu are miros?

Gazda noastră este dintre cele mai amabile. Vorbeşte rusa în mod inteligibil şi ne ascultă atât de atentă, încât ne înţelegem de minune. Ca şi cu Mişa, bâlbâiala noastră în ruseşte amuză întreaga familie, căci ţăranca noastră de treabă are mulţi copii care, Fără să fie evrei, nu umblă după meserii uşoare.

— N-aveţi, întâmplător, un pian?

— Da!, se află la vreo şaptezeci de verste de-aici.

— Aduceţi-l.

Facem târgul şi ţăranca scrie bărbatului ei. Acesta soseşte, într-o zi, cu pianul. Pe ce? Pe legea mea, într-o teleguţă, de-a lungul a şaptezeci de verste şi pe drumuri păcătoase! Dar, pianul este piesă frumoasă. Ne întrebăm pentru câţi puzi de făină a fost achiziţionat, în timpul teribilei strâmtorări din epocă, atunci când se spune că un ţăran pretindea cel puţin o „batistă”, de la trecătorul care-i cerea un pahar cu apă.

Execrabilă omenire - Nu era Molohul inimii noastre, nici apăsarea elanului

nostru, – nimeni nu sacrifica o picătură de sânge pentru viitorul acestei lumi, nedemne de-o soartă mai bună.

MURMANSK

Pe la jumătatea lui iulie încep să am bănuieli serioase, despre moralitatea regimului revoluţionar. Dar nu sunt decât îndoieli. Nici o certitudine. Când sunt împreună cu unii, nemulţumiţi, criticile lor mi se par atât de întemeiate, că-mi smulg strigăte de indignare. Când însă petrec o seară cu alţii, oficiali, ei îmi opun atari argumente, încât îmi vine să le cer iertare de a-i fi bănuit. Deci, nici o emoţie. Merg cu Rusia.

Biletele de liber parcurs sunt gata şi o ştergem spre Oceanul îngheţat de Nord. Cretanul este cu noi. Un tovarăş român, înarmat cu o hârtie de liberă trecere, ne întovărăşeşte în calitate de ghid-interpret, pe socoteala mea. Iată-ne patru hoinari, cu tovarăşa mea, liberi să urce şi să coboare, unde vrem, în această a şasea parte a globului. Asta, însă, nu înseamnă abdicare a spiritului de justiţie. Într-adevăr, nu uit că dacă nu plătesc biletele de tren, dacă uneori ne sărbătoresc sau ne găzduiesc, sosind în Rusia, mă precedase o „zestre": zece lire şi un film care m-a făcut popular în toată Uniunea, cum nu sunt nici în Franţa, ba chiar nici în România. Ajuns-am la ziua socotelilor? Mai întâi, ar fi trist. Pentru mine, chiar foarte favorabil.

Urcăm spre nord, în linie dreaptă, cu oprire la Leningrad. Traversarea Careliei mă impresionează puternic, cu miile sale de kilometri de păduri – numeroase şi neîntrerupte şi nenumăratele lacuri pustii. Calea ferată, construită în timpul războiului, a costat viaţa a mii de prizonieri, cosiţi de tifos şi scorbut.

La Murmansk e capătul lumii „civilizate". Ne aflăm în plin cerc polar. Dune înfiorătoare. O, cetate de barăci. Miros de peşte sărat. Câţiva localnici, rari, cu mers agale şi capul plecat, se încrucişează pe vaste terenuri pustii, pe care nu le poţi numi străzi.

Un incident: abia coborâţi din tren, un agent al G.P.U.-ului ne cercetează un minut, apoi un semn cu degetul şi ghidul nostru este chemat, interogat şi luat cu el. Nu departe. Prin fereastră, îl vedem percheziţionându-l şi tratându-l cu asprime. Mulţumesc, pentru aşa bilet de „liberă trecere". O să ne închidă pe toţi?

Nu! Nicio teamă, câtă vreme suntem semi-oficiali. Asta o să vină, poate. Îmi fac chiar urări să se întâmple. Trebuie cunoscut totul. Dar, Sovietele m-au scutit de această experienţă. Nu voi cunoaşte închisorile sovietice, decât vizitând câteva din ele, ca om liber.

Tovarăşul-ghid revine furios, vexat de acest afront. Vrea să reclame la Comitetul executiv local. Ne ducem să ne lăsăm valizele la han şi plecăm în căutarea Comitetului Executiv, despre care nimeni nu ştie unde se află. Se află oare un partid comunist la Murmansk? Habar nu au.

Dar, iată *Pravda Polară.* Brr! Un *Adevăr Polar,* asta trebuie să fie straşnic de glacial!

Nicidecum. Oamenij, cei mai călduroşi locuiesc la poli. Ne convingem, declinindu-ne numele şi calităţile. Efuziune. *Pajaluista!* Telefonul zbârnâie. Comitetul se mişcă. „Sunteţi oaspeţii noştri!” *Spasiba!*

Vizită la Muzeul Polar. Foarte interesant şi instructiv. Nu se îndoieşte nimeni, la Paris, de ignoranţa în care trăim.

Vizită şi la marile instalaţii de sărare a peştelui de la Murmansk. Cele mai moderne instalaţii. Munçitori şi muncitoare, plini de elan, sunt mulţumiţi de noua lor soartă. Administraţie laborioasă!

Şi iată-ne plecaţi într-una din cele mai rare excursii din viaţa mea: patru ore de mers cu barca motorizată, spre golful Kola până la Alexandrovsk, aflat între două coline, ce-şi strigă la cer pustiul lunar.

Vizită la Institutul Biologic. Minunăţii marine, ce-ţi fac ignoranţa să roşească. Director, un om serios, capabil, om de ştiinţă şi de bună credinţă. Nu-i o sinecură la capătul Pământului.

În sfârşit, înapoiere sub faimosul soare de la miezul nopţii. Cine nu l-a văzut, trebuie să-l vadă chiar dacă ar trebui să comită un furt.

KEM

Coborâm spre Marea Albă. Vrem să vizităm faimoasele insule Solovki, unde zac „prizonierii” politici. De la Kem se face îmbarcarea. Dar, n-avem permisul special, necesar. Telefonez la Moscova şi în aşteptarea răspunsului, ne ducem să mâncăm în cel mai frumos şi mai bun restaurant din toată Uniunea Sovietică. El aparţine G.P.U.-ului şi merge, aşa cum trebuie să meargă tot ce aparţine G.P.U.-ului.

Nimeni nu-i retribuit. De la director la plonjeur şi orchestră, toţi sunt prizonieri liberi. Liberi să umble prin Kem. E o situaţie preferabilă celei gustate la Solovki. De asemeni, fiecare contribuie şi totul merge ca pe roate.

Serviciu european, impecabil. Bucătărie mai presus de orice critică. Chelneriţe frumoase, amabile, melancolice. Încercăm să le tragem de limbă. Imposibil. Mute.

Dar, dacă la Kem se mănâncă bine, de dormit nu-i nici bine, nici rău. Nu este nimic. Protestăm. Suntem vârâţi în două camere, al căror mobilier se

reduce la două paturi. Ceea ce este perfect. Mai puţin perfect sunt ploşniţele care năvălesc în cavalcadă, îndată ce ne lungim pentru o mică siestă. La revedere, frumoasele mele! O întindem de îndată. Ne ducem la spital, unde suntem înghesuiţi tuspatru „în camera de gardă: doi într-un pat, doi pe duşumea. Şi ne petrecem noaptea, asurziţi de urletele unei femei, dintr-o cameră de-alături, care nu putea să-şi nască viţelul.

A doua zi, părăsim Kem, renunţând la Solovki şi la răspunsul de la Moscova; acesta va veni afirmativ, trei zile mai târziu şi nu ne va găsi.

R.S.S.A.M.

Acum, urmează o coborâre lungă de trei mii de kilometri, care pe va conduce până la porţile Odesei, la Tiraspol. Mergem în R.S.S.A.M., iniţiale al căror sens nu va fi ghicit de prietenii mei români. Ei bine, este Republica Socialistă Sovietică Autonomă Moldova, titulatură puţin lungă, ca tot ceea ce este sovietic. Dar când eşti de mamă şi limbă română, cum sunt eu, merită osteneala să faci călătoria, dacă vă îndoiţi mai mult de inimile de aur, ea să vă arate Moldova comunistă la lucru.

Comuniştii moldoveni sau alţii nu sunt decât cu numele. Această speţă este de asemeni necunoscută de U.R.S.S., decât numai în lume. Se numesc aşa, asta-i tot. În fapt, nimic nu este în comun, începând cu pâinea pe care şi-o smulg de la gură aici, ca de altfel peste tot. Dar dacă nu sunt comunişti, nici chiar socialişti, se află ceva mai bun: intenţia omului superior care vrea să dea sclavului o viaţă mai bună. Trebuie să ţinem socoteală că el nu poate, totdeauna, ceea ce vrea şi ce nu vrea, căci U.R.S.S. se oglindeşte în întregime mai bine în lacurile mici decât în cele mari. Peste tot, mâna aceleiaşi femei înţelepte pipăie febril pântecele vieţii şi vrea, vrea din toată inima, să-i smulgă copilul de mâine. Dar, iată nenorocirea. Această mână este lipsită de răbdare, de incusinţă. Şi infecţia ameninţă atât pâatecul mamei, cât şi ochii copilului. Totuşi înţeleapta-femeie nu vrea să audă de dreptate. Ea este o bătrână târfă, pe care orgoliul unei naşteri cu orice preţ o interesează mai mult decât sănătatea copilului şi condiţiile în care el se va naşte.

Nicăieri, pe toată întinderea Uniunii, nu veţi întâlni ca-n Moldova şi Armenia, oameni mai simpli şi mai dezinteresaţi, dăruiţi cu mult elan operei de redresare oficială. Veţi simţi că toţi muşchii organismului micului Stat sunt întinşi către un singur ţel: alimentarea vieţii noi, a celor care sunt numărul, singuri ei. Şcoli, spitale, sanatorii, fabrici moderne, uzine electrice, grădiniţe de copii, creşe, colhoz, sovhoz se îmboldesc claie peste grămadă, în aşa fel încât nu mai recunoaşteţi regiunea, după prima voastră vizită. În aceste două

republici orfane, comisarii poporului sunt îmbrăcaţi ca nişte cerşetori şi cu greu se descurcă la sfârşitul fiecărei luni. Cunosc unul care, ca să mă acompanieze în turneu, a trebuit să se împrumute cu douăzeci de ruble, pe care le lăsă nevestei, pentru tot timpul cât va lipsi. Doctoriţa Ecaterina Arbore, comisar la sănătatea publică a Moldovei, devenită de azi pe mâine simplă cetăţeană, n-a putut găsi un culcuş la Moscova (şi totuşi nu era „troţkistă”).

Unde s-a mai văzut aşa ceva, dacă nu pe acest pământ?

Şi totuşi, facticele pândeşte opera, o ameninţă cu prăbuşirea, exact ca în frumoasa legendă a mânăstirii Argeş, ale cărei ziduri se prăbuşeau noaptea, pe măsură ce le ridicau ziua. Ce sacrificiu va trebui deci făcut, pentru a pune capăt nenorocirii? În legendă, a fost suficient un suflet de femeie. Şi arhitectul, meşterul Manole, nu a şovăit să-şi zidească propria-i nevastă, pentru ca opera să învingă.

Ce vor trebui să sacrifice arhitecţii comunişti, pentru a vedea triumful operei lor? N-au ei oare o nevastă, care se numeşte Doctrina şi care este mai vinovată decât inocenta femeie a meşterului Manole? Nu din cauza Doctrinei se datoresc toate nenorocirile operei socialiste?

Vai! În zilele noastre, oamenii îşi iubesc mai puţin opera decât nevestele. Nu mai este nici un meşter Manole.

VOLGA

Nijni-Novgorod-Balakhna – Oare se ştie în Occident că se călătoreşte pe Volga, în condiţii excelente? Noi nu ne-am îndoit deloc. Ceva mai mult, ne pregătim, fizic, să întâmpinăm câţiva duşmani ai corpului; paraziţi, feluri de mâncare grele, balonări groaznice.

Ne închipuim Volga brăzdată de corăbii viermuite de timp şi gâfâind de oboseală seculară.

A fost o revelaţie, care ne-a zăpăcit şi pe care o salutarăm cu strigăte de bucurie. „Radiscev”, „Pravda”, „Lermontov”, „Spartacus”, „Internaţionala a III-a” şi încă altele sunt nave fluviale moderne, al căror confort, bucătărie, serviciu, scrupuloasa respectare a itinerarului nu cedează cu nimic în faţa celor mai buni rivali din Europa occidentală. Pe nici un vapor din Europa n-o să mâncaţi nisetru şi icre negre proaspete, şi dacă o să vă poftească inima, delicioşii pepeni de Volga, ca desert, – de care ne-am ghiftuit între Nijni şi Astrahan.

Desigur, e puţin cam scump pentru punga unui proletar, dar e mult mai scump ce vi se oferă în bistrourile cu morgă şi lachei. Cu patru ruble, ai

mâncat tot ceea ce Volga îţi poate oferi de băut, ceea ce numai Caucazul coace la lumina soarelui.

Hotărâsem să cădem la Nijni neanunţaţi, ca să vedem şi să auzim, dând târcoale pe ici şi colo. Într-adevăr, acum nu mai aveam nici ghid, nici bilet de liberă trecere. Două perechi în căutarea idealului. Şi îndată, în această dimineaţă de vagabondaj incognito, auzim sunete de clopot, care ne întristează. Aceste dangăte de clopot se vor înmulţi pe viitor şi vor fi pretutindeni la fel: soarta muncitorului, care nu-i decât muncitor, a ţăranului care nu-i decât ţăran sau mai rău, soarta muncitorului care protestează, neavând nimic îmbucurător sub dictatura comunistă. De-o parte muncă puţină, prost retribuită, şomaj, privaţiuni, persecuţii; de alta favoritism, alesul pe sprânceană, abuz, sinecuri, deturnări de fonduri, turnătorie, politicărie. Cei care ne vorbesc nu ne cunosc, dar ne văd străini, fără ghizi şi ni se destăinuiesc, sinceri, adânc mâhniţi şi mereu fideli regimului, al cărui viitor este opera lor însăşi. Dar, ei suferă, se plâng şi vor ca totul să se schimbe.

Ne trebuie puţină pace, un pic de tihnă, o existenţă de muncă asigurată. Destul cu discursurile, parada şi politica veninoasă. Nu mai putem. Dar, asta ne priveşte numai pe noi. Şi străinul ştie că ne batem totdeauna ca leii şi mult mai bine ca acum zece ani, căci noi ştim acum că ceea ce ne poate veni din afară este mult mai rău decât de ceea ce ne plângem.

Iată un limbaj adevărat, care ne poate întrista. Nu ne fortifică deloc. Şi n-avem nimic de învăţat, când amabile personalităţi vin să ne arate feţe vesele şi când vin să ne perie cu tablouri, ce sunt pentru noi un decor, un decor real, din care va rămâne o parte, desigur, dar care totuşi nu-i decât un decor.

Astfel fu la Nijni-Novgorod şi tot aşa va fi pretutindeni. Am fi vrut să găsim aceeaşi impresie pe faţa tovarăşului Barbusse, cu care ne-am încrucişat paşii aici, ca şi la Sukum. Dar la Nijni, el era bolnav la spital, fiindcă voiajează cu avionul şi l-a tras curentul. La Sukum, era grăbit, trebuind să se ducă în creierul munţilor, ca să vadă pe „cel mai bătrân om din lume”.

De asemenea, ne-am mărginit la vizitele pe care trebuia să le facem. Şi totul era frumos, chiar foarte frumos. Mai ales formidabila fabrică de hârtie de la Balakhna, de lângă Nijni, care este una dintre cele patru fabrici mai mari ale Europei, dar care nu funcţionează şi va continua să meargă prost, fiindcă atunci când eşti dogar nu poţi deveni farmacist de pe-o zi pe alta. Dar, decorul! Ah!, somptuoasele „locuinţe muncitoreşti”!, vilele superbe construite împrejurul fabricii, în plină verdeaţă şi care i-ar face să pălească de gelozie pe toţi muncitorii Americii, despre care se spune că fiecare are un „Ford”. Ce pot să însemne casele în serie, pe lângă vilele în care locuiesc la

Balakhna muncitorii sovietici!

Muncitorii? Care muncitori?

E mai bine să nu insistăm…

Kazan. — Iată-ne în regatul tătarilor, al căror suvenir înspăimântător serveşte încă şi astăzi mamelor din România ca să-şi cuminţească copiii, când o iau razna. „Vin tătarii” şi ai zice că şi năvălesc, – sunt expresii ce se aud şi în zilele noastre pe câmpiile României. Dar, nu-i decât o amintire. Ghinghis-Han e mort. Nici picior de tătari. Kazan va fi oraşul de pe Volga, care va rămâne viu în memoria noastră, ca unul din cele mai prieteneşti, mai entuziaste, din câte am cunoscut în U.R.S.S.

Oficial sau neoficial, omul este aici cel mai aproape de firea lui bună de învins. Este sărac şi murdar. Îl rod epidemiile, mai ales trahomul care-l orbeşte. Iată pentru ce, cea mai frumoasă operă, comunistă, pe care tătarii o vor realiza, va fi măreţul institut destinat luptei împotriva acestei maladii teribile a ochilor. Mai întâi, ne-au dus la vreo sută de verste, ca să ne arate pe fratele ignorant: ţăranul fanatic, superstiţios, murdar şi recalcitrant. Nu se vor grozăvi, nici nu vor face „paradă”, ca atâţia alţii, ci ne spun pur şi simplu, desfăcându-şi braţele:

— Iată ceea ce am moştenit de la Ţar! Noi trebuie să ridicăm de jos acest om, dar suntem săraci.

Ei nu sunt nici mari mâncăcioşi, nici beţivi. Banchetul pe care ni-l vor da, va fi frugal. Niciun discurs, numai inimi cinstite.

La debarcader, atât la sosire cât şi la plecare, o mulţime compactă este aceea care vine, exuberanţi şi timizi. Înainte de-a ne despărţi, ţin să ne ofere o tichie şi o pereche de papuci tătăreşti.

Hei! Bravule Kutui! Excelentule Mohamed Nurdin Sultanov! Când ne vom revedea? Şi tu Taghirov, care-mi pari cel mai solid dintre toţi, pentru ce ţi-ai zburat creierii? Erai un om de credinţă sau un ticălos?

Samara. — Aici avui un incident, care îşi avu ecou în Franţa, deformat cu rea credinţă încât sunt obligat să restabilesc faptele. Iată, mai întâi, acest ecou aşa cum a apărut în „Le Temps”, din 16 octombrie 1928:

Rusia – Comisariatul Instrucţiei Publice continuă revocarea foştilor înalţi funcţionari care ocupă diferite locuri în administraţiile ştiinţifice şi ale muzeelor.

Astfel, au şi fost revocaţi domnii Gravé, vechi membru al Curţii de casaţie; Şildovski, fost guvernator; Minkovici, vechi director al Ministerului de Interne.

Cât priveşte pe amploiaţii din muzee, se revocă toţi titularii care au fost în trecut ostili bolşevismului.

Lucru curios, această măsură ar fi inspirată comuniştilor de către Panait Istrati, care vizitând muzeul din Samara, a atras atenţia autorităţilor sovietice asupra faptului că în acest muzeu a fost reunită o frumoasă colecţie de fluturi din Africa, în timp ce nu se vede nimic referitor la foametea de altădată şi nici despre războaiele civile.

N-am „inspirat nimic comuniştilor" şi nu am atras atenţia autorităţilor sovietice despre ceva în acest sens. (Dacă am făcut-o odată, în mod violent, se va vedea în partea a treia a acestei cărţi; faptul n-a avut răsunet, vai!, decât în ce priveşte durerea omenească, în nici un caz de-a mă fi pus în postura de delator, aşa cum insinuează „Le Temps", în incidentul de la Samara.)

Acest oraş – centru al foametei teribile, fără egal pe acest pământ, – nu avea nimic care putea atrage un istoric sau un scriitor de la antipozi, dacă nu un muzeu în care să se găsească toată documentarea privitoare la flagelul care a costat viaţa a şase milioane de fiinţe omeneşti, între anii 1920-1921. Şi era natural, ca sosit acolo, să cer să ne ducă la acest muzeu, neîndoindu-mă de existenţa lui într-o ţară de muzeomani imbecili.

Ne-au condus acolo, unde am trecut dintr-o sală într-alta, fără a vedea altceva decât stupidităţi, pe care le înghesuie în nu importă ce muzeu de provincie, din nu importă ce ţară.

— Dar, unde-i deci muzeul foametei, de la voi?

— Încă nu l-am instalat, tovarăşe. Ne lipseşte localul.

— Cum?! Ca să etalaţi tot acest talmeş-balmeş aţi găsit un local, dar pentru a arăta ce aveţi, singurii pe lume, daţi din colţ în colţ? Arătaţi-ne documentele.

— Sunt încuiate şi cheia este la director, care nu este aici.

— Vă rog să plecaţi, de îndată, să-l căutaţi pe director sau cheia. Pentru asta am venit aici.

Aleargă după el. Un bătrân bărbos pe deschide. Ne aflăm în prezenţa unui

atare material documentar, încât ne cutremurăm de oroare. „Eşantioanele" de ceea ce se chema „pâine", în timpul foametei sunt de neînchipuit. Rapoartele miliţienilor, care se duceau să ancheteze acolo unde se produceau cazuri de antropofagie, sunt naraţiuni pe care nici un scriitor nu le-ar fi putut inventa. Totul vorbeşte, cu elocvenţă, de-o epocă de tortură, care te revoltă, că eşti om.

Dar aproape toate aceste documente, care sunt conservate claie peste grămadă într-un colţişor întunecos, sunt deteriorate. Şi cum cer câteva copii după fotografii, mi se răspunde că muzeul nu posedă clişeele:

— Un fotograf particular le-a făcut, dar a murit în timpul lucrului, contaminat de tificii înfometaţi, pe care-i fotografia.

Bineînţeles, eroii mor. Aşa că nu ne rămâne decât să privim, cu dispreţ, omuleţii care strâng în faţa noastră obiectele preţioase, înainte de-a le depozita din nou pentru ani şi ani şi unde nu vor mai găsi, într-o zi, decât un morman de ţărână. Şi cum ne dau registrul, ca să ne scriem impresiile noastre binevoitoare, scriu: „Conservatorii acestui muzeu nu sunt tovarăşi, ci contrarevoluţionari." Şi enumăr motivele aprecierii mele.

Apoi, ziariştii – care ne înconjoară – înhaţă „mingea" şi-o aruncă mai departe. Ceea ce s-a petrecut mai apoi, n-am ştiut-o decât din ziarul „Le Temps", care ştie tot şi o spune necinstit în franţuzeşte. Acest ziar, pentru care n-am existat niciodată, nu mă descoperă decât atunci când sunt expulzat din Gercia sau ca să spună cititorilor ce cekist feroce devenisem în Rusia.

Sărmani prostuţi!

Saratov-Pokrovsk. — Ceea ce-i mai important la Saratov este să te duci să vezi Republica germanilor de pe Volga, a cărei capitală Pokrovsk se află pe malul opus fluviului. Din nefericire, n-am putut-o vizita decât din mers. Dar, e suficient să vezi aceşti oameni, ca să remarci diferenţa de rasă şi obiceiuri. Aici, ca şi în Moldova sovietică şi Caucaz, vei descoperi acelaşi colonist german, sobru, bun organizator, inteligent, curat, tenace în a crea, nu importă unde, mai binele. În Rusia, vei repera de departe menajul său ordonat şi prosper, ivindu-se ca o dovadă de civilizaţie în mijlocul unei barbarii sărăcăcioase.

Atari insule de economie germană exemplară avem şi noi în România. Sunt născut acolo şi am trăit în vecinătatea lor. Alături de Brăila, la Baldovineşti, se poate vedea *Satul nemţesc:* cele mai frumoase case, cele mai frumoase vite, oamenii cei mai paşnici, exact ca în Rusia, al cărui ţăran este

fratele nenorocit al ţăranului nostru.

Ce fac comuniştii din aceste cămine prospere? În ochii conducătorilor din Pokrovsk şi în cuvintele lor hotărâte am citit cuvintele lor ferme, hotărârea germană gata să se cabreze dinaintea oricărei tentative care ar ameninţa să reducă bucata cotidiană de şniţel garni, pe care viaţa îl datorează oricărui bun german.

Este singurul ţinut unde vizita noastră s-a redus la vizite, fără mâncare, fără chef, fără cea mai mică alocuţiune. Le păstrez o amintire frumoasă.

Dar, cum ni se făcuse foame, părăsind Republica lor, rugarăm pe ghizii noştri să ne ducă nu importă unde, în desişurile Volgăi, ca să ne desfătăm cu un borş de nisetru, pregătit de îndată, de pescari adevăraţi. Ore întregi, am uitat de foame şi ne-am săturat cu spectacolul ce-l ofereau ochilor noştri malurile sălbatice ale acestui fluviu măreţ. Am retrăit copilăria mea, anii cu Codin, în împărăţia sălbaticei noastre Dunări.

Abordăm o coastă, din cele mai ferite de „civilizaţie”, unde bărbaţi, femei şi copii ieşeau ca nişte sălbatici din cavernele săpate în nisip. Frumoase şi numeroase instrumente de pescuit se uscau în bătaia vântului. Singurătate. Duşmănoasă. Nici o primire.

— Ne aflăm la un pescar culac, spuse unul dintre ghizii noştri. Nu ne iubesc.

Asta se vedea. Stăpânul, – tare pe tihna lui, urând grozav pe comunişti, – vine totuşi să ne întrebe ce căutăm pe acolo. La dorinţa ce o exprimăm, scoase din Volga un nisetru cât un viţel, ni-l arătă o secundă, spuse preţul şi-l aruncă înapoi în capcana din apă, fără să mai aştepte răspunsul nostru.

Ne îndepărtăm. Nu preţul ne alungase, ci ura lui faţă de om, căci nu venisem acolo decât pentru nisetru. Plecarăm mai departe, ca să abordăm malul ospitalier al pescarilor care ne întâmpină frăţeşte şi ne prepară un borş straşnic, cu diferenţa că nisetrii nu erau mai mari decât nişte pisoi avortaţi.

— Pentru ce aceiaşi pescari, pe acelaşi fluviu, unul pescuieşte viţei, iar celălalt pisoi?

— Ceea ce dumneavoastră aţi văzut, unul are capital, celălalt doar inima lui simţitoare.

Astrahan. — „Gurile” Volgăi. Oraş rău-mirositor. Miriade de ţânţari. Ciumă, malarie, holeră.

— Birjar! Condu-ne la cel mai bun hotel din oraş.

— E „Komunalnaia Goslinița.

La hotelul „Comunal”, cer două camere:
— Ei?! Curate?
— Curate.
Paturi, care-mi par suspecte. (Am experienţă.) Le răstorn şi iată înspăimântătoarele ploşniţe, pe care le cunosc din belşug. Dar acum nu mai vreau. Am şi eu dreptul să trăiese fără ploşniţe, mai ales că preţul este foarte piperat.
Furios, ies pe culoar, care-i sumbru şi fac un tapaj românesc, convins că se poate ierta totul oamenilor, afară de a se lăsa devoraţi de ploşniţe şi a se acomoda cu această vermină (uşor de nimicit), aşa cum te acomodezi cu un picior de lemn. În biata mea copilărie, am gustat totul, afară de acest supliciu pe care mama nu-l tolera: „Situaţia bună, – îmi spunea, e greu de cucerit, dar curăţenia este la îndemâna oricui”. Şi când am văzut în Crimeea case pentru copiii abandonaţi, dar unde aceşti copii erau prizonierii a mii de ploşniţe, am spus că mai bine să-i bată şi să-i oblige să facă curăţenie, decât să fie blânzi cu ei, lăsându-i să creadă că vermina face parte integrantă din organismul nostru.
Aşa că, drăcuind pe culoar, reclamam o cameră fără ploşniţe. Atunci, o uşă se deschide în întunecimea culoarului şi un om scund se aprppie de mine:
— Tu eşti acela care înjură astfel?
— Rakovski! Cum? Locuieşti într-un hotel cu ploşniţe?
— Nu. Nu sunt peste tot. Din cauza unui congres, care se ţine acum, a trebuit să împrumute paturi, pe unde au găsit.
Ne grăbim să intrăm la el. O singură cameră, în care cu greu ar fi putut intra cinci persoane, un paravan care ascunde patul şi lavaboul. Geamantane înţesate cu cărţi. O masă plină cu hârtii. Rakovski lucrează la *Viaţa lui Saint-Simon.* E bolnav de malarie. Mai suferă şi de nu ştiu ce altă boală, de care nu se poate îngriji la Astrahan.
Nu are idei negre. Mereu gata să se bată şi mai mult ca oricând, convins de… De ce? Nu aş putea-o spune. Din cuvintele lui nasc convingeri, dar spre a le defini, timp pierdut. Căci chiar când sunt prieteni, ambasadorii bolşevici rămân diplomaţi.
Aşa că el preferă să ne vorbească, cu entuziasm, despre lotus, care se încăpăţânează să trăiască aici ca şi când ar fi în Egipt. Şi ne descrie existenţa melancolică a acestei flori, hărţuite de frig. El ne exaltă încă opera de fertilizare a nisipurilor din jur, milioane de hectare, cu ajutorul plantelor speciale.
— Trebuie ca voi să vedeţi aceste două miracole din delta Volgăi.

Locuim acolo opt zile. Ne va întovărăşi el-însuşi la nisipuri, deşi foarte îndepărtate, la invitaţia binevoitoare a autorităţilor locale, care-l roagă să faciliteze sarcina vechiului prieten, care sunt. Şi iată-ne admişi oficial în intimitatea marelui proscris, care ne transformă sejurul, din această cloacă pestilenţială, într-o bucurie de fiece clipă.

Tovarăşul Orloff, – care a coborât într-o zi într-un puţ, ca să-şi lase acolo pe vecie ambele picioare, – este promotorul fanatic al acestei munci urieşeşti, care avea nu numai să fixeze nisipurile care fugăresc sate întregi şi ameninţă să astupe îmbucătura Volgăi, ci să le facă accesibile culturilor. E un cadru de roman epic. Nu voi urmări explicaţiile tehnice, debitate cu volubilitate de acest erou paralitic, dar voi admira credinţa lui şi aceea a interpretului nostru, care – la rândul său – a pierdut nu picioarele, ci aripile sale, se cramponează de cârje şi merg împreună de-a lungul stepei imense, încât este imposibil să-i urmezi prin mărăcinişurile care-ţi însângerează mâinile şi faţa.

Ei uită de noi. Noaptea, tare coboară, ne izolează unii de alţii. O tăcere de mormânt înăbuşă vocile celor care se strigă între ei, fiecare luptând cu nămolul şi greutăţile de-a regăsi drumul spre remorcherul care ne aşteaptă la o leghe.

Singuri, omul în cârje şi cel fără aripi, amândoi în susul colinei, cu figurile bronzate de ultimele raze ale asfinţitului, gesticulează, se precipită la dreapta şi la stânga, examinează mărăcinişul, descriind cu braţele largi cercuri, ce vor să îmbrăţişeze pământul, arătându-şi unul altuia marşul bolşevismului în lume.

Câteva zile mai apoi, pornim, fără Rakovski, ca să vizităm lotusul, cale de-o zi cu vaporul în labirintul deltei, imens imperiu al plantelor rare, animalelor şi păsărilor sălbatice, unde nimeni n-are dreptul de-a vâna, nici pescui. Un remorcher *„Tov. Stalin”* ne conduce acolo, încadraţi de oficiali, dintre care unul, care are aerul de-a fi şeful excursiei, îmi pare prea puţin inteligent. Îmi reproşează simpatia mea pentru Opoziţie, ai cărei lideri nu sunt decât „trădători”. Şi ca să-mi dovedească justeţea a ceea ce spune, aduce un argument, delicios, hazliu şi inedit. Iată-l:

— Ştiţi ce spun locuitorii din Alma-Ata, când l-au văzut pe Troţki, venind aici?

— Nu.

— Ei bine, ei au spus; „Iată că revine vechiul regim!”

— ?!

TRANSCAUCAZIA

Tiflis: – Părăsesc Astrahanul, luând malaria cu mine. Ultimele patruzeci şi opt de ore de sejur în acest oraş le petrec în pat, unde mă devoră o febră de cal. Totuşi mă scol şi plecăm pe Marea Caspică, până la Makatci-Kala, de unde luăm trenul spre Tiflis.

Este a doua oară când pătrund în Capitala Georgiei. Şi voi reveni încă de trei ori, la înapoierea din Erevan, Baku şi Kahetia.

Tiflis este cel mai frumos oraş al Uniunii şi acolo unde se stă la coadă, cel mai mult, ca să poţi lua o pâine. Aceste cozi încep la ora trei dimineaţa. De ele şi de altele, scriitorii francezi „pe linie" nu pomenesc.

De asemeni, aş putea scrie o carte, la rândul meu, ba chiar două, consacrate Georgiei pentru a umple marile lipsuri din acele cărţi, înţelepte şi stupide, absolut false şi total de neînţeles, născute din pana cutărui scriitor, care a fost odată un om şi ar fi câştigat să rămână astfel.

Sărmană lume… Sărmană artă… Sărmană conştiinţă umană. Cât sunteţi de jalnice, de dispreţuit! Un oscior pentru stomacul vostru şi o firimitură de vanitate pentru inima voastră seacă vă sunt de ajuns, vă copleşesc de fericire şi tihnă, făcându-vă orbi, surzi şi muţi, transformându-vă în nişte limaxi, făcându-vă să uitaţi suferinţa revărsată de tirani pe întreg pământul.

Tiflis, Georgia, Transcaucazia, întreaga Uniune Sovietică, nu aici şi nici astăzi, ar putea spune ceea ce sunteţi. Dar, voi vomita de îndată simbolul a ceea ce au făcut din voi. Şi numai aşa, voi dovedi că nu v-am mâncat pâinea degeaba.

Borjom. — Itinerariul nostru prevede, în acest sfârşit de septembrie, o lună de oprire, ca să ne clasăm impresiile şi pe cât posibil să scriem primul nostru volum. În ce mă priveşte, sunt un om pierdut: nimic vesel nu va ieşi de sub peniţa mea. Dar, Cretanul, care-i poet, se face tare să spună lucrurile, cu dibăcie, încât publicarea cărţii noastre la Moscova să fie cu putinţă. Nu ni se cere mai mult la Moscova, decât să ne publice articole, care să fie „pe linie". Asta ar fi bine şi pentru punga noastră comună, destul de sleită. Desigur, nu cu orice preţ.

Rugăm guvernul georgian să ne faciliteze această şedere de-o lună, fără nimic altceva decât condiţii de viaţă obişnuite oricărui cetăţean sovietic, care nu e nepman sau comisar al poporului, căci nu putem plăti pentru o singură cameră şapte ruble pe zi; pentru fiecare dintre perechile noastre.

Suntem striviţi de generozitate; guvernul ne oferă ospitalitate completă în casa lui de la Likanski-Dvoreţ, lângă Borjom. Ceva somptuos. Ne aflăm în fostul palat al marelui duce Mihail Nicolaevici Romanov, care a fost omorât. Se cam simte sângele şi noua fericire însângerată.

Şedere de neuitat, adesea tristă, alteori melancolică. După ce parcurgem în automobil faimosul drum al Vladicaucazului, ne îndreptăm spre Ţihisvari şi Abastuman. Am momente când nu-mi vine să cred că poate exista atâta fericire pe pământ, rezervată unei infime părticele a omenirii.

Şi Cretanul scrie, scrie, în timp ce eu prind o răceală şi mă îndop cu chinină, de patru ori pe zi.

Erevan. — Armeanul este un om pe care-l cunosc bine, la fel ca pe grec şi evreu. Tustrei îmi sunt tare simpatici, în ciuda defectelor lor, printre care reproşul că dacă soarele ar dispărea pe vecie, ei ar fi primii oameni în stare să se acomodeze.

Nu-i, desigur, un defect. M-am convins mai ales în Armenia, care nu-i decât o ruină înfiorătoare şi care va fi prima să se refacă, graţie capacităţii de adaptare a armeanului, în ciuda comunismului. Da, în ciuda lui. Căci astăzi, când ştiu (şi se va vedea) ceea ce a devenit el în mâinile mârşave ale omului, acest comunism nu mai este în ochii mei decât un cârpaci de vieţi. În faţa lui, noi nu suntem – vai! — decât carne de tun, ca şi în capitalism (din raţiuni diferite), ceea ce nu ţine de cald muncitorului din uzină.

Falsitatea omului de la putere, care trişează cu adevărul, este la fel de evidentă la Erevan, ca şi în alte părţi ale Uniunii sau în Internaţională. Acest om duhneşte de ruşine, ipocrizie, entuziasm fals şi avantajele pe care le trage.

Dar, aici, alături de minciună, o muncă mare se împlineşte în fiecare zi. E din cauză că armeanul este mai sobru şi mai econom decât alţii. Ştie să se orienteze. Nu îi este permis să se îmbogăţească singur? Ei bine, se va îmbogăţi în comun. Şi cine ştie? Într-o zi, poate însuşi Ecimiadzin însuşi şi al său Katalicos nu vor sta prea rău.

Din cauza asta, Armenia este o juncană care suge la două vaci: sovietică şi armeano-americană, din care suge lapte destul. Ceea ce nu are, ea îl pregăteşte la faţa locului, laborios şi cu răbdare.

Akaltsik-Barcizia. — Totdeauna îmi voi aduce aminte de acest micuţ

şmecher, din marele număr de bolşevici de rasă descoperiţi şi printre ei, îndeosebi de preşedintele Sovietului local, un om care ne-a înflăcărat cu secvenţe teribile, trăite de el în timpul războiului civil.

În rest, Akaltsik este o ţară pustiită de incursiunile bandiţilor turci, care trec frontiera, fură, ucid şi se înapoiază la Kemal Paşa. A trebuit să dovedească că aveau un pumn. Au fost masacraţi fără milă. Acum, mi se spune că regiunea este „mai liniştită” şi ne invită la o penibilă dar foarte frumoasă excursie la Bardzia, patruzeci şi trei de kilometri, din care o bună parte nu poate fi parcursă decât călare. Vor, mai întâi, să ne dea o idee despre sălbăticia muntenilor caucazieni, mult mai mare decât aceea din Vladicaucaz, apoi să ne facă să vedem oraşul troglodiţilor şi ruinele a ceea ce a fost cândva mândria faimoasei regine Tamara.

Primim toţi, chiar şi femeile, cu entuziasm, căci este o bucurie pentru inimile noastre de-a auzi aceşti bolşevici, a căror credinţă este intactă, iar viaţa destul de aspră în această gaură pierdută în Caucaz. Dar, când văzurăm numărul oamenilor înarmaţi, ce ne întovărăşeau, apoi urcaţi pe cai şi escortaţi de carabinieri călări, ne întrebam dacă e adevărat că asta se cheamă o ţară liniştită! Pornirăm totuşi.

Şi nu o vom regreta niciodată.

Pe drum, am văzut o staţie agronomică construită deasupra unei vechi închisori ţariste. De ce este numai asta, atunci când eşti bolşevic?

Baku. — Nu trebuie să vă aşteptaţi să exalt sondele, fiindcă le cunosc, le-am văzut în ţara mea. Petrolul este ceea ce serveşte în zilele noastre pentru a fi plimbaţi, pe pământ şi în aer, prostituaţii acestei lumi şi germenul viitorului masacru mondial.

Ne aflăm la Baku, pentru a doua oară. Ne reamintim. Apar feţe cunoscute, toate amabile, căci omul devine amabil de îndată ce îi surâzi. Şi noi nu putem să ne comportăm altfel, în faţa oamenilor, cari nu sunt cei mai vinovaţi şi care te primesc cu braţele deschise.

Noi vizite la sonde sau puţuri, care se îndesesc ca o pădure. Cât despre soarta muncitorului, ce ştiu eu? Ce aş putea şti, comparând cifrele? Eu cunosc soarta muncitorului, atunci când sunt cot la cot cu el, la muncă. Astăzi, însă, când cobor din automobile oficiale ca să mă aşez la mese oficiale, nu vreau să mă duc să-l chestionez: el îşi bate joc de domnul care am devenit sau mă va minţi. Nu mi-au făcut-o niciodată.

Desigur, mi se arată „treisprezece cetăţi muncitoreşti”, adăpostind

douăzeci şi cinci de mii de suflete, toate noi, confortabile, prea confortabile. Pătrundem în mai multe locuinţe. Frumoase, comode. Suntem aclamaţi. Noi răspundem cu zâmbete. Un fel de-a v-aţi ascunselea.

Şi părăsim ţara aurului negru, fără să-i cunoaştem tumultul care o agită, – nimic altceva decât în palatul, unde am fost găzduiţi, cutare nepman şi cutare comunist care-şi împărtăşesc frăţeşte aceeaşi mâncare copioasă.

Telav (Kahetia). — Vizităm aici ţara faimosului vin de Ţinandali, dar ceea ce mă interesează este cu totul altceva: Telav este un centru al terorii birocratice, consecinţă nemiloasă a crudei represiuni roşii din 1923, în timpul răscoalei naţionaliste. Regiuni întregi au fost literalmente decimate.

Am vrut să vin acolo, cu un ghid ales de mine. N-a fost posibil. Ne aflam la Tiflis, unde am fost flancaţi de-o speţă de „scriitor proletar", înarmat cu o sumă de bani, de care nu aveam nevoie. Dar, în seara plecării, pocitania „proletară" se îmbătă tun, veni cu întârziere, scăparăm trenul de la miezul nopţii, vomită în tramvai de-a lungul traseului dintre gară şi hotel, atât la ducere cât şi la întoarcere.

M-am plâns preşedintelui Maharaze şi comisarului Todria, oameni responsabili, vechi bolşevici, care fură indignaţi. Şi în compania însuşi a secretarului Preşedinţiei, tovarăşul Metrevelli, plecăm la Telav. Se va înţelege că, în atari condiţiuni, nu mi-a fost deloc posibil să mă mişc. Totuşi, greci indigeni, pe care-i voi întâlni în Kahetia, mi-au spus destule care mi-au îngheţat inima definitiv faţă de un regim care alungă ţăranul georgian din căminul său, îi pune în vedere să plece unde vrea şi i se ocupă atât casa de om sărac şi pământul de către „lupii în linie".

Într-o seară, am putut ieşi singur şi m-am dus să văd una dintre aceste familii nenorocite, care rătăceşte prin tot ţinutul, crapă de foame şi se culcă prin gări. Ai de ce muri de tristeţe.

Iată ceea ce au făcut din Georgia.

Sărmani oameni!

Batum, Sukum, Novi-Afon. Acum, pentru mine, nu-i decât prăbuşirea credinţei. Transcaucazia, imperiul arbitrarului, îşi dă mâna cu Caucazul, imperiu al orgiei comuniste şi amândouă completează regula generală din U.R.S.S. Nici o urmă de voinţă care să se manifesteze jos. Opresiune, sus.

Micile guverne regionale nu fac decât să asculte de Moscova. Tonul politicii în vigoare: strivirea oricărei veleităţi de independenţă spirituală, de critică adevărată; să se servească de nu importă cine, care acceptă să voteze „pe linie”, în partid şi sindicate.

Sindicatele, mai ales, ca şi Jakt-urile (cooperativele de locuinţe), să pedepsească cu cruzime, ceea ce Ohrana ţaristă n-a îndrăznit să dea dovadă. Căci Ohrana nu era decât o poliţie, bine organizată, dar funcţionarii ei nu erau o sectă. Or, comunistul oficial este o sectă. În plus, Ohrana n-avea înfiptă mâna ei neagră în burta omului; nu-i ataca decât numai în dreptul său de-a gândi, dacă omul nu gândea ca Ţarul, risca să-şi piardă într-o zi libertatea sau viaţa, sau pe amândouă. Asta era tot şi se ştia. Aşteptând acest „accident”, omul putea încă să-şi câştige pâinea zilnică. Înainte sau după, muncitorul rămânea muncitor, în ciuda „carnetului negru”, demn să aibă un serviciu şi o locuinţă.

Dacă nu gândeşte ca Politbirou, el nu mai este astăzi. Mâna feroce a Partidului şi a Jaktului deţine totul, pâine şi adăpost. O bănuială şi locul tău în uzină şi locuinţa încep să se clatine. Încă un pas pe calea nesupunerii şi iată-te pe caldarâm: alungat din sindicat şi de la muncă, nimeni, absolut nimeni nu va putea să te angajeze. Eşti sortit celei mai negre mizerii, foamei şi sinuciderii. În sfârşit, dacă ţi se întâmplă să fii un „cap rău”, care îndrăzneşte, care încearcă să te frământe, într-o zi eşti cules discret şi nimeni dintre tovarăşii tăi nu va şti ceea ce ai devenit.

Iată unde au ajuns…

Teroarea loveşte stomacul şi adăpostul, adică este cea mai năprasnică dintre terori; produce, de pe-o zi pe alta, laşitatea generală şi amândouă cuplate permit tiranilor să se joace după placul lor.

Ei o fac fără sfială, în nasul învinşilor. Se sprijină pe-o minoritate guvernantă, după care puterea îşi împarte mai bunul; apoi, o masă care este imediat gata la orice, ca să-şi asigure pâinea, birocraţia care falsifică bârtiile, trădează cauza, violează femeia care-i place, pretinde de la muncitori drepturi „în natură”, beau şi-şi frâng gâtul. Paradis terestru, Caucazul a văzut automobile măreţe prăbuşindu-se în abisuri, cu şefi iluştri, femeiuşti frumoase şi tovarăşul şofer, toţi beţi morţi.

La Astrahan, unul dintre aceşti „tovarăşi şoferi” (automobilul şi şoferul Ispolcom-ului) luându-ne fără îndoială drept „comunişti” şic şi neîncetând a spune minciuni femeilor noastre, conducea ca un nebun, în ciuda avertismentelor noastre, a răsturnat un copil, trecând peste el, din fericire fără să-l omoare. M-am ridicat, i-am tras câţiva pumni ca între necomunişti, în

ciuda faptului că era şoferul Ispolcom-ului, în ciuda prezenţei lui Rakovski în automobil.

Iată ceea ce a făcut „marmelada” comunistă.

Sosiţi la Novi-Afon (Abhazia), în noiembrie, scriu la 4 decembrie 1928, prima mea scrisoare[21] la o înaltă instituţie de la Moscova, în care scriu tot ceea ce am văzut, ce ştiu şi ce gândesc. O spun într-un fel, dintre cele mai amicale, însă făţiş, în modul cel mai categoric.

Apoi, după cincisprezece zile, petrecute într-un formidabil ţinut, – ţară minunată inundată de soare, la Marea Neagră, – luăm trenul spre Moscova.

Gagri – Soci – Moscova. — Bravii abhazieni care au făcut totul pentru a ne fi agreabili şi care mă vor blestema! Dar, numai ei mă vor blestema? Toată această „a şasea parte a pământului” şi toată această Internaţională, care i se aseamănă, mă vor blestema.

Fie. „Toată” şi „toată” e un fel de-a vorbi.

Când nenorocirile vor înceta, adevărul va începe să-şi croiască drum. Atunci, mă vor găsi la postul meu, pe care-l păstrez de când am venit pe lume. El este cel care va rămâne.

Caucazul, riveran la Marea Neagră, – clementă de la Batum la Novorosisk, – este foarte frecvent locuit de greci şi români. El este cel care urlă cu lupii, pentru un blid de linte, la fel cu majoritatea celor ce locuiesc în centrele mari. N-am întâlnit puţini oameni. Mai întâi lor le datorez adevărul care mi-a deschis ochii, înaintea monstruosului abces care mă va plesni imediat în plină faţă, ca o confirmare implacabilă a ceea ce este şi nu poate cloci la infinit.

Nu ne mai îndoiam de existenţa acestui abces. Şi totuşi, simţeam că o ruptură definitivă urma să se producă în noi.

Aşa că nu ne-am mai ambalat în faţa splendorilor terestre, ce se perindau prin faţa ochilor noştri, în timp ce automobilul ne ducea de-a lungul regiunii divine Sakum, Novi-Afon, Gagry, Soci, – cap de linie ferată Caucaz - Moscova.

Adio, vise şi proiecte! Vise devotate noii Sfinte Rusii, pe care o adorăm. Proiecte de lupte pentru apărarea U.R.S.S., mamă care naşte omenirea de mâine.

Nu te grăbi să te bucuri, o! vermină albă. Putreziciune, care nu mai poate naşte decât cataclisme, mizerie, laşitate, egoism, sclavie, desfrâu. În lături,

---

21 Vezi la Addendă cele două scrisori adresate G.P.U.-ului.

voi toţi cei care duhniţi de sudoarea exploatării!, de sângele altora şi propriile voastre excremente!

Da, noi suntem, pentru moment, nişte învinşi. Da, noi nu ne înţelegem între fraţi de luptă. Dar, fiţi siguri, vom fi un singur front totdeauna, împotriva voastră, cioclilor, şi suntem gata să murim, lovindu-vă cu toate armele noastre.

Noi, noi avem stomac pentru a digera putreziciunea, pentru a naşte o viaţă nouă. Voi nu mai aveţi nimic!

Moscova, suprem apel! — Stepele verzi ale lunii august, stepele cenuşii ale toamnei sunt acum troienite sub zăpadă. Răbdătorul, confortabilul tren rusesc îşi croieşte drum, gâfâind.

Cunosc toate astea. Este cea de-a doua mea iarnă rusească. Şi totuşi nu-i pot gusta farmecul; inima mea e moartă.

Compartimentul nostru, care a cunoscut atâtea discuţii furtunoase, atâtea hohote de râs, nu mai este acum decât un dormitor stătut. Nu mai vorbim. În gări, fiecare coboară ca să-şi cumpere ce-i place de mâncare, se urcă în compartiment, înfulecă, moţăie, visează sau geme de unul singur.

Cretanul este mai calm decât mine. Îl înţeleg şi-l admit. Din cauza asta, o uşoară neînţelegere ne separă cât de cât. Un singur lucru, dintre toate, îi este la inimă: am convenit să ne continuăm călătoria în Turkestan şi Siberia, până la Vladivostok şi dacă va fi posibil până-n China şi Japonia. În ce mă priveşte, consider pierdută cauza pe care voiam s-o apăr; nu mai vreau bilete de liber parcurs, nici să continui fastuoasele recepţii, care mă obligă să surâd, să surâd… şi să tac. Şi fără mine, el ştie că totul este pierdut.

Totul este într-adevăr pierdut, căci regăsesc o Moscovă care este la curent cu schimbarea mea la faţă. Mi se vorbeşte înainte de-a deschide gura.

Încolo, Moscova vorbeşte de-o mulţime de lucruri şi dă la iveală un morman de murdării. Mirosul urât al uneia m-a izbit încă din Caucaz; de sus în jos se afirmă că sexagenarul Gorki şi ediţiile fantastic de arbitrare făcute cu operele sale complete au costat-o pe prinţesa în zdrenţe un milion de ruble.

Mă duc să mă informez la sursă, căci am şi eu micile şi marile uşi deschise. Mi se răspunde: da..

— Omul căruia Gorki i-a încredinţat drepturile de autor sovietice nu ne vorbeşte niciodată de treizeci sau cincizeci de mii de ruble, ci de o sută de mii, în dolari.

Îmi amintesc atunci de-o reflecţie a lui Upton Sinclair, vorbind despre

Jack London: „Un om nu poate avea deloc un contract de treizeci şi şase de mii de dolari cu „Hearst Magazine” şi să-şi păstreze sufletul viu.”

E drept. Şi Jack London a plătit asta, înghiţind laudanum, la patruzeci de ani.

Noi trebuie să ştim, când să înghiţim laudanum sau, mai bine, cum să ne păstrăm sufletul nepătat.

Exemplul putreziciunii dat astfel de la vârfurile inteligenţei artistice, totul merge la fel în jurul nostru. Să lăsăm sutele de mici scandaluri, din fiece lună şi din toată Uniunea. Dar, nu poţi să nu-ţi reaminteşti oribilul abces de la Smolensk, unde comitet de Soviet, comitet de sindicat, miliţie, G.P.U., magistratură şi redacţie de ziar se coalizează pentru o petrecere de pomină şi fură banii timp de aproape un an, impunând tăcere oraşului. Plus o femeie, printre cele care le plac şi li se împotrivesc. Abcesul plesneşte cu una dintre aceste femei; ei merg până la moarte. Atunci, vor fi împuşcaţi câţiva şi unul va fi numit substitut de procuror în cutare regiune din Siberia.

La Moscova, chiar, asist, fără întrerupere la mai multe scandaluri asemănătoare.

Mai mulţi scriitori şi poeţi din cei mai sovietici, mai proletarieni, duc într-o seară nevasta unui „tovarăş”, metresa unuia dintre ei, se îmbată în comun, se dau narcotice nebunei şi se culcă cu ea, la rând. Dimineaţa, ajunsă acasă, nefericita se omoară. Doar patru sau cinci ani de puşcărie.

Întreg comitetul sindicatului de locuinţe, din Moscova, se constituie într-o ligă secretă, pentru bucuria poporului rus. Fiecare îşi dă iniţialele numelui său. Din întâmplare, asta dă un cuvânt cunoscut şi preţuit în lumea teatrului japonez: Kabuki. Ei îşi iau numele de Kabuki. Şi ce fac? Pe legea mea, petreceri nebune, cu nelipsita femeie şi pe socoteala nefericitei case de bani a sindicatului. Astfel, până într-o zi, când scoşi din minţi de vodcă, năvălesc într-o noapte în stradă, bărbaţi şi femei cu câte o farfurie, cu maioneză, în mână. Miliţienii îi arestează în clipa când bărbaţii ungeau cu maioneză fesele nevestelor.

Articolul-foileton, pe care l-au publicat ziarele, în acea zi, este o capodoperă a umorului.

Puţin mai apoi, comitetul sindicatului funcţionarilor şi amploaiaţilor din Moscova îşi construira o casă… a poporului, unde sindicaliştii instalează posturi de radio, plătite cu bagatela sumă de şase mii ruble. Apoi, bravii tovarăşi îşi vând locuinţele din oraş şi se mută în noi localuri.

Exploatând cele două scandaluri în animozitatea cu Tomski, preşedintele sindicatelor-ohrană, Stalin, obţine de la pleava birocratică votul cerut

împotriva propriului lor preşedinte şi îi ia sub protecţia lui, muşamalizând cele două afaceri.

În provincie:

Un Soviet sătesc culcă toată populaţia locală şi-i trage o bătaie sovietică, la spate.

Într-un oraş, de la Marea Caspică, doi comunişti importanţi culeg o femeie într-un automobil, o conduc la ei şi-o violează. Femeia este, din nenorocire, nevasta unui membru de partid, care face tapaj. El este cel exclus din partid.

La Leningrad, trei scandaluri de prim ordin, din care nici unul nu-i public:

1. Întreg comitetul „Tineretului comunist" (am mai spus-o) vinovat de furturi, violuri, crime de drept comun;

2. Administraţia superioară, comunistă, a unei închisori orăşeneşti, cere „drepturi în natură" oricărei femei frumoase, care nu vrea să-şi vadă bărbatul închis. Proces, cu detalii oribile.

3. Nu-i decât o mică „bombă" (înăbuşită), ai cărei eroi sunt de marcă şi deznodământul tipic sovietic. Trei preşedinţi, cel al Comitetului de Control, cel al G.P.U-ului şi cel al Sovietului Leningrad, se închid într-o noapte într-un „palace" local, în tovărăşia unor femei şi rad până la ziuă suma rotundă de şapte sute ruble, cam două mii de franci. Dar G.P.U.-ul trimite doi copoi să spioneze pe propriul său comandant şi tovarăşii lui. Bieţii trimişi raportează ceea ce au aflat; o anchetă de la Moscova a fost deschisă, cei doi „nuntaşi" sunt absolviţi (fiindcă n-au cheltuit decât banii gratificaţiilor, ce li se datorau), iar cei doi „spioni" sunt destituiţi.

Paralel acestui joc, se dezlănţuie sub ochii mei arestarea în masă a opozanţilor, mari şi mici şi deportarea lor. Este vânat omul oriunde se află; la lucrul său, pe stradă sau la el acasă, sub ochii copiilor care ţipă. Nici o socoteală de dat cuiva. Dacă au loc condamnări, fiţi fericiţi că vi le comunică, ca şi locul vostru de internare. Dacă condamnatul începe să facă greva foamei, vin şi-l caută în buzunare, ca să se încredinţeze că nu şi-a ascuns câteva bucăţi de zahăr şi apoi îi spun că-i liber să refuze alimentele; şi îi închid uşa. Dacă cineva se sinucide, cine, o ştie? Un altul, la Leningrad, opune o rezistenţă viguroasă, îl iau cu forţa, îi crapă capul, apoi îi cheamă nevasta şi-i dă o sută de ruble, spunându-i că bărbatul ei s-a sinucis şi nu se ştie unde-i cadavrul lui.

Ajungem la Moscova, la 19 decembrie 1928: scriu cea de-a doua scrisoare aceleiaşi instituţii înalte, unde socot că am prieteni; mă completez şi cer să-mi îngăduie sa spun ceea ce-i rău, tot având încredere în Putere. Dacă nu, mă simt obligat să părăsesc Rusia. Şi dincolo, va trebui să vorbesc sau să înghit

laudanum, când voi fi la Paris.

Camera mea, la hotel „Passage”, nu se goleşte o clipă. Tentative discrete încearcă să mă pescuiască din nou. Citesc la trei sau patru prieteni copiile celor două scrisori. Unul dintre ei îmi spune: „Eşti bun pentru Siberia! Te rog, să nu spui nimănui că mi le-ai citit”. Un altul protestează, în inocenţa lui sovietică: „E adevărat, dar în general suntem pe drumul cel bun şi n-ai dreptate să ne joci un renghi”.

Atunci, vreau să bat la poarta cea bună: să discut, vreau să ştiu până unde merg limitele „renghiului” şi ale trădării[22]:

— În gura dumneavoastră, o zecime de rău amestecată cu nouă zecimi de bine, încă ne va fi funestă.

— Deci, dumneata ai vrea ca eu să scriu: Iată ce s-a făcut… şi aşa şi pe dincolo?

— Desigur că nu. Aceste cărţi nimeni nu le citeşte şi dumneata nici nu poţi şi nici nu trebuie să le scrii.

— Atunci?

Până la patru dimineaţa: cea mai sinceră dintre lupte, din cele mai amicale, până la urmă căzând striviţi de epuizare şi când sunt gata la tot, la tot, numai să se admită adevărul public, în interesul cauzei muncitoare în lume.

Nu! Cu neputinţă! Serile se succed, luna trece. Nimic de făcut. Ne strângem mâinile cu prietenie, cu ochii mâhniţi şi ne despărţim, fiecare păstrându-şi ceea ce crede.

În bezna nopţii, un automobil puternic, condus de un haiduc, mă înapoiază la hotel. Privesc ferestrele adormite ale acestor case frumoase şi îmi zic:

— Totuşi! Cei ce ocupă astăzi aceste apartamente sunt muncitori!

---

22 Întîlnire cu Agranov, şeful G.P.U-ului, mâna dreaptă a lui Stalin. Întîlnirea a durat de la zece seara la patru dimineaţa. Înainte de a se despărţi, Panait Istrati îi pune întrebarea:

— Ce trebuie să fac, înapoiat în Occident?

— Dacă vei fi cu noi, te vom susţine; dacă ne vei ataca, te vom nimici.

Şi Panait Istrati îi dă replica: „Dacă veţi lovi în muncitori şi cei mai buni revoluţionari, voi lovi fără milă!“

(Vezi scrisoarea lui Panait Istrati, către Rolland, datată 19 octombrie 1929 şi interviul apărut în „România literară“, 6 mai 1933.)

AFACEREA RUSAKOV SAU U.R.S.S. DE AZI

În orice ţară burgheză, un muncitor manual care nu-şi cere decât dreptul de a-şi câştiga pâinea, numai să-l lase în pace, asta nu devine o „afacere". În „patria proletariatului", ea devine una şi încă destul de mare. Mai întâi, în Rusia, pacea nu există pentru nimeni, nici chiar pentru birocratul care zi şi noapte se tot întreabă dacă se află bine pe „linie", dacă nu s-a abătut cât de puţin nici măcar în somn. Cât despre pâine, asta-i marea daravelă.

Pâinea este toată viaţa, când viaţa nu-i decât un iad. Când dreptul de-a gândi şi a te mişca nu-i decât o amintire - să ai pâinea asigurată este enorm. Dictatorul ştie asta şi-şi trage partea sa de profit. El îşi afundă mâna – neagră sau roşie – în pântecele omului, făcându-l să înţeleagă că a muri nu-i mare lucru. Asta se vede în războaie şi revoluţii: nu contează cine este în stare. Să trăieşti flămând şi fără un adăpost este desigur mai rău. Şi cum eu am nevoie să guvernez, te întreb ce gândeşti. Şi în funcţie de ceea ce gândeşti, vei avea sau nu pâinea şi adăpostul.

— Ce gândesc eu? Se întreabă birocratul. Dar eu nu gândesc nimic şi vă cer să-mi spuneţi ce trebuie să gândesc. Numai să mi-o reamintiţi în toate zilele.

— Ce gândesc eu? Se întreabă Rusakov. Ei bine, eu gândesc că voi sunteţi nişte nespălaţi, care îngenuncheaţi toată lumea, după vrerea voastră, care monopolizaţi toate mijloacele de trai, făcând din ele un instrument de tortură; înfometaţi pe cei ce nu joacă la sunetul fluierului vostru şi aruncaţi în temniţă pe cel ce protestează în văzul lumii. Iată ceea ce gândesc eu.

A rosti cu francheţe cruzimea existentă – cuvinte, nimic alta decât cuvinte – nu aduce cu sine nici o catastrofă, în nici o ţară pe care dracul „a binevoit s-o ferească de-o dictatură". Cel mult taxat drept „îndărătnic", ţi se întâmplă să fii dat afară. Frumoasă treabă! „Unul pierdut, zece în loc", se spune în Franţa. (În România, se spune mai bine: „Lac să fie, că broaşte sunt destule!".)

Numai să fii un muncitor destoinic şi care vrea să lucreze. Cât despre muncă, chiar dacă nu este cât atâtea broaşte, muncă omenească se găseşte mai întotdeauna. Şi — muncitor etern – „îndărătnic", asemenea bravilor Rusakovi, canoniţi cu lovituri de ciomag în Rusia – mi s-a întâmplat nu numai o dată pe lună – timp de treizeci de ani – să ţip împotriva vreunei nedreptăţi, să mă apăr sau să iau apărarea altuia şi să-mi scuip veninul în

obrazul „maimuţoiului” sau al valetului său. Ei bine, cea mai mare nenorocire, care a putut să mă lovească, a fost să-mi primesc concediul sau de cele mai adesea ori să-mi strâng catrafusele, fără a mai aştepta neplăcuta lovitură de picior în spate. Odată în stradă – mult mai largă şi mai frumoasă decât când ieşi din temniţă – îmi făceam mica plimbare de om liber (sau care-şi închipuie), timpul necesar să-mi rumeg amărăciunea, apoi, vârându-mi nasul în deschizătura unui ghişeu, să rostesc: „Bună ziua, domnule, aici angajaţi?”

Asta era tot. Câteodată, destul de amarnic.

Nu ştiam că putea fi şi mai rău. Şi mai ales mai rău decât toate relele imaginabile.

Acest rău suprem, omagiu nesăţios al egoismului omenesc; această crimă de les-umanitate pe care gândirea universală se va încumeta într-o zi s-o însemne cu fierul roşu; această culme a banditismului şi a teroarei şi-a găsit expresia perfectă în Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, sub regimul aşa-zisei „Dictaturi a Proletariatului”.

Tirani care zdrobiţi viaţa! Credeţi oare că toate gurile rumegă fân? Că toate buzele pot fi lăcătuite? Că toate conştiinţele pot fi adormite? Că nici o voce nu va răsuna niciodată în pustiu?

Toată lumea ştie ce este *Partidul Comunist:* o armă de luptă pentru cucerirea puterii de proletariat, a cărui pârghie de comandă se află la Moscova. Dar lumea muncitoare ştie oare ce sunt Sindicatele Roşii?

Înainte de război, când nu exista nici roşul, nici albul, nici negrul, se aflau pur şi simplu sindicate muncitoreşti, care luptau împotriva patronatului. Întreb: împotriva cui luptă Sindicatele Roşii, în U.RS.S? Ce raţiune le justifică existenţa, imensa lor forţă, într-o ţară în care patronatul este de domeniul amintirii?

Iat-o: de-a deţine toate mijloacele prin care un muncitor şi-ar câştiga existenţa şi de-a nu distribui locuri de muncă decât în funcţie de ceea ce gândeşte cel ce vrea să mănânce, muncind. Datorită Sindicatelor Roşii, Partidul îşi impune legea în uzină, în atelier, în magazin, în birou, în locuinţă. Peste tot. Nimeni nu-şi poate găsi un angajament altfel decât prin sindicat. Şi odată alungat din sindicat, nu-ţi rămâne decât să-ţi zbori creierii: orice activitate lucrativă, orice posibilitate de a-ţi câştiga existenţa îţi sunt refuzate.

Gândiţi-vă la puterea înspăimântătoare pusă în mâinile unor oameni cărora şcolile oficiale le spun că morala şi cinstea nu sunt decât „prejudecăţi burgheze” şi că singur materialismul există în mod real pe-acest pământ. Gândiţi-vă că chiar dacă şcolile comuniste ar preda contrariul, şi încă ar fi o

calamitate socială de-a preda majoritatea populaţiei arbitrariului unei minorităţi infime de oameni, care la urma urmei nu se poate transforma în îngeri.

Acestea spuse, să ridicăm cortina:

La întâi februarie, anul curent[23] demoralizat, învins, îmi terminasem toate pregătirile de-a părăsi Rusia şi mă aflam în camera mea de la Hotelul „Passage”, din Moscova, când Victor Serge intră, foarte calm, dar palid ca un mort:

— Iată, îmi zise, căzând pe un scaun. Acum e rândul nostru să fim devoraţi.

Şi-mi citi o telegramă, pe care ai săi i-o trimiseseră din Leningrad. Era vorba de un articol ticălos, apărut în ajun în „Leningradskaia Pravda”, cel mai mare organ regional de partid. Bătrânul era denunţat vindictei publice ca duşman al proletariatului. Se cerea arestarea lui imediată şi o pedepsire exemplară. Ce pedeapsă? Ei bine, titlul articolului indica net: *Şleahta lui Kalganov.* Or, Kalganov - fiul unui fost proprietar şi asasinul unui preşedinte de cooperativă – tocmai fusese împuşcat, mai înainte cu câteva săptămâni.

Cu braţele bălăbănind, privirea aţintită la pământ, Victor părea distrus.

— Să vedem, i-am zis. Tu nu mă vei face să cred că cineva pe lumea asta îl poate confunda pe bătrânul nostru Rusakov cu albul Kalganov! Nu este decât o farsă sinistră.

El mă fixă cu ochii stinşi.

— Sărmane prieten. Tu cunoşti această ţară astăzi cum puţini o cunosc, dar nimeni aici n-a vrut să-ţi spună până unde poate merge puterea răului. Noi ne-am străduit să te cruţăm de aceasta. Acum răul te apucă de beregată, cu toate eforturile noastre. De ce n-ai plecat cu opt zile mai devreme?

— Dar despre ce este vorba?

Iată despre ce este vorba: în U.R.S.S., când este vorba să fie apreciat un individ izolat, mai merge: forţele sunt egale. Dar când este vorba de o organizaţie sau mai mulţi indivizi – cum este în cazul de azi – care se leagă de un oarecare, – omul este pierdut. Este ca oala de fier împotriva oalei de pământ.

Ne-am apucat să citim articolul. Iată-l integral:

23 1929.

„Acum câteva săptămâni a fost împuşcat la Moscova Alexandr Kalganov, fiul unui vechi proprietar, care l-a omorât pe preşedintele cooperativei de locuinţe, Karavaiev. Execuţia lui Kalganov a fost un avertisment brutal adresat elementului culac şi nepman, în recrudescenţă de activitate.

Dar se pare că sfârşitul lui Kalganov nu a exercitat asupra întregii lumi acţiunea preventivă aşteptată.

La 26 ale acestei luni, tovarăşa Maria Svirţieva, ca membră a Direcţiei casei nr. 19, strada Jeliabov, a intrat în apartamentul cetăţeanului Rusakov pentru a examina reparaţiile executate. Cetăţeanul Rusakov, locatarul principal, apropiindu-se de Svirţieva, a întrebat-o cu grosolănie de ce a venit. Răspunzându-le că a venit ca membră a Direcţiei, el s-a năpustit asupra ei, ţipând şi înjurând. „Toţi din Direcţia voastră sunt nişte bandiţi şi tu eşti unul dintre ei”.

Trei femei şi un bărbat, elegant îmbrăcat, au ieşit din camerele ocupate de ei, în ajutorul lui Rusakov şi începură s-o insulte pe Svirţieva. Când aceasta a cerut necunoscutului să-i spună cu ce drept o insultase, el i-a răspuns că era scriitor şi că legile nu erau scrise pentru el. Apoi, punând degetul pe „Ordinul Drapelul Roşu”, cu care era decorată Svirţieva, scriitorul strigă: „Pe oamenii care poartă aceste decoraţii noi i-am împuşcat ca pe nişte netrebnici”.

Agresiunea verbală fu lungă. Una din femei, fata lui Rusakov, o apucă pe Svirţieva de umăr, în timp ce Rusakov o lovea peste faţă. Tuscinci, cu Rusakov în frunte, o târâră pe Svirţieva pe coridor, până-n anticameră, lovind-o cu tot ce le cădea sub mână. Rusacov o lovea pe Svirţieva cu pumnii, fata lui folosea nu se ştie ce obiect greu, iar „scriitorul” încerca în fel şi chip să-i smulgă ordinul „Drapelul Roşu”. Svirţieva îşi pierdu cunoştinţa şi nu-şi reveni decât pe treptele scării, acoperită cu scuipaţi.

Înapoiată acasă, tovarăşa Svirţieva s-a dus la spitalul Perovskaia, susţinută de locatarii casei, pentru a găsi un doctor, care constată pe corpul ei puternice contuziuni, răni sângerânde, vânătăi şi zgârieturi. Rochia îi era sfâşiată. Ordinul „Drapelul Roşu” scâlciat.

Cine este Rusakov? Din cele unsprezece camere ale apartamentului său, el a închiriat nouă, pe care le speculează după bunu-i plac. Într-una din camere, închiriată de el, locuiesc două comsomoliste emigrante din România, pe care nu o dată le-a stâlcit în bătăi, terorizându-le, încât se tem să dea o declaraţie celor în drept. În reuniunile „Casei”, Rusakov are un comportament mereu antisovietic, provoacă scandaluri, dezordine şi încearcă să strice buna lor

desfăşurare. Este venit din Franţa, unde avea un atelier pentru pălării.

Şi cine-i Svirţieva? Iată câteva date din biografia ei de clasă, bine caracterizată. Douăzeci de ani ca muncitoare, în trecut; una din organizatoarele primului Congres al Femeilor, în 1918. În timpul războiului civil a fost cavaleristă în Armata Roşie. A lucrat apoi ca ilegalistă în Polonia. Pentru meritele ei militare este decorată cu ordinul „Steagul Roşu”. Membră în Sovietul din Leningrad şi membră de partid.

Acestea sunt biografiile de clasă ale agresorului şi victimei. Este absolut clar că pe coridorul semiîntunecat al apartamentului burghez a avut loc o răfuială de clasă, destul de caracteristică.

Rusakov este din acelaşi aluat cu împuşcatul Alexandr Kalganov. Duşman al orânduirii proletare, rănit în interesele sale personale, a încercat să-şi verse ura pe militanta socială Svirţieva. Agresiunea lui Rusakov – înarmat cu pumnii săi ca şi Kalganov înarmat şi cu un cuţit – este o tentativă de atac a elementelor culace şi nepmane împotriva rândurilor noastre şi a muncii noastre creatoare.

Opinia proletară cere arestarea imediată a lui Rusakov. E nevoie de un proces larg dezbătut, care să fie exemplar şi să aibă acelaşi caracter de avertisment ca şi Kalganov la Moscova.

Trebuie pedepsiţi exemplar duşmanii proletariatului, care operează pe frontul locuinţelor şi al vieţii cotidiene, care ne atacă militanţii, cu pumnul sau cuţitul.

Afacerea Rusakov trebuie scoasă la lumină, de pe coridorul tenebros al unui apartament burghez, şi adusă în dezbaterile unui proces larg şi exemplar, urmat de-o sentinţă severă, ca să taie altora pofta de a-l imita.”

TOUR

(Leningradskaia Pravda, 31 ianuarie 1929)

Faţă de această odioasă maşinaţiune împotriva muncitorului Rusakov, Panait Istrati şi câţiva dintre prietenii săi, între care Victor Serge şi dr. Nikolaenko, se decid să reacţioneze energic, trimiţând telegrame de protest unor redacţii şi autorităţi. Astfel, Istrati trimite următoarele mesaje:

Preşedintelui U.R.S.S., *Kalinin*

„*Pravda* din Leningrad a publicat, sub titlul *Şleahta lui Kalganov,* un articol împotriva bătrânului revoluţionar Rusakov, pe care-l cunosc bine şi a cărui nevinovăţie este uşor de dovedit şi care constituie o provocare intolerabilă la persecuţii judiciare şi altele. Trebuind să părăsesc U.R.S.S., în 48 de ore, fac apel la spiritul dumneavoastră de dreptate şi cer o reparaţie publică pentru această familie de muncitori.”

Iar *Pravdei* din Leningrad:

„Cu privire la articolul *Şleahta lui Kalganov,* apărut în ziarul dumneavoastră, vă rog să luaţi cunoştinţă de ceea ce urmează: Cunosc familia Rusakov, pentru că am trăit în sânul ei, la Leningrad. Sunt absolut convins nu numai de nevinovăţia ei, ci şi de persecuţiile a căror victimă este şi să ştiţi că sunt gata să reacţionez cu toată energia, aici şi în străinătate, împotriva acestei mârşăvii.”

Aceste telegrame au fost expediate după-amiază şi seara. Aceea destinată lui Kalinin provoacă emoţie funcţionarelor de la telegraf, care mă cunoşteau bine, transmiţând protestele mele din ultima vreme la Moscova. Dar încă nu-i deranjasem pe preşedintele Uniunii. Şi unde să dai de el? Fiecare se întreba. Fu chemat un şef, apoi altul. Telefoane în dreapta, în stânga:

— Avem o telegramă pentru tovarăşul Kalinin.

— Trimiteţi-o la Centrală.

Amploaiaţii râdeau încetişor. Făcui la fel cu ei, în ciuda inimii care nu se aştepta la o atare lovitură şi nu, avea niciun chef de râs.

A doua zi, la zece, primesc primul semn de reacţie. Dar, ce reacţie! Era redacţia moscovită a ziarului *Leningradskaia Pravda* care mă întreba, neîncrezătoare, dacă eu am trimis o atare telegramă marelui organ regional de partid; la Leningrad nu le venea să creadă.

Atunci, nu mai putui să mă stăpânesc. Şi uitând că telefonez de pe culoarul plin al hotelului, mă dezlănţuii ca unul care nu mai are nimic de pierdut, fiindcă pierdusem credinţa:

— Ah, vă credeţi victimele unei mistificări? Nu prea se obişnuieşte pe aici, nu-i aşa?, să vezi că oamenii îşi ridică fruntea!

— Nu… dar… Să protestaţi aici şi în străinătate… „Mârşăvii”… Asta ni se pare cam tare.

— Asta vi se pare puţin cam tare? Ei bine, ceată de nespălaţi! Ceată de

bandiţi! Asasini ai muncitorilor! Da, sunt mârşăvii ceea ce faceţi şi voi protesta aici şi în străinătate!

Urlu astfel, timp de vreo zece minute, tăind vorba invizibilului interlocutor, fără să-mi dau seama dacă mă mai ascultă sau nu. Uşile de pe culoar se întredeschid. Simt mai degrabă, fiindcă nu văd dacă sunt ochi căscaţi, care mă privesc o clipă şi apoi dispar.

În sfârşit, oprindu-mă, vocea redactorului conchide:

— Bine, tovarăşe Istrati, voi raporta ceea ce mi-aţi spus. Eu nu am nicio vină.

Când mă înapoiai în cameră, îmi găsii tovarăşa de viaţă. Haiducă strălucitor de fericită să ştie că cineva îndrăzneşte să-şi urle revolta împotriva tiraniei. Dar Victor Serge, care se afla acolo, este îngrozit:

— Ei bine! Niciun om n-a avut până azi curajul de-a striga Sovietelor, aproape public, tot ceea ce le-ai aruncat în obraz. Pentru oricare dintre noi, asta ar fi Siberia. Nimic altceva.

Cine ar vrea să creadă, vreodată, că primul rezultat al progresului social este acela că nu se mai pot striga, între fraţi de luptă, cuvintele pe care burghezii cei mai reacţionari şi le strigau zilnic: *asasini!, bandiţi!, f*ără să rişte pentru asta un voiaj spre o Siberie? În ce constă, atunci, acest drept la critică, acest drept de control, această pretinsă posibilitate a muncitorului de-a putea să se exprime şi acţiona la el acasă, de vreme ce o republică revoluţionară trebuie să-i dea voie? Este, oare, un progres sau o barbarie demnă de inchiziţie, când toate libertăţile sunt moarte şi cele mai mârşave crime, cele mai monstruoase abuzuri de putere înfloresc, ca un cuib de vipere la soare, se dau la om şi-l devoră într-o tăcere de cimitir?

Povestesc cu amănunte această pagină a vieţii mele, cu tot ceea ce poate fi curajos în ea, nu pentru ca să mă umflu în pene, căci sunt un învins, ci pentru ca omenirea muncitoare şi revoluţionară să tragă cât mai multe învăminte posibile, în folosul luptelor de mâine: oxigen pentru flăcările ce vor devora generozitatea umană.

După ce am tăcut opt luni, nu mă aflu aci ca să-mi miorlăi revolta. Ochi pe care nu-i voi uita niciodată, voci care tună în inima mea, mi-au aruncat pe umeri poveri care mă strivesc şi nu le mai pot suporta. Văd apărând pe coala mea de hârtie chipul oamenilor jigăriţi, scheletici, cu priviri de nebuni, clătinându-se de furie ca şi de lipsuri şi care îmi spun:

— De felul în care ziarele *Pravda,* de la noi, ne vor vorbi de tine, vom şti dacă în străinătate ţi-ai ţinut cuvântul dat sau nu eşti decât o lichea.

Oamenii aceia nu erau d’alde „albi”. Ci emigranţi politici, epave ale

fascismului, care rătăcesc cu zecile de mii în toată Uniunea şi unde cele mai păcătoase canalii trăiesc confortabil în „liucs”, fiindcă sunt „pe linie”. Şi unul din aceşti rătăcitori, cu nouăzeci de copeici pe zi, mi-a strigat odată:

— Spune-le tovarăşilor de-acolo că trebuie să apere totdeauna U.R.S.S. Cu preţul vieţii lor şi să moară apărând-o. Dar să nu se comporte ca noi: dacă sunt revoluţionari, să nu vină aici, ca să guste pâinea Revoluţiei.

El era unul dintre acei „protestatari”, în genul lui Rusakov.

— Da! Protestez împotriva nedreptăţii! striga el. Pentru ce sunt un revoluţionar? Dacă eram unul dintre cei care se pleacă şi tac chitic, n-aş fi acum aici. Şi m-aş fi simţit mai puţin rău, ascultând de burghezi în loc de sovietici, căci nimic nu-mi lipseşte în ţara mea, afară de dreptul de-a vorbi. Şi n-am ştiut, refugiindu-mă aici, că dreptul de-a vorbi dă ortul popii sub toate dictaturile”.

Toată ziua de 2 februarie o trec agăţat de telefon şi descriu adevărata fizionomie a lui Rusakov – pentru presă, justiţie şi preşedinţie. Povestesc viaţa lui de om şi revoluţionar şi aştern pe hârtie versiunea exactă a faptei banditeşti la care s-a dedat isterica decorată cu ordinul „Steagul Roşu”. Închei, spunând: „Dacă mint şi-mi puteţi dovedi că Rusakov este contra-revoluţionarul zugrăvit de Tour, ei bine! Să fiu împuşcat în acelaşi timp cu el.”

Sper că nu se poate mai cinstit.

Cu articolul în buzunar ne ducem să vizităm pe câte unii din aceşti mari prieteni-redactori, care mi-au cerut adesea să scriu pentru ziarele lor. În redacţia *„Komsomolskaia Pravda”* – cel mai important ziar din Moscova, după „*Pravda”* – suntem întâmpinaţi cu strigăte de bucurie:

— Deci, ne aduceţi ceva?

— Întocmai, vă aduc un articol. Iată-l. E moderat, deloc lung. Vă rog să mi-l publicaţi imediat, fără să schimbaţi ceva: Este vorba de-o chestiune foarte gravă. Contez pe voi.

O aruncătură de ochi pe manuscrisul meu şi iată că toate nasurile se lasă în jos. Totuşi îmi promit să-l publice aşa cum este.

Se va vedea cum a fost ţinută promisiunea. Public aici acest articol, pentru a permite fiecăruia să-şi facă o idee despre arbitrariul comunist, despre imposibilitatea în care se află un muncitor de-a se apăra când o organizaţie îl potopeşte cu minciuni.

(Toate rândurile între paranteze [ ] au fost suprimate de *Komsomolskaia*

Pravda).

Afacerea Rusakov

„De un an, străbat U.R.S.S în toate direcţiile. Am trecut de mai multe ori prin Leningrad. M-am odihnit acolo de mai multe ori, lângă un prieten, scriitor francez, în sânul unei familii de oameni cumsecade. Am cunoscut acolo grijile şi bucuriile unui adevărat proletar rus, care a luptat multă vreme împotriva mizeriei, în atâtea porturi ale lumii, la Hamburg, New York, Buenos Aires şi Marsilia. Izgonit din Rusia, în 1905, [de pogromuri şi represiune,] a sfârşit prin a se fixa în Franţa. Trăi multă vreme, hrănind cu trudă, din munca mâinilor lui, şapte copii (cunosc personal numai şase), consacrându-şi serile sindicatului marinarilor ruşi. În timpul intervenţiei în Rusia, fu expulzat din Franţa, cu toată familia, din cauza activităţii agitatorice la care se deda. Sosi la Petrograd în plină iarnă 1919, [în calitate de ostatic bolşevic], schimbat cu ofiţerii francezi arestaţi în Rusia. [Pe vremea foametei şi a pericolului mortal, acest bătrân muncitor îşi aducea bucuros şase din copiii lui în ţara Revoluţiei.]

La Leningrad, a fost treptat administrator [girant la aziluri, pentru copii] al unui cămin mare pentru copii, instalat la hotelul „Europa", director al unei spălătorii. Apoi rămase, multă vreme, fără ocupaţie. De-aproape doi ani, el este muncitor la fabrica de confecţii [„Samoilova"]. Vechimea lui ca muncitor depăşeşte patruzeci de ani. E un bărbat încă viguros şi care îşi păstrează din trecutul său de agitator un fel de-a vorbi adesea curajos.

Se numeşte Alexandru Ivanovici Rusakov şi locuieşte la Leningrad, pe strada Jeliabova, la nr. 19, KB 4.

Am părăsit familia lui la 30 decembrie. O cunosc bine. Am văzut-o cum trăieşte. Eram la curent cu micile ei necazuri. Ştiam că o comsomolistă, locuind în acelaşi imobil, îl silise [de luni de zile] la procese [şi chiar îl denunţase, făcându-l criminal], ca să-l izgonească dintr-o cameră – mai precis un colţ de coridor, înapoia băii – unde doarme el – şi să i-o ia. Ştiu că în Uniunea Sovietică criza locuinţelor este gravă şi că istoriile de acest gen nu sunt [din nenorocire] rare. Dar iată că mi se aduce la cunoştinţă un articol revoltător, apărut în *Pravda* de la Leningrad, la 31 ianuarie, având ca titlu *Şleahta lui Kalganov,* care se ocupă de această problemă. Izbutesc să-mi fie tradus, cuvânt cu cuvânt. Am întâlnit aici doi scriitori francezi: Pierre Pascal şi Victor Serge care locuiesc de multă vreme în Rusia. Şi care îl cunosc bine pe Rusakov. [Am întâlnit şi un doctor, care-l cunoaşte de douăzeci de ani:

doctorul N. Împreună cu ei, constat că articolul din *Pravda Leningradului* este o agresiune morală incalificabilă. Şi am ajuns să mă întreb cum se poate petrece aşa ceva, în a doua capitală a U.R.S.S? Cum poate să fie calomniat, hăituit, denunţat astfel dispreţului şi ostilităţii populaţiei, ca un rău-făcător, ca un contra-revoluţionar, un vechi muncitor revoluţionar al cărui trecut şi prezent sunt în realitate fără reproş?] Articolul din *Pravda* îl califică drept „culac”, „nepman” şi „contrarevoluţionar”! [Trei] minciuni inadmisibile şi periculoase. [Nu ştiam că era îngăduit să se joace astfel cu aceste cuvinte.] Articolul îl mai prezintă şi ca „speculant”. A patra minciună. Ca un „fost proprietar al unui atelier de pălării în Franţa”. A cincea minciună. Ca „persecutorul a două tinere basarabene comuniste”. A şasea minciună. Nu mai adaug nimic despre tonul şi concluziile autorului [care-l compară pe Rusakov cu un asasin executat recent!]

Îl acuză că, împreună cu familia sa, a brutalizat o comunistă, venită în locuinţa lor. Din nenorocire pentru cel care montează atari istorii, cunosc bine pe oamenii de care e vorba. Acest incident a început cu violenţe împotriva unei tinere femei oneste şi cultivate, soţia unui prieten al meu, pe care o ştiu incapabilă de violenţe împotriva oricui ar fi. A fost insultată, provocată şi lovită, în casa ei, de-o persoană care nu-i era cunoscută şi intrată în casă fără să-i ceară voie. Dacă persoana care a provocat în mod deliberat acest incident a pătimit ea-însăşi mai apoi, nu trebuie oare să nu se fi agăţat mai întâi de ea?

A cui este vina că, timp de câteva minute, bătrânul muncitor sau unul de-ai săi au fost scoşi din sărite? Orice răbdare îşi are marginile ei fireşti.

De luni de zile, muncitorul Rusakov era ţinta unor atacuri continue ale comsomolistei cu pricina, care a mers până la a-l denunţa calomnios poliţiei criminale. În patru „afaceri” succesive, montate împotriva lui, tribunalele i-au dat dreptate. (Aici redacţia mi-a modificat textul, făcându-mă să spun contrariul: „Tribunalele l-au găsit vinovat”!!!). El s-a adresat [degeaba prin viu grai,] redacţiei *Pravda Leningradului,* acum câteva săptămâni, cerând să se pună capăt acestei persecuţii meschine. [Prietenul meu Victor Serge a avertizat, prin viu grai, doi membri ai organizaţiei comuniste de la Jakt (comitetul de locuinţe), căreia îi adresase, acum câteva luni, o plângere scrisă.] Toate aceste demersuri n-au slujit la nimic. Mai mult: nu le-a fost dat niciun răspuns!

[Sunt tare mâhnit că am dat peste atari moravuri, într-una din capitalele Revoluţiei.] Sunt tare mâhnit să văd comsomolişti şi comunişti comportându-se astfel faţă de un muncitor. Sunt tare mâhnit să văd presa luând parte la o campanie incalificabilă, împotriva unui muncitor. Cer ca această afacere să

fie scoasă la lumină. Cer o reparaţie publică pentru muncitorul Rusakov, defăimat politic.

P.S. – Scandalul continuă. Odată terminat acest articol, aflu că Rusakov a şi fost exclus, în douăzeci şi patru de ore, din sindicatul care trebuia să-l apere şi izgonit din uzină [ceea ce trebuia să-l lase muritor de foame! El este total lipsit de apărare.] În calitatea mea de fost muncitor, cer o reparaţie completă pentru acest om”. (Moscova, 2 februarie 1929).

Aşa cum se poate constata, nu s-au jenat să-mi desfigureze articolul şi chiar să-mi pună în gură cuvintele că „tribunalele l-au găsit vinovat” pe Rusakov, în timp ce realitatea şi textul meu afirmau contrariul. Nu-i o greşeală de tipar: vinovat e vinovat şi dreptate e un cuvânt cu totul diferit, chiar în limba rusă. Şi apoi, deşi cazul era urgent, din cauza gravităţii şi a promisiunii făcute, articolul meu, dat în după-amiaza zilei de 2 februarie, nu a apărut decât pe 5 februarie, făcându-mă să spun o grozăvie.

În ciuda acesteia, a făcut o impresie nemaipomenită. Fără precedent: două dintre cele mai mari organe de partid îşi aruncau, unul altuia, argumente potrivnice faţă de aceeaşi dramă socială. Unul spusese: şleahta lui Kalganov. Celălalt răspunde: afacerea Rusakov. Şi cine „a reuşit acest tur de forţă?”. Un „fără partid”, un „străin”!

Trebuie recunoscut că *Komsomolskaia Pravda* îşi îmblânzi arbitrariul, adăugând la articolul meu o notă a redacţiei cerând „o anchetă, care să facă lumină”. Şi a doua zi, rectifică eroarea supărătoare. Cât despre pasagiile tăiate, s-a refuzat orice punere la punct. Acum, Rusakov putea să moară; obţinusem pentru el tot ceea ce presa sovietică era în stare să facă pentru un muncitor, împotriva căruia nu importă ce „Tour” (autorul articolului calomnios – n.t.) putea să ceară moartea, în zece ziare şi în toate zilele.

N-o ştiam. Dau din mâini şi din picioare. Alerg peste tot, pe un ger de minus 35 de grade, îmbrăcat cu un pardesiu, la fel cu emigranţii politici cu nouăzeci de copeici pe zi şi în ciuda celor treisprezece mii de ruble pe care sovietele mi le-au plătit ca drepturi de autor, în cincisprezece luni, dar pe care i-am cheltuit în felul meu.

În timpul acestor curse la redacţii, ca să pot salva viaţa unui om, pâinea şi onoarea a două familii, mi-amintesc întruna de întrevederea avută cu Kolţov, faimosul cronicar comunist. Eram în relaţii bune. Ne-a primit, pe mine şi pe Victor Serge, în biroul lui de la „Ogoniok”. Îi prezentăm cazul. Ne ascultă prietenos, puţin blazat, fiind omul cel mai la curent în materie.

La rugămintea mea de-a acţiona promt, datorită marii sale autorităţi, îmi

spuse:

— O vreau prea bine, dar trebuie să cunosc problema în adâncul ei, să cercetez documentele… Va trece o săptămână, cincisprezece zile.

— Dar, îi spun, la Leningrad, „rezoluţiile” din uzină şi întrunirile „muncitoreşti” ale Jacktului (comitetul de locuinţe) cer ca Rusakov să fie împuşcat „fără judecată”.

— Fără judecată nu poate fi împuşcat, dar poate să-l împuşte după ce a fost judecat. Ce putem face noi?

Şi arătându-mi un teanc de dosare, pe biroul său, adăugă:

— Priviţi ce am în braţele mele. Cazuri sosite azi dimineaţă.

Erau vreo cincizeci. Victor Serge îşi vârî nasul în vreo cinci-şase dintre ele şi dădu peste două sinucideri din cauza persecuţiei birocratice.

— În majoritatea caselor noastre, spune Koltov, gospodinele îşi aruncă apă fiartă în faţă. Unele dintre ele sunt neveste de foşti comisari ai poporului.

Ei bine, reflectai eu: tare drăguţă este dictatura voastră.

La 3 februarie, Rusakov soseşte pe neaşteptate de la Leningrad, unde fusese lansat un mandat de arestare împotriva lui. E stăpân pe sine, curajos, chiar vesel:

— Ce vor de la noi bandiţii ăştia? De data asta au înnebunit cu toţii!

Şi ne povesteşte, sincer, naiv, scena agresiunii. Provocatoare, de la început: Roitman – o tânără comunistă, evreică din Basarabia, colocatară în apartament. O cunosc. Vrea să-i alunge pe Rusakovi, ca să pună mâna pe apartamentul lor. Respinsă în toate procesele intentate bătrânului, se hotărăşte de astă dată, de-acord cu Jackt-ul, unde cavalerista Svirţieva, prietena ei, este membru important să facă pe dracu’n patru pentru ca să-l oblige pe Rusakov să-şi ia tălpăşiţa. Cine poate rezista unui comitet de locuinţe, când capul lui nu mai preţuieşte nimic? Şi acest comitet o împuterniceşte, pe Svirţieva, invitând-o să facă o „inspecţie” în apartament.

Pătrunde înăuntru. Deschide uşile. Rusakov iese din camera lui şi cere să-i arate mandatul care o însărcina cu această inspecţie..

— N-am mandat de arătat „speculanţilor” şi „contrarevoluţionarelor”, strigă ea.

La aceste vorbe, Liuba – fata lui Rusakov, nevasta lui Victor Serge, făptură plăpândă incapabilă să supere o pisică, intervine:

— Dar, tovarăşă, cum poţi să-l insulţi astfel pe tatăl meu? Ştii bine că este un vechi revoluţionar, muncitor la fabrica „Samoilova”…

Un pumn zdravăn în obraz este singurul răspuns. Liuba se prăbuşeşte însângerată, ameţită.

— Am luat-o atunci tustrei, ca s-o târâm la miliţie. Voia să fugă.

Câteva zile mai târziu, când judecătorii de instrucţie din Leningrad şi şeful redacţiei „*Pravda”* mi-au obiectat că Svirţieva, cavalerista roşie, avea vânătăi pe corp, le-am pus următoarea întrebare, rămasă fără răspuns:

— Ce-aţi face voi dacă o Svirţieva ar intra în casa; voastră şi ar învineţi ochiul nevestei voastre, sub pretextul că-i decorată cu „Drapelul Roşu”? Nu i-aţi muta fălcile?

Acest poltron de Rusakov nu-i aplicase decât două perechi de palme zdravene.

La 4 februarie, rog Preşedinţia să binevoiască a mă primi, însoţit de Rusakov. A doua zi, la orele unsprezece, suntem primiţi. Victor Serge se afla cu noi.

Culoare şi săli înţesate cu lume pestriţă, bărbaţi şi femei de toate vârstele, din toate republicile, cu înfăţişări deosebite, figuri neliniştite, fiecare cu câte-o hârtie în mână şi cu ochii aţintiţi la uşa salvatoare. Se aflau acolo – de zile, săptămâni şi luni – aşteptându-şi rândul, târându-şi în Moscova mizerii, nenorociri, mii de tristeţi fără nume, pe care nimeni nu avea timpul necesar ca să le asculte. Dar tătucul Kalinin, mai bun decât cel ce fusese detronat şi doborât, trebuie să-i asculte. Pentru asta e acolo. Nu are altceva de făcut. Ştiu de el, până în fundul Siberiei, Caucazului şi Turkestanului. El trebuie să-i primească pe toţi Rusakovii şi toate Rusakovele. Trebuie să le asculte păsul, măcar timpul cât le ia hârtia din mâini, zicându-le:

— Şi acum, tovarăşe, ce s-a întâmplat?

— S-a întâmplat, tovarăşe Mihail Ivanovici, că-ntr-o zi, când tocmai veneam de la…

— Bine, bine! Se va cerceta asta, fii pe pace!

Poporul nu va reuşi niciodată să priceapă că iluzia este singura lui parte în viaţă; că atotputernicii se feresc s-o distrugă, aşa cum medicii trăiesc din speranţa credulităţii clienţilor lor.

Dar noi, care venim să cerem Preşedintelui nu o strângere de mână şi nicio promisiune reconfortantă, suntem introduşi de îndată în biroul secretariatului şi primiţi numaidecât, cu cea mai mare seriozitate.

O oră cu ceasul în mână.

Kalinin este un mujic nervos, dar care ştie să asculte, ştie să întrebe. Mai presus de orice, el vrea să înţeleagă totul. Răsfoieşte febril micul nostru dosar, punctează faptele, confruntă datele, înşfacă de la Rusakov tocmai ceea ce îi trebuie acolo unde ţinea degetul, începe să se descurce fără ajutorul nostru, apoi, la curent, discută în cunoştinţă de cauză.

Nările lui largi, nasul său borcănat ne adulmecă sufletele şi inimile. Ochii mici ne trimit fulgere pe furiş, drept spre ai noştri, dar de îndată se ascund, ca să nu ne dăm seama.

Preferă să-l asculte, mai degrabă, pe Rusakov, care-i turuie ca o moară. Din timp în timp, îl văd clipind înciudat spre mine şi are aerul să spună: „Ce tip supărător!”

Însuşi Kalinin se miră că simpla publicare, la 31 ianuarie, a articolului lui Tour, a putut de-a doua zi să provoace excluderea bătrânului din sindicat, ca şi concedierea lui de la uzina unde muncea de doi ani. El nu ştie dacă Rusakov este sau nu ceea ce afirmă Tour, dar reţine un fapt bătător la ochi: un muncitor este sortit morţii prin înfometare, douăzeci şi patru de ore după publicarea unui articol infamant care cere şi poate cere tot ce vrea împotriva lui, dar care nu poate lipsi de pâine o familie, fără proces, fără nicio anchetă. Kalinin ştie ce însemnează asta.

De-acord! Sună, îşi ia stiloul şi scrie următoarele pe reclamaţia lui Rusakov:

„Tovarăşului Komarov (preşedintele Sovietului din Leningrad) sau tovarăşului Ciudov (secretarul de partid, al aceluiaşi oraş):

Vă rog să descurcaţi imediat această afacere. Gândesc că-i o istorie foarte sumbră. Vă rog să mă informaţi, în continuare.

(Semnat) M. I. KALININ

Intră un secretar, ia totul şi revine cu un plic mare, sigilat.

— Pune asta bine, în buzunarul tău! îi spune Preşedintele Uniunii lui Rusakov. Şi şterge-o de îndată la Leningrad.

Cum eram toţi impresionaţi, iar bătrânul gata să plângă, Kalinin putu să adauge: „Şi, să ştii odată pentru totdeauna: chiar când vă primesc pe scara principală, ceea ce nu se întâmplă niciodată, este încă amăgeală, praf în ochii unor imbecili, ca voi tustrei!”.

Dar asta noi nu o vom şti decât şase luni mai târziu, când nu voi putea să-i mai spun primului magistrat al puterii comuniste ceea ce gândesc despre dictatura „proletariatului” şi despre apostilele sale.

S-o afle aici, în acelaşi timp cu muncitorii din lumea întreagă şi să ştie, la rândul său, că totul se plăteşte aici, pe pământ.

5 februarie. Ieşind de la Preşedinţie, Rusakov o şterge la Leningrad.

Să recapitulăm: *Komsolmoskciia Pravda,* publicând articolul meu, a închis gura ziarului de la Leningrad; aflu că nu va riposta. Kolţov. Mi-a promis că

va publica un articol despre această „afacere”! (N-o va spune nimănui. Este un comunist care ţine la confortul său). Două dintre cele mai înalte personalităţi ale partidului, cărora le-am cerut audienţă, vor să binevoiască de-a mă primi, dar una dintre ele este lovită de-o revenire bruscă a bolii, ceea ce-l împiedică; cealaltă, care mi-a transmis că la ora unsprezece va veni o maşină să mă ducă la Kremlin, îmi telefonează la unsprezece fără un sfert că are de asemenea o recidivă, ale cărei urmări îl fac incapabil să se întreţină cu mine. În sfârşit, ne agăţăm de-o singură certitudine, apostila lui Kalinin. Este un ordin venit prea de sus pentru ca bandiţii să-şi permită a trece peste el. Or, noi nu cerem decât lumină şi dreptate.

În concluzie: putem să luăm trenul spre Paris? Vom vedea mâine-poimâine, când bătrânul ne va telefona despre efectul produs de apostila noului tătuc, de care vom fi atunci la o mie de leghe, ca să ne gândim dacă părinteasca intervenţie a fost o amăgeală, mult mai crudă decât aceea a predecesorului său, ţarul tuturor spânzurătorilor.

Dar, a doua zi (6 februarie) un document îmi cade pe cap, care mă face să mă îndoiesc dinainte despre eficacitatea intervenţiei prezidenţiale. Este răspunsul lui Rafail, preşedintele comitetului de redacţie al ziarului *Pravda* din Leningrad, – la o scrisoare destul de amară, pe care i-o scrisesem la 4 februarie, ca să-i confirm şi să-i întăresc telegrama mea de la întâi februarie.

Iată acest răspuns:

Leningrad, 5 februarie 1929,
ora unsprezece noaptea

Moscova, către Bandin, cu rugămintea de a transmite chiar azi scrisoarea mea adresată lui P. Istrati:

„Dragă tovarăşe, primit astăzi scrisoarea dumitale din 4 februarie. Redacţia *Pravdei* din Leningrad are, chiar de mâine, declaraţia lui Rusakov; începută cea mai promptă anchetă, amănunţită în ce priveşte această afacere de locuinţă. Încă înainte de primirea scrisorii dumneavoastră, am însărcinat un tovarăş responsabil de partid ca să studieze toate circumstanţele acestei afaceri. Puteţi fi pe deplin liniştit: dacă se va dovedi că articolul publicat conţine inexactităţi şi cooperativa de locuinţe l-a calomniat în mod conştient pe Rusakov sau că a fost comisă vreo greşeală, noi îl vom reabilita rapid şi energic pe Rusakov.

Nu dispun, acum, de documente care să-mi îngăduie să vă comunic o concluzie definitivă, oricare ar fi ea.

Pravda Leningradului, organ al comitetului regional de partid, priveşte întotdeauna cu atenţia şi tactul necesar faptele pe care le publică. Nu socot că aţi putea avea motive, oricare ar fi ele, ca să puneţi la îndoială moravurile din ţara noastră şi ale presei noastre. Nu mă îndoiesc că, dacă aţi fi fost la Leningrad şi aţi fi fost în posesia documentelor pe care ziariştii noştri le posedă în momentul de faţă, dumneavoastră înşivă aţi fi cerut o judecată publică, nepărtinitoare. Chiar dumneavoastră aţi fi cerut publicarea acestor documente. Iată ce declară adunarea generală de la fabrica „Samoilova”:

„Folosind în interes personal eticheta de muncitor, sulemenindu-şi figura de proletar la fabrică, Rusakov este în realitate un apendice josnic al contrarevoluţiei din interior, o sotnie neagră mizerabilă şi un mic-burghez, antisemit încarnat.

Sprijinind în atelier o agitaţie la pogrom, manifestă împotriva U.R.S.S., Rusakov nu îndrăzneşte să-şi depăşească izbucnirilè verbale, dar, în calitate de „stăpân al unei locuinţe”, mic-burghezul Rusakov nu se mai sfieşte şi trece de la îndemnurile de pogrom, la fapte de pogrom.” Permiteţi-mi să vă asigur că afacerea Rusakov va fi studiată, cât mai repede posibil, de tovarăşi imparţiali şi cu autoritate.

Salut comunist, RAFAIL
pentru copie conformă:
ilizibil

Ascultaţi, acum, „Proletari din toate ţările” şi „uniţi-vă”, măcar ca să nu fiţi prea proşti. Ascultaţi şi înţelegeţi. E lesne. Noi utilizăm documente oficiale, autentice.

1. Scumpul tovarăş Rafail face să apară un articol ale cărui acuzaţii sunt atât de zdrobitoare pentru inculpat, încât este comparat cu un asasin care fusese executat. Concluzia articolului: să se facă şi cu Rusakov ceea ce s-a făcut cu Kalganov. *Şleahta lui Kalganov* este titlu şi concluzie. Consecinţă fulgerătoare şi fără precedent, care îl miră de-a dreptul chiar şi pe Kalinin: excluderea bătrânului din sindicatul său; dat afară de la fabrică; mandat de arestare lansat împotriva lui. E clar.

2. Întreb: pe ce documente s-a bazat Rafail, care i-au permis să tragă o concluzie definitivă, pentru a preda un om vindictei publice şi să-l arunce pe caldarâm, aşteptându-şi gloanţele?

Eu răspund: pe niciunul! Şi acelaşi răspuns va fi dat de-a lungul şi ucigătorului curs al unei cercetări care va dura şase luni, şi care va comporta

două procese, dintre care primul se va sfârşi cu o achitare triumfală, în aplauzele unei săli arhipline de muncitori; cel de-al doilea – opera unei răbufniri a tiraniei comuniste – va avorta jalnic şi va condamna trei nevinovaţi la pedepse atât de neînsemnate (3-2-1 luni de munci obligatorii!), pentru care justiţia sovietică nu se va spăla niciodată de-o atare ruşine; niciodată ea nu va putea să dovedească în faţa Internaţionalei că acele pedepse sunt desigur cele pe care le merită un speculant, o sotnie neagră mizerabilă făcând agitaţie la pogrom, un josnic apendice al contrarevoluţiei din interior, un spion francez, un mic burghez antisemit încarnat, un monstru care chinuie de două luni doi comsomolişti şi, în sfârşit, un contrarevoluţionar pentru care organul de partid şi o sută de „rezoluţii muncitoreşti" ceruseră pedeapsa capitală, mergând chiar până a cere ca Rusakov să fie „împuşcat, fără judecată".

Prin urmare: niciun document care să îngăduie ruina a două familii, nouă guri, în sensul ca să crape de foame de şase luni şi în continuare, atâta vreme cât vor rămâne la putere persecutorii lor. Niciun document care să poată cere prompt moartea unui om.

3. Dar, când îi cer tovarăşului Rafail să repare tot atât de prompt o faptă, ale cărei oribile urmări nu puteau fi ignorate, ce răspunde drăguţul de el? Iată: „Nu dispun acum de documente care să-mi îngăduie a vă comunica o concluzie definitivă, oricare ar fi ea".

Înţelegeţi ceva, muncitori? El nu „dispune de documente", ca să repare, dar a „dispus" să se distrugă!

Douăzeci şi patru de ore au fost de ajuns ca să fie aruncat afară un om, din sindicatul-ohrană; afară şi din uzina-ohrană! Cinci zile nu au fost în schimb suficiente pentru ca să se ceară reintegrarea lui în aceleaşi ohrane, care îi asigură o pâine absolut de nemâncat, atunci când o câştigă în mijlocul unei inchiziţii cum n-a cunoscut lumea niciodată!

4. Dar poate că gravul „militant responsabil" – astfel se intitulează acolo asasinii celui mai mare ideal omenesc — poate că într-adevăr nu poate să ceară această reparaţie, fiindcă el posedă documente care îi permit să-l lovească pe Rusakov. Şi într-adevăr, le posedă.

El are *declaraţii.* Nu mai discutăm aceste *declaraţii,* aceste *rezoluţii,* care sunt aruncate pe spinarea clasei muncitoare şi cu ajutorul cărora sunt sugrumaţi toţi cei care cutează să nu stea drepţi, adică o sută treizeci dintr-o sută cincizeci de milioane de locuitori. Nu vom spune că aceste *declaraţii,*

aceste *rezoluţii* sunt nişte zdrenţe, cu care se şterg la spate, în orice ţară care nu e comunistă şi nici fascistă. Nu! Noi le luăm în serios, fiindcă ne sunt invocate cu gravitate. Este însuşi Rafail care ne-o spune. Ascultaţi-l:

„… Dumneavoastră înşivă aţi cerut o judecată publică, nepărtinitoare. Aţi stăruit înşivă asupra publicării acestor documente. Iată ce decl*ară adun*area generală (adunare generală!!!) de la fabrica „Samoilova”: „Folosind în interes personal eticheta de muncitor, sulemenindu-şi figura de proletar la fabrică, Rusakov este în realitate un apendice josnic al contrarevoluţiei din interior, o sotnie neagră mizerabilă şi un mic burghez,. Antisemit încarnat. Sprijinind în atelier o agitaţie la pogrom împotriva U.R.S.S., Rusakov nu îndrăzneşte să-şi depăşească izbucnirile verbale; dar, în calitate de „stăpân al unei locuinţe”, mic-burghezul Rusakov nu se mai sfieşte şi trece de la îndemnurile la pogrom, la fapte de pogrom!”

Bun. Asta cel puţin este clar. Şi e o „declaraţie a unei adunări generale”. Bizuindu-se pe ea, *Pravda Leningradului* a doborât nouă fiinţe omeneşti.

Dar când s-a ţinut această „adunare”? Când s-a auzit un atare limbaj?

Ei bine, aflaţi-o, muncitori din lumea întreagă, şi nu o uitaţi niciodată: *Această adunare s-a ţinut şi aceste declaraţii au fost făcute la 1 februarie; iar articolul-ucigaş, care se întemeiază pe una şi alta, este din 31 ianuarie! Falsificatorul Rafail, falsificatorul ziar de partid, falsificatorul comunism birocratic se bazează, pentru a scrie un articol şi pentru a ucide două familii, pe declaraţiile unei adunări care s-a ţinut a doua zi după publicarea acelui articol şi care s-a sprijinit, pe drept, pe acest articol ca să-şi ticluiască declaraţiile dictate de organul de partid, pentru a fi aruncat în stradă un muncitor care şi-a petrecut patruzeci de ani din viaţă „sulemenindu-se proletar” şi trăgând foloase din eticheta de proletar”!*

Astfel, patru organizaţii comuniste se întemeiază unele pe *„declaraţiile”* altora pentru a asasina muncitori şi pentru a izbuti acest tur de forţă, care este să nu se mai ştie până la urmă cine este răspunzător de declaraţiile pe care şi le atribuie unii altora: „Jackt”ul (cooperativa de locuinţe) provoacă o agresiune; *Pravda o* relatează, tună şi fulgeră, cere moartea; sindicatul citeşte *Pravda* şi-l exclude pe Rusakov; fabrica „Samoilova” alungă un om, exclus din sindicat; *Pravda* se întemeiază pe declaraţiile de la fabrică; „Jackt”ul ţine după aceea adunări, unde se citeşte *Pravda* şi cere execuţia imediată a „monstrului”. Apoi, când m-am dus imediat la Leningrad şi l-am privit pe Rafail în albul ochilor, acesta mi-a arătat documente, declaraţii, rezoluţii cu care toate uzinele din Leningrad îl bombardează. Aceste uzine se bazează pe

Pravda, care se bazează şi ea pe uzine şi întreg eşafodajul unei dictaturi care se sprijină pe G.P.U., pentru a frânge rezistenţa a milioane de nefericiţi…

Ei bine: asta vreţi voi să întindeţi pe întreg pământul? Vă mulţumesc mult. Asta a „construit” Mussolini, cu mai multă francheţe şi fără să ofenseze clasa muncitoare, fără să spună, ca voi, că ea o construieşte. Nu. Mussolini a avut cel puţin curajul crimelor sale. Pentru a pune Italia cu botul pe labe, pentru a-i pune botniţă, făcând-o tăcută ca un cimitir, n-a avut nevoie să fabrice rezoluţii muncitoreşti şi declaraţii ale adunărilor de prin uzine. El a spus: „Eu sunt cel care loveşte, şi nu cei mulţi! Eu sunt cel care dictează, nu proletariatul! Eu sunt cel răspunzător de tot răul”.

Aşa, cel puţin, prestigiul şi cinstea proletariatului au rămas în picioare.

Plagă birocratică! Nu vorbi în numele proletariatului! Guvernează, asupreşte, omoară, dar taci din gură!

La 6 februarie, douăzeci şi patru de ore de la plecarea lui Rusakov, pornesc spre Leningrad, în compania lui Victor Serge care se întoarce acasă, ca să-şi vadă femeia bătută, purtând încă pe figură urmele agresiunii. Bătrânul se află la judecătorul de instrucţie.

Găsim casa cufundată în această atmosferă de teroare, cunoscută de toate familiile persecutate, în ajunul arestărilor în masă. N-aveam încredere oarbă în firea ireproşabilă a oamenilor din mediul unde mă aflam, având de ce să-mi pun întrebarea dacă n-ar fi fost mai prudent să scap cu faţa curată dintr-o afacere delicată. Dar, îndoiala nu-mi era cu putinţă. Întorcându-mă de patru ori aici, le cunoşteam fiinţa şi sufletul. Atât străfundul inimii fiecărui membru al celor două gospodării, cât şi cea mai mică particularitate a caracterului lor îmi erau familiare. Munca lor, sobrietatea lor perfectă, modestia şi adesea duritatea vieţii lor de pe-o zi pe alta, numeroasele griji din cauza salariilor lor ofticoase şi independenţa convingerilor lor într-un regim birocratic şi absolutist, – toate acestea le dezbătusem în seri mult prelungite, atingând uneori cele mai intime amănunte ale vieţii unei familii numeroase.

Desigur, nu erau „comunişti”, dar vă rog să-mi spuneţi ce înseamnă azi a fi comunist în Rusia? Şi apoi, să sfârşim odată pentru totdeauna cu echivocurile: numai comuniştii trebuie să fie cei ce pot trăi pe acest pământ? Şi ce facem cu muncitorul, ţăranul, intelectualul, amploaiatul, zdrobitoarea majoritate omenească care nu pricepe nimic din comunism, dar care asudă muncind. Trebuie să-i alungăm de la truda lor? Să-i dăm afară din locuinţa lor? Să-i trimitem în Siberia? Să-i omorâm?

Dacă un Rusakov şi un Victor Serge – unul muncind din greu în uzină, celălalt traducând operele lui Lenin, în franceză şi amândoi colaborând, tot „mârâind” la ceea ce sovietele fac mai bine – dacă atari oameni sunt „contrarevoluţionari”, demni de spânzurătoare, mă întreb ce se ya întâmpla cu biata omenire în ziua când comunismul Svirţievelor şi al Roitmanilor, comunismul care jefuieşte şi violează la Smolensk, cel al „Kabuki”-lor cu maioneza pe fese, cel al comsomoliştilor care se amuză la Smolensk, cel al judecătorilor care joacă după fluierul G.P.U.-ului,

— Mă întreb ce i se va întâmpla omenirii în ziua când acest comunism s-ar încumeta să-i impună dreptatea lui şi s-o înveţe cum să trăiasca.

Nu, nu! De-o sută de ori, nu! Omenirea nu-i atât de ticăloasă, pentru a se permite să se mărească încă răul din ea. Şi dacă clasa mea are misiunea de-a o transforma, ameliorând-o, ea nu are misiunea de-a o omorî.

Sunt conştient de ceea ce spun aci. Îmi dau seama de răsunetul acestor cuvinte. Dar s-ar putea să mă acuze oricine de orice, în afară de uşurinţă şi necinste, căci am aşteptat un an să scriu această carte şi n-am scris-o decât după ce m-am afundat în adâncul abisului sovietic, unde am dat peste cel mai mare magistrat al Uniunii, în acord perfect cu Svirţieva.

Iată acest acord:

El mă loveşte îndată ce mă aflu la Leningrad, care nu-i un sătuc din Siberia. Tare pe puterea ei, Svirţieva tronează la îmbucătura Nevei. Ordinul lui Kalinin nu-i decât o farsă. Judecătorul ştie că nu contează, fiindcă toţi comuniştii sunt de acord. De asemenea, aflăm la sosirea noastră că nu s-a permis lui Rusakov de-a duce plicul, cu cinci peceţi prezidenţiale, la destinatarii lui, Komarov şi Ciudov. Şi-l găsim pe bătrân, cu plicul în buzunar, aşezat de ore întregi pe un scaun în faţa unui chipeş domn tânăr, judecătorul de instrucţie, care-l canoneşte, îl şicanează, îl descoase, abuzează de simplitatea lui, trişează cu buna lui credinţă, profită de toate stângăciile şi face tot posibilul de-a găsi în răspunsurile lui motivul de a-l pune sub cătuşe, interogatoriul fiind terminat.

Intrarea noastră, „fără să batem”, nu are aerul de-a ne fi făcut simpatici judecătorului. N-are a face! Ne spunem numele, strângem cu putere mina „mizerabilei sotnii-negre” şi ne neliniştim de soarta plicului salvator:

— Îl am acolo, dar mi s-a ordonat să vin imediat aici.

— Tovarăşul judecător o ştie?

— Bineînţeles, dar îşi bate joc.

Îl rog pe Victor să-i spună, în ruseşte, tânărului birocrat, că dacă îl arestează pe inculpat înainte ca noi să-l prevenim pe preşedintele Sovietului

din Smolnâi despre existenţa plicului, fac o adunare pe Nevski, strigând tot ceea ce ştiu despre comunism şi dictatura lui. Dar Victor mă linişteşte, doar spunându-i judecătorului că îi cer să-mi fixeze chiar astăzi o întâlnire, ca să-mi fac declaraţia, ceea ce este acceptat. Apoi, luăm plicul şi alergăm la Smolnâi.

Acolo, primirea este total diferită. Komarov ne primeşte de îndată. Birou modest. Bărbat cu o figură marcată de o gravitate molcomă. Citeşte, ne ascultă şi pare sincer întristat. Face parte dintre cei care nu ignoră nimic dar nu pot face nimic. Este cercul vicios.

Îl rog să-mi permită să fac o anchetă personală, la fabrica „Samoilova". Apucă telefonul, vorbeşte. Un tânăr înalt intră. Este Ciudov, secretarul de partid al regiunii Leningrad. Serios, simplu, simpatic.

Puţin mai apoi îl părăsim pe Komarov, ca să-l urmăm pe Ciudov, în biroul său, la celălalt cap al acestui imens imobil unde lungimea culoarelor este într-atât de mare, încât Lenin i-a propus lui Troţki să înfiinţeze un serviciu de curieri biciclişti între diversele birouri de lucru.

Biroul lui Ciudov este modelul a ceea ce ar trebui să fie ordinea, severitatea, curăţenia, simplitatea comunistă, atât în treburile materiale ca şi în cele morale. Nu cunosc în U.R.S.S. nimic din ceea ce poate da o imagine mai exemplară, de la priveliştea omului care stă la birou, până la cel mai mic amănunt al austerităţii care domneşte acolo.

Aici ni se dă autorizaţia scrisă care ne îngăduie să pătrundem în fabrica „Samoilova", pe-o altă poartă şi cu un alt scop, decât cele pe care le-am cunoscut timp de un an de triumfale şi destul de inutile vizite în atâtea fabrici, uzine, instituţii, ale căror tragedii intime nu erau făcute să le cunosc.

De la Smolnâi ne întoarcem acasă, unde-l găsim pe bătrân.

Reţinem un punct: apostila lui Kalinin a fost de folos măcar să suspende orice arestare preventivă. Mandatul de arestare a fost anulat. Înainte!

„Înainte" este ancheta pe care o face în apartament corespondentul *Komsomolskaiei Pravda* de la Moscova. Un mare ştrengar, plin de bunăvoinţă. I se îngăduie să deschidă toate uşile, să-i chestioneze pe locatari şi să descopere dacă Rusakov „speculează", nu nouă camere, ci doar una singură.

Rezultatul acestei anchete nu s-a publicat niciodată şi nu fără motiv.

Comitetul de redacţie al Onorabilei otrepe *Leningradskaia Pravda* s-a adunat să mă asculte şi să-mi dea explicaţii. În sfârşit, dragă tovarăşe Rafail, acum între noi doi, între zgârie-hârtie! Dar iată-l pe Tour, dandy în pantaloni scurţi, care-mi întinde mâna. Îi spun:

— Cine sunteţi dumneavoastră?

— Tour.

— Nu dau mâna la alde „Tour”!

Şi îi las mâna, în aer… Impresie dintre cele mai penibile. Rafail este în întregime o acadea. Salamalecuri.

— Dacă nu eraţi dumneavoastră, tovarăşe Istrati, cel care a scris acest articol la Moscova, împotriva organului nostru… Avem aici „rezoluţii din uzine”…

— Iertaţi-mă! Nu am venit aici să cercetez „rezoluţiile” voastre din uzine, ci ca să mi se dovedească anume că Rusakov este: 1. spion francez; 2. antisemit sotnie-neagră; 3. speculant cu cele nouă camere din douăsprezece; 4. fost fabricant în Franţa şi toate câte aţi mai afirmat.

N-a fost nimic. Numai explicaţii. El spune că şi-a scris articolul după „rezoluţiile din uzine”, luate de „Jakt”: patru persoane din comitetul imobilului! Roitman este principala regizoare a acestei afaceri.

Asta e de ajuns în U.R.S.S. Ca să pună în mişcare un întreg aparat politic şi judiciar monstruos, să împuşte un muncitor şi să obţină o cameră în plus. Nu-s oare toate astea un coşmar?

Îmi fac declaraţia la judecătorul de instrucţie, a cărei procedură îşi pierde mai ales vremea ca să precizeze dacă martorul (sau inculpatul) este de-ai noştri sau de-ai lor, ca şi cum nu au văzut niciodată pe „ai noştri” sfârşind ca nişte puşlamale, iar pe „ai lor” murind ca Lenin.

Originea: Muncitor.

Părinţi: Muncitori.

Instrucţia: învăţat să citească şi să scrie.

Aţi făcut închisoare sub regimul burghez*?:* Da. (O voi gusta, poate, de asemenea, în regimul comunist).

Etc., etc. hârţogărie. Declaraţie care va fi aplaudată la primul proces şi care nici măcar nu va fi citită la al doilea, din ordin de sus: casaţi pe imprudentul achitat şi condamnaţi-l. Noi trebuie să avem totdeauna dreptate. Suntem infailibili.

Justiţie comunistă, pe care istoria o va judeca.

Fabrica „Samoilova”.

Ca să mergem la biroul directorului traversăm, în plină amiază, stolovaia (restaurantul) şi sunt de îndată izbit de mai buna impresie, pe care niciodată n-am avut-o, a unei mulţimi muncitoare surprinsă în firescul ei.

O tinereţe zăpăcită, simpatică – bărbaţi şi femei – ronţăie resturile unei mese şi dansează în sunetul unui gramofon. Toţi gălăgioşi, ameţiţi, feţe

descreţite. Semnele oboselii, pe care le cunosc îndeajuns, sunt inexistente la unii, vizibile la cei mai mulţi după cum are situaţia: să se hrănească singur sau au şi alte guri. Nicio salopetă. Fiecare poartă ceea ce găseşte, ceea ce produce impresia de bilei împestriţat. Curăţenie, aşa-şi-aşa. Totală libertate pentru zbenguială.

Intrarea noastră atrage toate privirile. Figurile se alungesc. Ochii se holbează. Larma se potoleşte, iar pe feţe se aşterne o vie curiozitate. Suntem întovărăşiţi până la biroul „tovarăşului director”, faţă de care nu se simt, stingheri.

Acolo ne primeşte comitetul de fabrică şi atmosfera se schimbă de îndată. Doar unui tânăr simpatic, surprins de întrebările noastre, îi scapă câteva adevăruri.

– Ce a provocat convocarea adunării de la 1 februarie şi concedierea lui Rusakov?’

— Articolul din *Pravda* apărut în ajun, membrii comitetului de imobil unde locuieşte Rusakov şi excluderea lui din sindicat, făcută chiar în aceeaşi zi, în urma intervenţiei membrilor „Jakt” ului, după citirea aceluiaşi articol din *Pravda.*

Or, legea este categorică: „un muncitor nu poate fi concediat decât pentru crimă şi delict comis în uzină sau pentru incapacitate de muncă” (art. 47).

— Rusakov era un muncitor nepriceput?

— Nu se poate spune asta.

— A venit vreodată beat la muncă?

— Niciodată.

— A lipsit la program?

— Nu.

— Se ciorovăia cu tovarăşii de muncă?

— Nu. Dar protesta mereu împotriva creşterii chiriilor şi a scăderii tarifului pentru piesele lucrate. Ne trata de „bandiţi”.

Era tot ceea ce voiam să aflu.

Motivul venirii noastre la uzină se răspândi fulgerător, înghesuială mare la uşa biroului. Directorul abia reuşeşte să între.

Acest director este un porc, începând cu creierul său şi terminând cu enorma-i burtă. Iar în jurul lui începe să se adune tot ceea ce dictatura „proletariatului” are mai porcesc şi de-o stupizenie feroce.

Luaţi aminte cum s-a informat în privinţa gospodăriei lui Rusakov:

— Nu se află, peste tot la el, icoane şi candele?

— Imbecililor! Rusakov este evreu: Joselevici! Iată cât sunteţi de

informaţi!

(Şi de-ar fi avut patruzeci de mii de „icoane şi candele”, atârnate de nas şi încă ar fi avut dreptul la muncă şi linişte. Brutelor!)

N-are rost să mai pălăvrăgim. Dar, înainte de-a părăsi biroul, îi întindem directorului o cursă:

— Nădăjduim să putem dovedi nevinovăţia lui Rusakov. Şi atunci o să trebuiască să-i acordaţi, din nou, un loc de muncă.

— Aici, niciodată.

Mulţumesc. Această lovitură de copită, venită de la un asemenea măgar, dată celor mai precise legi ale sovietismului când ele pledează în favoarea muncitorului, ne spune totul.

Rostind acest „niciodată” categoric, „tovarăşul” director a uitat că trebuie mai întâi să convoace o adunare generală în uzină ca să ia o „decizie”.

Părăsesc Leningrad, Moscova şi U.R.S.S.-ul, mult mai trist decât pe vremea când eram eu însumi unul dintre aceşti muncitori care sunt zdrobiţi în toate regimurile. Să exploatezi oamenii, să-i faci să trăiască cu un codru de pâine neagră, luându-le până şi jalnicul drept de-a „mârâi”, apoi să împuşti pe cel ce a strigat cândva, nimic altceva decât că a strigat puţin mai tare ca de obicei – asta nu există nicăieri pe acest pământ, nici chiar la Mussolini.

Şi acum iată finalul: acordul perfect între supuşii Puterii şi ultima isterie a comunismului:

1. Opt luni de procedură, în timpul cărora inculpaţii crapă de foame.

2. Liuba Victor Serge depune, la 31 ianuarie, o plângere întemeiată pe un certificat medical, dovedind că a fost victima unei agresiuni în propriul său apartament. Contrar legii, nicio urmare. Plângerea a fost primită. Au dat-o la spate.

3. Primul proces, de la 12-15 aprilie, la tribunalul popular al raionului central: prăbuşirea jalnică a întregului eşafodaj. Un amănunt, pe care îl vâr în urechile Internaţionalei: redusă la extrem, acuzarea cere uşi închise, ca să facă destăinuiri; i se acordă şi iată ce declară) *„Ne-am dus acolo, trimişi de G.P.U., ca să-l spionăm pe Victor Serge”.* Tribunalul, înnebunit, deschide şedinţa publică şi achită pe toţi inculpaţii, în aplauzele unei săli înţesate cu muncitori, ceea ce înseamnă că Rusia, îndată ce poate fi umană, poate avea şi judecători adevăraţi. Dar nu vă grăbiţi…

4. Acum, legea este categorică: despăgubiri cuvenite celui lipsit de munca lui, de la 1 februarie; reintegrare, reparaţie publică prin intermediul presei,

care însă nu suflă o vorbă.

Duceţi-vă la plimbare. E mai bine.

5. Sfârşitul lui aprilie: la cererea procurorului oraşului, tribunalul regional casează achitarea, considerată contrară datelor, forţând astfel condamnarea. Şi într-adevăr, de la 10 la 12 mai, tribunalul permite acuzării să facă tot ce vrea, mergând până la a striga, în plină şedinţă: „Nu avem nevoie de intelectuali în U.R.S.S.!”. Se dă la o parte depoziţia doctorului Nikolaenko, care afirmase că Svirţieva era atinsă de isterie. Se dă la o parte mărturia lui adevărată, în favoarea lui Rusakov. Se refuză citirea depoziţiei mele, deşi eram singurul martor care trăise la Rusakovi şi-i cunoşteam. Toţi martorii apărării sunt terorizaţi şi nu sunt luate în seamă declaraţiile lor.

Şi care sunt pedepsele la care se ajunge, cu preţul atâtor abuzuri? Potrivit articolelor din Cod referitoare la cazul de faţă, acuzaţii ar trebui să fie condamnaţi la pedepse între şase luni şi trei ani de puşcărie. Li s-au dat numai trei luni lui Rusakov, două luni femeii sale, iar Liubei Victor Serge (bătuta!) o lună – în total şase luni. Puşcărie? Nu. Legiuitorul sovietic este generos; el nu vrea să lipsească aceşti oameni de libertate. I-au pedepsit „numai” la muncă obligatorie.

Ce vrea să spună, în limbaj sovietic, muncă obligatorie? Un lucru foarte simplu: *condamnaţii vor veni la închisoare ca şi cum ar veni la fabrică, cu deosebire că nu vor fi nici plătiţi, nici hrăniţi.* Ceva mai mult: îşi vor da osteneala de-a executa o muncă al cărei volum nu va fi niciodată cunoscut, fiindu-le distribuită în felul cel mai arbitrar posibil, pe cap de om, în funcţie de *gradul de supunere şi după cantitatea – denunţurilor de care sunt capabili.*

Niciun regulament nu-i afişat. Nimeni nu îndrăzneşte să ceară a sta de vorbă cu cineva, care ar exista. Este un loc scârnav, unde poţi înnebuni sau „să înveţi cum să te descurci în viaţă”.

Iată faţa „Patriei proletare”. Iată dreptatea ei.

Ea loveşte, fără milă, în toţi Rusakovii care îndrăznesc să crâcnească faţă de „linia” stabilită. Ea loveşte până şi în revoluţionarii străini, care – apărând U.R.S.S.-ul şi-au atras condamnarea la moarte la ei acasă. Şi pe care „Patria proletară” i-a cerut şi primit la dânsa, ca pe fiii ei cei mai buni, cum a fost cazul cu Francesco Ghezzi, a cărui credinţă revoluţionară am cunoscut-o bine şi pe care G.P.U.-ul l-a condamnat la trei ani de puşcărie, fără proces şi fără să dea explicaţii.

De la un cap la altul al împărăţiei – puşi cu botul pe labe de măciuca fascismului roşu – siberiile gem de Rusakovi, de Ghezzi şi încă de alţi

oameni pe care fascismul roşu i-a folosit mai întâi pentru scopurile sale murdare, aruncându-i apoi în închisoare.

Nu-i deloc vorba, aici, de socialism, ci de o teroare care tratează viaţa umană ca material bun pentru război social. Se serveşte de el pentru triumful unei noi şi monstruoase caste, căreia îi plac la nebunie fordismul, americanizarea în economie, produsele cosmetice Coty, toaletele pariziene; castă crudă, avidă de dominaţie şi atât de belicoasă încât este gata să sară în grumazul Chinei, vinovată de a fi cutezat să se debaraseze de o concesiune datând din perioada ţaristă. La perpetuarea acestei concesiuni – o ofensă – revoluţionarii au devenit complici (O, Timpuri!). Şi iată-i, în fine, pe „comunişti" gata să acuze China de a fi „violat un contract" asemănător celor dictate de imperialişti şi pentru impunerea căruia cer respect.

Această castă, ignorantă, vulgară, perversă, este alcătuită în majoritate dintr-o generaţie venită pe lume la începutul acestui secol. Ea nu ştie şi nu vrea să ştie nimic despre ceea ce a făcut grandoarea şi forţa idealismului revoluţionar rus de altădată, astăzi obiect de muzeu, zdreanţă roasă de molii, catalogată printre lucrurile moarte. Ea nu cunoaşte decât „cuvintele de ordine" ale unei puteri căreia îi este ciment şi armătură. Desfăşurări de steaguri; Internaţionala ascultată în picioare; „colţuri" ale lui Lenin; difuzoare; imense pancarte, stambe acoperite de fraze; fraze judecând viaţa; fraze confecţionate toate pentru a înlocui ideile; G.P.U.-ul pentru a înlocui argumentele; cenzura pentru a evita critica; un vid universal, despre care ea gargariseşte şi de care se serveşte pentru a domina.

Pentru a-i smulge din mâini cel puţin câte ceva, victimele pe care această castă le devoră, noi n-am cruţat nimic. Dar toate demersurile făcute acolo de cei interesaţi, după plecarea mea, toate telegramele şi scrisorile mele, expediate lui Kalinin, Rafail, procurorului Krilenko au rămas fără efect şi răspuns.

Iată sfârşitul scrisorii mele, din 1 iulie, adresată procurorului R.S.F.R., Krilenko:

„… Am spus: dacă această familie este vinovată, vreau să fiu condamnat împreună cu ea şi să-i împărtăşesc soarta. Or, după ce au fost achitaţi în mod strălucit, în aprilie trecut, trei dintre ei, în frunte cu Rusakov, sunt acum condamnaţi, cu un atare refuz de justiţie, încât îmi este cu neputinţă să nu vă semnalez acest scandal şi să vă reamintesc aici că mă solidarizez cu cei condamnaţi. Sunt gata de-a veni la Leningrad şi să sufăr – aceeaşi pedeapsă.

Vă rog, tovarăşe Krilenko, să nu luaţi această declaraţie drept vorbărie. Dacă această judecată devine definitivă, vă voi cere să împărtăşesc soarta

celor cu care m-am solidarizat. La nevoie, o voi cere public, nu înainte de-a supune această afacere spre judecata Internaţionalei comuniste”.

Judecata a devenit definitivă la 3 iunie. La 5 iunie, umana *Pravda* comunistă a publicat de data asta verdietul, calificând pe acuzaţi drept elemente antisociale, comparându-l pe Rusakov, încă o dată, cu Kalganov.

O! Kalganov!, asasin care ai spintecat burta unui preşedinte, gen Svirţieva, şi care ai fost executat, îngăduie unui duşman al „clasei” tale să-şi înmoaie ochii în sângele tău şi să te întrebe dacă, la urma urmelor, n-ai fost un Rusakov, împins la deznădejde.

…În numele a patruzeci de ani de suferinţe şi al unei vieţi pe care o ţin la dispoziţia oricărui om cinstit, ca s-o cerceteze, eu cer dreptate pentru toţi Rusakovii şi toţi Kalganovii care trăiesc şi mor în Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice.

CONCLUZII PENTRU LUPTĂTORI

Nu este luptător, în ochii mei, decât cel care îşi subordonează interesele individuale intereselor omenirii mai bune, care trebuie să vină.

Cred în această omenire. Ea există astăzi, ca şi soarele în timpul nopţii. Nu numai o dată am atins-o. Nu numai o dată, mâna ei m-a ridicat de la pământ, în nenumăratele mele ceasuri de tristeţe.

Tot ce am făcut bine şi frumos, ei îi datorez. Dar n-am făcut numai bine şi frumos, am avut şi eu partea mea de noroi; o am încă şi o voi avea mereu. Dar sunt nenorocit când noroiul mă năpădeşte şi fericit, să-mi dau duhul, când înhaţ o rază de la omenirea frumoasă.

Iată pentru ce vreau să-i consacru toate forţele mele, să ajut pe toţi cei care luptă pentru ea.

Nu cred în niciun „crez”. Nu mai vreau să ascult la ceea ce oamenii spun, ci la ceea ce fac ei:

„Arătaţi-mi ceea ce puteţi sacrifica din viaţa voastră şi vă voi spune cu ce preţ stimaţi viaţa altora.”

Nu scăpăm de înjosire decât sudând existenţa noastră la tot ceea ce e viu. Numai aşa, liberi, simţind tot ceea ce face binele şi răul în jurul nostru.

O flacără, după altele mii, vine să se stingă pe un vast pământ, bogat în speranţe. Pe acest pământ, nu mai suflă astăzi decât vântul rece al egoismului, care îngheaţă viaţa.

Dar, pământul rămâne mereu acela de unde ţâşnesc cele mai frumoase flăcări cari încălzesc omenirea. Prin asta, el este sfânt şi plin de viitor.

Să-l ajutăm a-şi deschide măruntaiele generoase sufletelor noastre însetate de bine şi de frumos.

Haideţi spre altă flacără!

ADDENDA

DOUA SCRISORI ADRESATE LUI GHERSON, secretar al G.P.U.

Nevi-Afon (Abhazia)
21 decembrie 1928

Dragă tovarăşe Gherson,
secretar al G.P.U.

Ne aflăm la capătul celei de-a doua călătorii în U.R.S.S. După regiunile din Nord şi Volga, am terminat de văzut Transcaucazia. Mai înainte, fără Kazantzakis, vizitasem Republica Moldovenească şi Crimeea. Aşa că nu ne mai rămâne decât Turkestanul şi Siberia, – adică încă şase luni de călătorie.

Dar, înainte de-a mă hotărî la această ultimă parte a turneului, e bine să vă vorbesc cu toată francheţea, căci cu cât răscolesc viaţa sovietică, cu atât şi răspunderea mea creşte în greutate, faţă de cei care în Europa aşteaptă să le spun ce gândesc. (Tot ce ar putea să apară, în ziare, semnat de mine şi Kazantzakis, nu-i scris decât de el, niciun cuvânt de mine; mi-l voi spune public, rezervându-mi dreptul de-a rosti ceea ce gândesc.)

Or, acest lucru nu-i uşor.

Trei feluri de scriitori pot să se rostească asupra Uniunii Sovietice cu uşurinţă şi anume:

1. Neutrii, autori de cărţi mai mult sau mai puţin binevoitoare, ca Duhamel, Viollis etc.
2. Duşmanii noştri, ca un Henri Béraud, detractori de meserie ai Uniunii.
3. Prietenii noştri, gen Henri Barbusse, apologeţi, la fel, de meserie.

Pot să vă spun că felul lui Kazantzakis, – căruia i-am dat întregul meu concurs, – cred că este cel mai cinstit şi mai curajos, tot fiind rezervat. Dar nici acesta nu-i felul! Meu de-a spune lucrurilor pe nume.

Mă veţi înţelege mai uşor, când vă voi spune că pentru mine problema sovietică este o dramă intimă. Sunt un revoltat înnăscut şi un vechi revoluţionar. N-am venit în Uniune, ca să caut subiecte pentru cărţi, ci ca să pot vedea şi să fiu folositor cauzei proletare.

Astăzi îmi dau seama că-i pot fi folositor, cu o condiţie: *să nu scriu ca Barbusse.*

Când un scriitor renunţă la orice simţ critic şi devine clopotul dogit al unei idei, el nu mai este un om ascultat şi nu mai slujeşte cauzei pe care crede că o

apără. El o compromite.

Nu vreau să spun cu asta că trebuie să ne dedăm unor pălăvrăgeli şi trăncăneli, care ne-ar cufunda în haosul burghez. Dar se află aci rele periculoase, al căror nume trebuie spus răspicat.

Se află în Partid oameni nedemni de locul lor şi care fac orice, numai să se menţină acolo. Aceştia nu mai sunt revoluţionari, cu atât mai puţin comunişti.

Pentru muncitorul din Partid există frica de a-i critica, pe aceşti oameni, frica să nu-şi piardă pâinea şi chiar să se vadă întemniţaţi.

Sunt înalţi comisari comunişti, cărora le place să ducă o viaţă care ofensează existenţa aspră a muncitorului. Am văzut chiar membri ai G.P.U.ului, în uniformă, exhibând – în kurorturi – neveste în toalete puţin convenabile.

Se află o specie de aşa-zis „scriitor proletar”, care nu-i decât un parazit, ce trăieşte pe spinarea clasei muncitoare. Acest individ iubeşte prea mult banchetele, unde poate să golească sticle, să debiteze neghiobii poetice şi să strige „Trăiască literatura proletară!”

Se află, în sfârşit, o persecuţie inumană a membrilor opoziţiei care trebuie ţinuţi bineînţeles de-o parte, dar nu trebuie împinşi la nebunie şi sinucidere.

Vă, spun toate acestea, ca un bun comunist, ca un bun bolşevic.

Nu-i nevoie să vă spun, că parcurgând Uniunea, n-am văzut numai cele de mai sus. Am văzut, de asemenea şi mai ales, opera socialistă, care m-a făcut să ţip de bucurie, la fiece pas. Dar, dacă dumneavoastră voiţi ca eu să vorbesc, cu toată puterea, apoi să-mi fie îngăduit să spun şi răul, cu măsură, cu milă, cu menajament, dar să-l spun.

Vă cer acest consimţământ; îl cer Partidului.

Dacă mi-l veţi acorda, îmi voi scrie impresiile despre Uniunea Sovietică. Dacă nu, voi tăcea în public şi-n intimitate. Aici, ca şi în străinătate.

Voi trăi singur.

Al dumneavoastră/devotat

Panait Istrati

Peste cincisprezece zile voi fi la Moscova şi voi veni să vă văd.

Hotel „Passage”

Moscova, 19 decembrie 1929

Dragă prietene Gherson,

Iată-mă la Moscova, de trei zile. Fiind foarte ocupat în acest moment, aş vrea, ca înainte de-a vă vedea, să completez scrisoarea trimisă din Novi-Afon, la 21 decembrie.

Atitudinea mea, *definitivă* (cel puţin, o sper), se rezumă astfel:

1. Nicio reîntoarcere binevoitoare către capitalism şi burghezie, care trebuie nimicite, în ciuda scăderilor ideologice şi morale ale regimului sovietic.

2. Relele actuale ale regimului sovietic sunt, în ochii mei, remediabile, cu condiţia să fie atacate.

3. Încredere absolută în clasa muncitoare sovietică, care trebuie să-şi găsească forţa şi mijloacele de-a vindeca rănile propriului său regim şi de-a păşi pe calea unor înfăptuiri socialiste mai eficace şi mai puţin fecunde în erori.

4. Nu cred deloc vă această redresare incumbă opoziţiei, aşa cum gândesc unii opoziţionişti obtuzi. Dimpotrivă, lăsată de capul ei, opoziţia este capabilă de erori şi mai grave.

5. Nu văd decât un singur mijloc de ieşire din impasul critic actual:

a) să se înceteze combaterea opoziţiei prin teroare;

b) să se proclame dreptul la critică *în partid,* pentru toţi membrii, chiar şi celor excluşi pentru vina de-a fi opozanţi;

şi c) introducerea votului secret, în partid şi sindicate.

Iată ceea ce consider a fi astăzi un bun comunist.

Aş vrea să fiu acest comunist şi să lupt, prin toate mijloacele de care dispun. Aici, îmi este imposibil, fără consimţământul partidului. Şi în străinătate – unde cuvântul meu cinstit ar putea isca o polemică mârşavă în tabăra adversă, – n-aş voi să combat deloc, fără aprobarea dumneavoastră, căci nu sunt opoziţionist, nici anarhist, ci un colaborator al operei sovietice.

Cred, profund, în forţele vii, din sânul clasei muncitoare, care tac astăzi, – *singura care trebuie într-adevăr să dicteze, ceea ce nu-i cazul în prezent.*

Acesta-i programul meu. Sunt gata să-mi dau viaţa, susţinându-l.

Prietenul dumneavoastră, sincer,

Panait Istrati

La 15 mai 1929, trimiţând lui Rolland copiile acestor două scrisori, Panait

Istrati adaugă următorul post-scriptum:

„Când mi-am luat acest angajament, îmi închipuiam, în naivitatea mea, că oamenii Puterii sunt de bună credinţă, că nu cunosc putreziciunea de sub ei şi credeam că ar fi de ajuns un glas puternic şi prieten, care să le-o semnaleze, pentru ca ei să-şi dea seama şi să ia măsuri.

După „Afacerea Rusakov”, m-am convins că Puterea era conştientă de răul care submina Revoluţia şi că nu accepta nicio critică. Această situaţie m-a eliberat de angajamentul luat, căci nu mai era nimic de aşteptat de la cei de sus. A te comporta cu blândeţe nu va însemna nimic. Trebuie deci, lovit.”

OPINIA LUI ROMAIN ROLLAND despre cele două scrisori, adresate G.P.U.-ului

Miercuri 29 mai 1929

Am citit lui Madeleine[24] cele două scrisori trimise G.P.U.ului. Ea a fost mişcată profund şi le găseşte, ca şi mine, MAGNIFICE.

Dar, ca şi mine, ea socoate *că nu puteţi, că nu trebuie să le publicaţi,* în acest moment, nici să le lăsaţi să le publice Boris[25] sau prietenii lui Serge[26]. Ar fi o lovitură de măciucă, pe care nefericiţii ar trage-o întregii Rusii, cu iluzia de-a strivi putreziciunea, care-i roade ochii. Aţi făcut ceea ce trebuia, ceea ce v-a stat în putinţă. Nu puteţi face nimic mai mult. Aceste pagini sunt sfinte. Ele trebuie păstrate în arhivele *Revoluţiei eterne.* În cartea ei de aur. Vă iubim şi mai mult şi vă venerăm, pentru a le fi scris. *Dar, nu le publicaţi!* Fără voia dumneavoastră, ar lua azi aspectul unui act de răzbunare, care le-ar micşora grandoarea. Şi vai! Asta n-ar servi cu nimic Revoluţiei Ruse, ci reacţiunii europene, ai cărei opoziţionişti fac jocul jj orbeşte. Situaţie tragică, sfâşietoare. Dar trebuie suportat bărbăteşte ceea ce nu poţi împiedica.

Aţi făcut ceea ce trebuia. „Întâmple-se ce s-o putea!”

Cât priveşte un plan de acţiune pentru dumneavoastră, nu-i văd eficace în ceasul de faţă. Este evident că aceşti oameni la Putere sunt prea compromişi, depind prea mult unii de alţii, de concursul lor material, ca să ţină seama de spusele dumneavoastră. A lor *ultima ratio* este forţa. Câtă vreme o vor avea, vor uza de ea.

Şi din nenorocire, forţa lor distrusă, nicio alta nu-i de talie să se menţină în fruntea Rusiei revoluţionare. Nu: poate decât grăbi procesul de descompunere, – războaiele civile, – de către cei care vor profita: puterile banului din Europa şi America.

Rolul dumneavoastră este de-a salva din ruine flăcările idealismului eroic, pe care le-aţi cules, pe ici şi colo, în popoarele Rusiei şi de-a înfierbânta din nou – dacă nu generaţia actuală, – cel puţin cea de mâine, care-i copil astăzi, ca să poată relua într-o zi lupta.

Romain Rolland

---

24 Sora lui Romain Rolland.
25 Boris Suvarin, dizident sovietic.
26 Victor Serge, scriitor sovietic opozant.

OMUL CARE NU ADERĂ LA NIMIC

Făcând recenzia ultimei mele cărţi, *Casa Thuringer*, în „Monde”, din 11 martie, prietena mea Madeleine Paz declară, categoric, că: „în raport cu alte cărţi ale mele, am scris o carte reacţionară”. Ea adaugă: „Ceea ce rosteşte Istrati nu-i altceva decât o apărare a burgheziei”. Şi concluzia ei este: „Cizmarule, rămâi la ciubotele tale!” (Ordin ce mi-a fost dat de toţi prietenii mei politici şi de care pomenesc eu însumi, în prefaţa susnumitei cărţi).

Apoi Madeleine Paz exclamă: „Cât era de emoţionant Istrati, cât de preţios mesajul său, atunci când încă nu era decât un povestitor!*”*

Acum zece ani, vorbind despre *Mes Départs,* în „Les Nouvelles Littéraires”, prietenul Philippe Noël îmi spunea acelaşi lucru, dar dintr-un motiv cu totul contrar celui al Madeleinei Paz: el îmi dezaproba înclinarea mea de-a voi să iau apărarea clasei muncitoare.

Aşa că, din toate părţile, mi se recomandă acelaşi sfat *de-a rămâne la ciubotele mele.* Mi se recomandă chiar în clipa când mâna mea abia îşi mai ţine condeiul pe hârtie şi când directorul Sanatoriului, de unde scriu aceste rânduri, mi-a spus făţiş: *„Orice zi pe care o trăieşti, o furi morţii!”*

Madeleine Paz ştie asta. Şi ca să-mi dovedească inima ei bună (bună, fără discuţie!), scrie: „Ah! Ştiu bine, că pare neomenesc, cumplit de neomenos să rosteşti adevăruri crude unui om nefericit şi dezamăgit, care zace singur, departe, pe un pat de spital. Dar, dacă i-ai ascunde sincera îngrijorare dinaintea atitudinii sale – nu mai puţin surprinzătoare –, n-ar fi să-i aduci mai degrabă, una dintre cele mai grele ofense?”

Desigur, da! Ar fi fost cea mai grea ofensă să fiu menajat, pe simplul motiv că sunt pe cale de a-mi încheia socotelile cu viaţa. Iată de ce mulţumesc destinului meu de-a nu fi avut parte de atari menajamente faţă de mine, — menajamente datorate numai oamenilor pentru care exisntenţa a fost confortabilă şi o regretă.

Sunt obişnuit să fiu tratat cu asprime. Nu au auzit tovarăşii Madeleinei Paz strigându-se *urbi et orbi,* de la reîntoarcerea mea din Rusia, că sunt un *„agent al Siguranţei”* şi un *„vândut burgheziei”,* în timp ce eram alungat din Egipt şi mă arestau în Italia? Văzutu-s-a măcar unul dintre marii mei prieteni sărindu-mi în ajutor, luându-mi apărarea? Niciunul. Poate fiindcă niciunul nu era încredinţat că aş fi un om cinstit. Asta a fost, atunci, cea mai mare dintre toate durerile morale, pe care le-am cunoscut în viaţă. În acel moment, vitalitatea mea, – care sperie pe doctori, – a primit lovitura de graţie.

Încetasem să mai cred în frumuseţea celei mai frumoase vieţi, *aceea de-a lupta împotriva tuturor şi de-a fi lovit de ai tăi, dar în acelaşi timp de-a mă simţi înţeles de câţiva, de cei cărora se datoreşte mai bunul din sine-însuţi.* Nu! Nu se mai află nicio frumuseţe, nicăieri. Pentru omul sincer, viaţa nu-i decât o escrocherie mârşavă!

Şi totuşi, nu vreau să cedez morţii nedrepte, morţii care-ţi închide gura, *în timp ce trebuie să vorbeşti.* Să vorbeşti fără cruţare, fără milă, în acest secol în care minciuna socială domneşte în toate clasele şi pune stăpânire „zilnic, pe minţile cele mai frumoase! Oricum, asta ar trebui îngăduit unui om, care nu şi-a construit vile cu banii de pe cărţile sale şi căruia editorul său îi face acum pomana de a-i trimite exact atât cât să poată face faţă datoriilor, angajamentelor sale morale! Da! Vreau să-mi las pielea pe această hârtie albă, pe care atât am iubit-o!

Dar, nu! Unul dintre ultimii prieteni îmi spune: *„Nu!* Categoric! Crapă, dar nu mai vorbi! Nu eşti o călăuză. Noi suntem călăuzele. Treburile omenirii sunt ale noastre!"

Madeleine Paz scrie: „Atunci când *povestea,* pur şi simplu, un singur cuvânt al său făcea să ţâşnească revolta; de când vrea să instruiască, o batjocoreşte. Într-adevăr, frumoasă învăţătură într-adevăr, decât aceea care constă în a respinge orice efort de organizare, în a confunda de-a valma victimele şi călăii, în a nega orice speranţă de eliberare, tuturor celor care trudesc, care sângerează şi suferă!"

Ei bine, da!, o repet în faţa întregii lumi: orice „organizaţie" nu foloseşte şi nu va folosi niciodată, decât organizatorilor! Iată ce vreau încă să „povestesc", înainte de-a muri[27]. Toţi cei cari vor să facă din om vita unei turme, sunt asasinii lui. Orice ar fi ei, inclusiv Madeleine Paz. În ciuda ei. În, ciuda bunătăţii sale, adevărate. De ce? Pentru că sunt convins că revoltele păstorilor nu sunt decât revolte comanditate, deşi se întâmplă uneori ca aceşti păstori să-şi frângă şi ei gâtul, în frumosul decor al manipulării sau al iluziei.

Iată de ce strig de pe patul meu de suferinţă: *Trăiască omul care nu aderă la nimic*! O strig în ultima mea carte şi dacă scap, încă o dată, de moarte, o voi striga de-a lungul tuturor cărţilor ce-mi rămân de scris. Va fi acolo întreg Adrian Zografi al meu, povestea lui, universal duşmănită: *dezrobirea omului*

---

27 Avea proiectat, în continuarea operei, seria Operele postume ale lui Adrian Zografi, alcătuită din romane, unde avea să înfăţişeze — între altele — „muncitorul ajuns la cârma puterii, spunând şi lucruri bune şi rele, lucruri destul de noi pentru această „lume nouă", care a început să se „învechească". Proiect care nu se realizează, din cauza morţii sale premature. (Text extras din scrisoarea adresată editurii „Rieder", 10 februarie 1933).

prin refuzul de-a adera la tot, absolut tot, chiar la această muncă tehnică, foarte bine „organizată” în dauna lui, de ambele părţi ale baricadei.

Da! Trebuie încercată de asemenea *reîntoarcerea omenirii, pentru un secol*, *la viaţa nomadă, la acea viaţă în care societatea n-are nicio putere asupra individului.* Şi dacă aceasta nu-i va reuşi, ei bine! mai mult: omul să revină la existenţa lui gregară, până la stârpirea neamurilor omeneşti, pentru fericirea tiranilor săi, democraţi sau absolutişti.

Revoluţia unuia singur, prin refuzul aderării la orice ar fi, este de altfel credinţa mea dintotdeauna. Anumiţi critici spun, despre ultima mea carte, că eu atribui lui Adrian, adolescent, ideile şi sentimentele mele de astăzi. Greşeală! Viaţa mea – ca să vorbesc ca La Palice, – este cu totul contemporană şi deci uşor de scotocit. Nimeni nu-şi închipuie până la ce punct am fost adevăratul revoltat din secolul meu, omul care, încă de copil, ghiceşte instinctiv crima de supunere la mentalitatea tradiţională: a familiei, a societăţii, apoi aceea a idealului de turmă. Astfel, am refuzat să-mi ascult mama, părăsind-o la vârsta de doisprezece ani, ca să mă duc să-mi agonisesc pâinea şi să dispun de viaţa mea; am refuzat să fiu sclavul unei singure meserii, practicând prost o duzină; apoi m-am făcut, puţin cam fără voie, inapt serviciului militar şi totuşi încazarmat am făcut toate neghiobiile împotriva propriei mele sănătăţi, reuşind la capătul unei luni să fiu dispensat medical; am scăpat de două războaie, fugind departe de turma patriei mele care behăia în cor cu stăpânii; am refuzat să întemeiez o familie, neimpunând niciodată vreunei femei cutare progenitură involuntară; nu am vrut niciodată să fiu membrul unui partid, al unei societăţi sau „organizaţii” profesionale şi, când am fost înscris cu de-a sila, n-am plătit cotizaţia mai mult de-o lună. În sfârşit, nicio uzină, niciun atelier sau alt mijloc de a-mi câştiga existenţa, n-au izbutit, chiar în împrejurările cele mai favorabile, să mă păstreze mai mult de trei luni.

Se află acolo cu ce umple patruzeci de volume, odisee trăită, nu literatură. Puţini oameni au izbutit acest lucru. Şi asta merită a fi povestit. Se va vedea, acolo, *cum a fost cu putinţă unui om* să nu adere *la nimic.* Şi cum nu se află aici nimic fenomenal, nimic supraomenesc, sunt convins că ceea ce mi-a fost cu putinţă, mie, va fi posibil tuturor robilor pământului în ziua când se vor sătura să mai fie minaţi de la spate, ca nişte oi.

Nu, Madeleine Paz, nu sunt un „dezamăgit” sau nu o recunosc pentru că dumneata o vrei şi fiindcă eu nu vreau să ader la credinţa dumitale. Dar nu-mi spune că o Credinţă nu preţuieşte cât a dumitale.

Ce te face să crezi, că „adevărul” dumitale poate să fie singurul acceptabil

şi mai ales singurul convenabil omenirii suferinde? Şi-apoi, această neruşinare de a-mi revela existenţa *„celor cari trudesc, cari sângerează şi suferă!”* Uiţi că totdeauna am fost şi sunt încă unul dintre aceştia? Este îngăduit să mi se reamintească că *„acest domeniu este sfânt?”,* că *„soarta muncitorilor se joacă acolo?”*

Nu vreau să te supăr, dar e un fapt notoriu, dezvăluit chiar de dumneata, că pentru a cunoaşte puţin „soarta muncitorilor”, a trebuit să te angajezi, ca simplă muncitoare, într-o uzină Citroën. Bărbatul dumitale te conducea acolo, dimineaţa, cu maşina; te lua la prânz ca să dejunezi într-un restaurant drăguţ; te aducea îndărăt la ora unu, revenea apoi seara, ca să te ia şi să te ducă la frumosul dumitale cămin. După o lună (sau trei) te-ai îmbolnăvit şi a trebuit să renunţi de-a împărţi „soarta muncitorilor”.

Nu, bună prietenă, nu în acelaşi fel am cunoscut noi viaţa celor ce trudesc. Din cauza aceasta, nici nu iubim sau urâm, în acelaşi fel.

Şi când aici, la graniţele Europei burgheze, asist la spectacolul muncitorilor care fug din Rusia muncitorilor, fiind mitraliaţi pe gheaţa Nistrului, urmăriţi până în faţa pichetelor de grăniceri români, lichidaţi pe loc sau uneori înşfăcaţi de „proletarii” Ghepeu-ului şi readuşi cu forţa în „patria muncitorilor”, – când asist, repet, la acest sistem „de-a organiza” lumea nouă, dă-mi voie să iubesc şi să urăsc oamenii într-un mod diferit de al dumitale.

Lasă-mă, de asemenea, să zăbovesc la *„amărăciunile mele personale”* şi să continui a le *„povesti”* lumii, luptând singur, sub steagul *„omului care nu aderă la nimic”*. Dumneata spui că astea sunt *„baliverne vechi”,* adăugând între paranteze: *(„căci ele sunt vechi, vechi!).*

Da! „vechi, vechi” şi mereu adevărate! Din nenorocire!

Panait Istrati

Bucureşti, Sanatoriul Filaret, martie 1933

ITINERAR CRONOLOGIC AL CĂLĂTORIEI ÎN U.R.S.S.

Invitat de „VOKS”, cu ocazia celei de-a zecea aniversări a Revoluţiei din Octombrie, Panait Istrati părăseşte Parisul împreună cu Christian Rakovski, în dimineaţa zilei de 15 octombrie 1927. Plecaţi în automobil, ajung la Frankfurt, de unde iau rapidul de Berlin-Riga. La 19 octombrie ajung la frontiera U.R.S.S. De aici, trimite o carte poştală lui Romain Rolland: „După cum vedeţi, am plecat… Sunt fericit! Pământ nou! Totul nu-i decât luptă şi speranţă la învinşi. Merg împreună cu învinşii! Prietenie!”

La 20 octombrie, ajunge la Moscova. Declaraţii făcute ziarului „Pravda”, mărturisind intenţia de-a părăsi Occidentul şi de a se stabili în U.R.S.S. Găzduit la hotelul „Internaţional”. Vizitează Leningradul. Întâlnire cu scriitorul revoluţionar Victor Serge (31 octombrie). Înapoiat la Moscova, schimbă hotelul. Se stabileşte la hotel „Passage”, care devine rezidenţa sa pe toată durata şederii în U.R.S.S.

Asistă, în Piaţa Roşie, la marea paradă în cinstea celei de-a zecea aniversări a Revoluţiei din Octombrie, împreună cu delegaţia franceză compusă din Francis Jourdain, Paul-Vaillant Couturier şi Léon Moussignac.

13 noiembrie 1927: întâlnire cu Nikos Kazantzakis, care devine prietenie. Împreună vor colinda U.R.S.S

16 noiembrie 1927: excursie oficială Moscova-Ukraina-Georgia-Marea Neagră. Traversează Caucazul.

22 decembrie 1927: Pregătiri de voiaj în Grecia, împreună cu Kazantzakis. Scrisoare adresată lui Stalin (fără răspuns); îmbarcare pe vasul „Cicerin”, direcţia Atena, unde ajung la 31 decembrie.

3 ianuarie 1928: Vizitează spitalul de tuberculoşi „Sotiria” şi închisoarea „Singros”, unde sunt deţinuţi comuniştii.

11 ianuarie 1928: Conferinţă la Teatrul „Alhambra”, despre ce „Am văzut în Grecia”. Miting în piaţa Omonia, se cântă „Internaţionala”, ciocnire în stradă cu poliţia. Atacuri virulente în presă. Inculpat pentru agitaţie comunistă. Nu i se reînnoieşte autorizaţia de şedere.

6 martie 1928: Înapoiere în U.R.S.S. Întâlnire cu Kazantzakis, la Kiev, care rămăsese pentru proces la Atena. Amândoi sunt disculpaţi.

Sfârşitul lui marie 1928: Călătorie la Murmansk, Alexandrovsk, insulele Solovievski, Arhanghelsk.

28 aprilie 1928: Participare la omagiul poetului Taras Sevcenko. Dificultăţi cu sănătatea. Repaus o lună în Crimeea.

Începutul lui mai 1928: Sejur la Bekovo. Intervenţie în favoarea lui Victor Serge, care era arestat.

28 mai 1928: întâlnire cu Maxim Gorki, în birourile editurii Gosizdat.,

1 august 1928: Pe drum spre Republica autonomă Moldova, unde se reîntâlneşte cu Ecaterina Arbore.

30 august 1928: Nijni Novgorod, de unde începe marea călătorie. Întâlnire cu Henri Barbusse, internat în spital.

1 septembrie 1928: Kazan, unde caută zadarnic urmele lui Mihail.

9 septembrie 1928: Erevan.

10 septembrie 1928: Saratov-Pokrovsk-Stalingrad.

18 septembrie 1928: Astrahan. Întâlnire cu Christian Rakovski, în exil politic.

20 septembrie 1928: Cu trenul spre Tiflis, în Transcaucazia; traversează munţii Caucaz, pe faimosul drum militar Tiflis-Vladicaucaz. La 30 septembrie, ajunge la Tiflis.

15 noiembrie 1928: Baku şi regiunea vinicolă Telav (Kahetia).

27 noiembrie 1928: Batum şi Azerbaidjan.

1 decembrie 1928: Sukum, în Abhazia; apoi cu vaporul „Lenin” spre Novorosisk.

2 decembrie 1928: Rostov, Kiev, studiourile „Vufku”.

19 decembrie 1928: Înapoiere la Moscova. Trimite lui Gherson, secretarul G.P.U., cele două scrisori, în care îşi precizează poziţia.

30 decembrie 1928: În locuinţa lui Victor Serge, de la Leningrad, sărbătoreşte împreună cu Nikos Kazantzakis noul an. Afacerea Rusakov.

11 ianuarie 1929: Pregătiri de înapoiere în Franţa.

15 februarie 1929: Înapoiere la Paris.

CUPRINS

IEȘIREA DIN

LABIRINT

„Cartea Spovedanie pentru învinși apare în librării la 15 octombrie 1929 editată de Rieder, în colecția «Temoignages» (Mărturii). Partidul Comunist Francez, prin organul său «L'Humanité», dă semnalul atacurilor, la care se raliază toată presa de stînga din Occident, urmate mai apoi de trista campanie mercenară a lui Henri Barbusse, cu văditul scop: asasinarea morală a scriitorului nostru.

Ce reprezintă această carte în contextul operei istratiene? Este „cartea de vizită" a scriitorului cetățean Panait Istrati, combatant pentru libertate și dreptate socială. Cu sacrificiu de sine, el a dezvăluit — printre primii — opiniei publice mondiale, cangrena care rodea dictatura comunistă, pusă în slujba unei caste — «nomenclatura» — ce trăia în opulență, în timp ce poporul era asuprit, înfometat și exploatat."

ALEXANDRU TALEX

Lei 41

ISBN 973-35-0194-8